

HÍD

irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

4

4

1966

APRILIS

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXX. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

391	RANKO MARINKOVIC KÜKLOPSZ
407	MESZÖLY MIKLÓS BÁRÁNYOK KAPUJÁBAN
423	KOLOZSI TIBOR JELENTKEZNI KELL!
443	KOPECZKY LÁSZLÓ CSODA A TAVON
465	IFJÚ MÜHELY JUNG KÁROLY, UTASI MÁRIA, PODOLSZKI JOZSEF, B. VARGA LÁSZLÓ ÉS BALOGH ISTVÁN VERSEI
476	BORI IMRE HARC A FEHÉR BÁRÁNNYAL
482	SØREN KIERKEGAARD KÖZJÁTEK
491	IVAN FOCHT KIERKEGAARD A FORMA ÉS A TARTALOM VISZONYÁRÓL
505	MIHÁLYI GÁBOR BECKETT GODOT-JA ÉS AZ ELIDEGENEDÉS MITOLÓGIÁJA
511	ÁCS JÓZSEF IVAN TABAKOVIĆ KOLLÁZSAI
514	SZEMLE BÁLINT ISTVÁN, VUKOVICS GÉZA ÉS BORI IMRE JEGYZETEI

KÉPZŐMŰVÉSZETI
MELLÉKLETÜNK:
IVAN TABAKOVIĆ
MŰVEI

KÜKLOPSZ

(Regényrészlet)

RANKO MARINKOVIĆ

— Így zülленek ezek éjről éjre. Most is szemmel láthatóan részeg. Még levetkőzni sem volt képes.

— Hagyd, ne ébreszd. Csak lerakjuk a holmit, és megyünk.

Hallotta a hangokat maga fölött, de nem bírta kinyitni a szemét. A fáradtság ráfeküdt pilláira, s tudása lomhán lubickolt a sekély álomban. Időnként érezte, hogy a valóság hozzásúrlódik, mintha lapos vízben himbálózna és olykor nekiütődne a fenéknek. Esmél: „részeg”, ezt Pupo mondja, azt meg, hogy „hagyd”, valaki más, ismeretlen. Ám a következő pillanatban megint azt hiszi, hogy álmodik, rábírva magát a kábulatra, mint a részeg, s a hangokból fura kis jeleneteket fabrikál: ... „tíz a virág, köszönöm, köszönöm”, hajlong a vén zongoristanó az ágy fölött. Pupo el akarja vonszolni, „nem tudott levetkőzni”, de a nő nem hagyja magát „sebaj, hagyd csak, ne ébreszd” ... de van itt még valaki, egy láthatatlan, fontos valaki, „lerakjuk a holmit és megyünk”. És mind távoznak. Melchior egyszerre megrémül a magánytól, és talpra ugrik: „Várjanak! Ne, várjanak! Mindjárt... mindjárt levetkőzöm”... De a szeme még mindig csukva. „Álmodik”, mondja az ismeretlen hang. De Melchior már ébren van, csak a szemhéja ragad a sűrű, nehéz álmotól. Szinte tévedhetetlen biztos mozdulattal kitapogatta a vizeskancsót, kevés vizet loccsintott a markába, és megfröcskölte az arcát. Igen, az ágy mellett Pupo állt és az ismeretlen, s mosolyogva néztek rá.

— Bocsássanak meg, én... egész éjjel nem aludtam. — Mentetetőzött az ismeretlen előtt. „Ezek mind koránkelők”, gondolta.

— Legalább érdekes zrí volt? — Pupo megvetően mosolygott.

— Zrí? Nem. Álmatlanság. Nem bírok aludni. — Zavartan igazgatta gyűrött ruháját. Nyakkendőjét is megigazította. Csak nyolc óra volt. — Úgy látszik, az imént mégis levert a lábamról a fáradtság. Különös. Nem emlékszem. — Még mindig egy helyben állt, nedves arccal, zavartan.

— És te, miért nem teszed ezt le? — fordult Pupo az ismeretlenhez.

Csakugyan, amaz egy kis koffert szorongatott, határozatlanul. Másik karján átvette felöltője. Magas, szőke, sovány, negyven év körüli, komoly, aggodalmas arcú. Szinte szégyellős. Melchior végre feloldódott merevségéből. Letette a kancsót, odalépett az emberhez, és ki akarta venni kezéből a koffert. Amaz a kezét nyújtotta. Melchior szívélyesen viszonzta a szorítást. Kimondta a vezetéknevét. Amaz valamit érthetetlenül mormolt, és bocsánatkérő mosollyal nézett Melchiorra. „Hát jó,

rendben van, testvér”, gondolta Melchior, a neve tehát marad Ismeretlen.

Szolgálatkészen kinyitotta a szekrényt:

— Itt elférnek a holmik. — Ezúttal sikerült kivennie a koffert az Ismeretlen kezéből. Elhelyezte a szekrényben. — Itt lesz, alul. Üljön le. Te meg, mintha csodálkoznál valamin? — fordult Pupóhoz az egykori közvetlenséggel. — Hiszen nem ittam, itt van ni — és az arcába fújt.

Az Ismeretlen elnevette magát.

— Miért, talán tiltja? — intett fejével Pupo felé.

— Nevelnem kell őket. A többiek még rosszabbak, mint ez — mondta Pupo, tekintélyét hangsúlyozva.

— Képzeld csak el ezt a nevelőt: cipelnünk kell, mert négykézláb járt, a poharakat rágta, és közben kiabált: „Le a királysággal”.

Melchior nyomban megérezte, hogy túllőtt a célon. Pupo megvető és haragvó pillantást sújtott feléje. Nyilvánvaló, hogy „itt” szentnek akart mutatkozni, „itt” alá volt rendelve.

Az Ismeretlen fölnevetett. De észrevéve Pupo arc kifejezését, egyszerre abbahagyta a nevetést, és szempillantás alatt letörölte az arcáról. Ez az arc most megint nyugodt és gondterhelt volt.

— Ha meg akar mosakodni — fordult Melchior az Ismeretlenhez —, a fürdőszoba odaát van. — Egy pillanatra egyedül akart maradni Pupóval. Elnézést akart kérni tőle.

— Köszönöm. Nem szükséges. — Melchior cigarettával kínálta. — Köszönöm, nem dohányzom.

Megkínálta Pupót is, és barátságosan rámosolygott. Pupo elfogadta, és viszonzta a mosolyt.

— Én reggelenként feketézni szoktam. Mindjárt hozom. — Melchior most egészen vidám volt.

— Miattam ne fáradjon — mondta az Ismeretlen. — Épp csak leülnek egy kicsit. Fáradt vagyok. — Leült a díványra. De nyomban félkönyökre ereszkedett, majd a fejét is a párnára támasztotta. — Nagyon fáradt vagyok — mondta bocsánatkérően.

— Csak heverjen le nyugodtan. Nekem úgyis mennem kell a szerkesztőségbe. Aludhat is. Szólok a gazdasszonynak, hogy ne eressze be a szobalányt.

Melchior átment a lakásba a kávéért. Megmagyarázta a gazdasszonynak, hogy váratlan látogatót kapott, egy rokonát. Néhány napig marad. A gazdasszony nyomban felajánlotta, hogy ő maga teszi rendbe a szobát, megveti a díványt a vendégnek, persze csupa kíváncsiságból. Melchiornak sikerült lebeszélnie: majd később. Belépett a kávéval. Azok ketten hirtelen félbeszakították beszélgetésüket. Főlölegesnek érezte magát köztük. Sebtében kihörpintette a kávéját, elmagyarázta az Ismeretlennek a lakás használatának technikáját, átadta a szükséges kulcsokat, és szívélyesen minden jótal magukra hagyta őket.

Meglehet, hogy ez az ember egy jövődöbeli Marat? — gondolta, közben sietve szedte a lábait a lépcsőkön, pedig semmi oka sem volt a sietségre. Miért épp Marat? Hisz őt az a szajha Charlotte kádban szúrta le. Danton, Saint-Just, Robespierre? ... frc-frc-frc — mind a három fej frc — a kosárba. Egyik példa sem jó. Zinovjev se, Kamenjev se, Buharin se, még Lev Bronstein se, mind frc, frc és tupp! Ezt az utóbbit kalapáccsal koppintották fejbe, én pedig az én Ismeretlenemnek azt

kívánom, hogy éljen. Éljen az én ismeretlen vendégem! — Éljeen! tün-
tetett magában az utcán, majdnem hangosan, úgyhogy utánafordultak.
Ostoba lelkesedés vett rajta erőt. Legszívesebben elrohant volna a „Daj-
dam”-ba, hogy Bobcsinszkij-Dobcsinszkij módjára elfecsegye, miféle ven-
dége érkezett. Egy titkos, rejtélyes és mégis egészen egyszerű és ro-
konszenves ember, magas és szőke és sovány, s valahogy szégyellős.
„Ugyan, ne fáradjon miattam, nem szükséges.”

Nem, jelentkeznem kell Enkának. Szegény Enka. Szép kis fickó va-
gyok... Mégis, minden eshetőségre számítva, elment a színház és a
„Dajdam” előtt. Esetleg Viviana ma kivételesen méltóztatik közszem-
lére bocsátani bájos csőröcskéjét? De — semmi és — semmi. Szóval,
semmi. Korán van. Pihenés az elmúlt éj *enyhe fluiduma* után. Nem
jelentkezett Enkánál sem. Már fáradt volt, mire fölért a szerkesztő-
ségbe. Lekókadtt lelkesedés. Átnézni a kritika levonatát, ma jön a lap-
ban. A kultúrrovat szerkesztőjétől már elkerült az anyag, minden a
nyomdában van.

— A főszerkesztő kidobta egy bekezdésemet.

— Ohó, cenzúra? — borzolódott vitára.

— Fenét. Túl sok anyag. Mindenünnen le kellett csipegetnünk.

— Melyik az a bekezdés?

— Honnan tudjam fejből? Különben tízvalahány sor az egész, mit
törödsz vele.

— Megkérdeshettél volna, akkor magam rövidítem le.

— Kerestelek az este a „Dajdam”-ban. „Az előbb ment el don Fer-
nandóval”, otthon meg nincs telefonod. Hogy kérdeztem volna meg?

— Mindegy, akkor is disznóság.

— Don Fernando bent van a főnöknél. Valami cikkel házal, nem hoz-
zuk. Vitatkoznak... elvi alapon. — A kultúrás szelíd gúnyral mo-
solygott.

Melchior épp erre vágyott, végre-valahára beugrani egy ilyen „elvi
vitába” a főszerkesztővel. De amikor belépett a „fekete kabinetbe” (így
nevezték, mert minden fekete volt benne, maga a főnök is), azok ket-
ten épp szívből kacagtak valamin. Don Fernando belesüppedt a fekete
bőrhuzatos karszékbe, magasan fönt keresztbe vetette hosszú lábait,
egyik térde az állát érte, szája előtt tartotta a konyakospoharat, de nem
bírt inni a nevetéstől. A főnök épp valami anekdota végénél tartott és
maga is nevetni kezdett, de valahogy szinkópákban és hosszú szüne-
tekkel, amelyek mintegy tudtul adták, hogy ő voltaképpen komoly em-
ber és bármelyik pillanatban abbahagyhatja ezt a számárságot, ha szük-
séges. De nem hagyta abba, tehát épp erre a számárságra, erre a ka-
cagásra volt szüksége.

Így festett tehát ez az „elvi vita”. Melchiornak arcára is kiült ez az
elkeseredett megállapítás, de nem volt aki leolvassa. A két ember to-
vább nevetett. A főnök csak intett egyet feléje, hogy üljön le. És Mel-
chior térde is egyszeriben az állát súrolta, kezében konyakospohár
termett, de ő nem tartotta az orra előtt, hanem kiitta, nem nevetett.
Biztosan valami ostobaságról van szó, ha ilyen jól szórakoznak. — Elvi
alapon. Bószította ez a nevetés. Lekészt az előadásról, amelyben már
mindenki élvez és csak ő nem ért semmit belőle. Ostobaság! Sértve
érezte magát. Mint ahogy minden nevetés sért bennünket, ha nem is-
merjük az okát.

— Azt hittem, hogy itt fontos dolgokról van szó, hogy valamit megtanulhatok... — hajtott fel mérgesen még egy pohárkával.

— Hát ön... hogy is hívják önt Maestro... Eustacchio... (mindketten ismét nevetni kezdtek) — ön nem hiszi, hogy olykor nevetéssel is lehet fontos dolgokat megoldani? — bocsátotta le a magasból Melchior kérdését don Fernando, hozzáadva a kellő gondtalanságot, mint egy jelezvén a kegyet, amelyben megszólításával részesíti.

— De igen — csapott le Melchior a kérdésre, mint egy okvetetlenkedő molypillére —, ha azt egy Molière csinálja...

— Alább nem adná? — A molypille veszteni kezdte magasságát.

— Nem engedi a nevetés természete, tudniillik igen válogatós.

Don Fernando nem felelt. Megpróbálta elkapni a főszerkesztő pillantását, szellemi közösséget teremteni vele. De a főnök nem vette észre. Fölkelt, és átült fekete mahagóni íróasztalához. Ez azt jelentette, hogy „elég a tréfából, munkára”.

— Kissé lerövidítettük a kritikáját — fordult Melchiorhoz sajnálkozó mosollyal. — Az egész alig tíz sor. Ma mindent össze kellett szorítanunk. Rengeteg apró hír.

— Sajnálom, hogy nem volt alkalmam megemlíteni néhány személyiséget... — Melchior pedzeni próbálta az „elvi” kérdést.

A főnök kesernyésen mosolygott.

— Magától ezt nem is vártam volna — mondta barátságos pillantást vetve Melchiorra. — Az a tegnapi eset, egészen más volt. Az illető maga is sajnálta, hogy nem jutott eszébe körülnézni a páholyok körül. Ezért hordtam le. Az csak hímezett-hámozott itt nekem, maga meg egyszerűen becsapta volna az ajtót, és faképnél hagyott volna.

Melchior dagadt a büszkeségtől, hogy mindez don Fernando előtt hangzik el. Még egy köszönömöt is elmormolt, de szerencsére senki sem hallotta.

— Íme — a főnök valami kéziratot nyújtott át don Fernandónak. — Sajnos... ugyebár? — Összemosolyogtak, valami előre megbeszélt cinikossággal.

Melchior a lépcsőházban találta magát don Fernandóval. Némán rótták a lépcsőket. Don Fernando be akarta gyűrni a kéziratot belső zsebébe, de valami akadályozhatta, mert don Fernando apró pupillái szikráztak a haragtól.

— Mi az, nem megy a zsebbe se?

— Tessék? — kérdezte don Fernando barátságtalanul és valami nyersséggel a hangjában.

— A cikk, mondom, nem megy? Ugyan miért utasította vissza?

— Honnan tudja, hogy visszautasította? — Don Fernando arcát szúzi pír borította el.

— Tudom. Ön azt hiszi, hogy egy újságnál titkot lehet tartani? A főszerkesztő ugyan nem mondott semmit, de vannak még legalább hárman odafönn, akik igen örvendeznek efölött.

— A másik kettőt nem ismerem — mondta don Fernando, és mosolyogni próbált.

— Egyet szóval ismer? Ez én volnék, ugyebár? — Melchior egy pillanatra megállt a lépcsőn. Egyszerre valami fájdalmas meghatottságot vett erőt rajta a vád miatt, és zavartan félrenézve kérdezte meg don Fernandót: — Mondja kérem, miért olyan gonosz maga?

— Ki? Én személyesen? — Don Fernando ismét felröppent Melchior fölé.

— Személyesen és... általában — Melchior reménytelenül legyintett.

— De mi van önnel, kedves Eustacchio? Ha, ha, miért is nevezte el magát Maestro Eustacchiónak? A főszerkesztő néhány remek esetet mesélt el róla. Épp azon nevtünk. Maestro ragyogó bolond.

— Ragyogó? Nem mondanám. Inkább egy lekenyerezhetetlen cinikus. Thersites azok között a dicső hősök között.

— Igen, némileg... — Don Fernando szemmel láthatóan jóságos akart lenni. — Neki voltaképpen hordóban kellene élnie, he, he...

— Az ő szellemének megfelel egy mosatlan flaskó is. Tudniillik pálinkát vedel. A hordó inkább a dionüszoszi italnak való... vagy Diogenésznek, ha arra gondolt...

— Nos hát... igen... De nézze csak, hogy végzi ezt a munkáját! Illetve hogy szerkeszti azt a városi rubrikát! Milyen szenvedéllyel turkál, mint veréb a szemétkben, amit a szeméthordók (így nevezi ő a városi riportereket) eléje tálnak, hogy aztán ebből a fekáliából valami hibbant alkimista módjára megpróbáljon kidesztillálni akár egy csöppnyi „igazi” esszenciát, némi mocskos és mérges, de *igazi* igazságot az emberekről, amely hitelesebb és valóságosabb minden majesztózus és autoritativ politikai vagy ügynevezett kulturális irkafirkánál.

— Hiszen ő élvez ebben a piszkos alkímiában!

— Hát... nem zárom ki ezt a személyi mozzanatot se.

— De ő egyszerűen fürdik a fekáliában! Azonosítja magát a szemétkkel, mert maga is szemétk, és itt szó sincs semmilyen csöppekről, csak esetleg szennyléről, ami onnan csöpög a...

— Mit jelentsen ez a váratlan és vehemens gyűlölködés, kedves Eustacchio, ha megengedi, hogy így nevezzem?

— És mit jelentsen egyszerre ez a nágy szeretet? Én nem gyűlölöm Maestrót, hanem sajnálom, ha tudni akarja, mert némileg sejtem, honnan ered nála ez a *bűz-ihlet*. De maga ezt sohasem értené meg. Túlságosan sokat foglalkozik a saját embermodelljével, mintsem hogy észrevehetné e modell szennyes és állati, féligsikerült és félésikerült változatait a valóságban. Maga nem szeretheti Maestrót, egyszerűen képtelen észrevenni őt. Mindaz, amit beszélt róla, valótlanság. Egyébként nem is miatta beszélt, hanem valami más miatt.

— Messzeható az ön gondolata, kedves barátom... és veszélyes. Ön minden szavával fölfedez... de tréfán kívül, a főszerkesztő csakugyan bizonyos rokonszenvet ébresztett bennem Maestro iránt, méghozzá éppen azzal a nevetéssel, amellyel (engedje meg, hogy önt idézzem) Molière old meg fontos kérdéseket. És az imént csak azt akartam mondani, hogy még egy ilyen, ahogy ön mondaná, disznó-lelkű és bűz-ihletű ember (ezt egyébként jól is mondta), hogy még egy ilyen ember is hord magában valami integrálisat, lényegeset, valami ép formát, amely mindig megnyilatkozik valahogyan, akár úgy, hogy a bűzben keres ihletést. Ezzel máris definiáltuk az egyéniséget. Ön az előbb Thersitesnek nevezte, de mi ad módot egy ilyen összehasonlításra? Ha nincs benne egyéb, mint ez a... fürdés a fekáliában, mivel érne föl Thersitesszel?

Vajon miért beszél ez így? Nyilvánvaló, hogy nem Maestróról van szó. De hát miről?

— A főszerkesztő például nagyrabecsüli, persze egy bizonyos értelemben.

— Ő mindenkit nagyrabecsül, aki hasznára lehet.

— Ön téved. A főszerkesztő maga is hasznos ember, sőt *nagyon hasznos*. — Az utóbbi szavakat don Fernando az olyan ember biztonságával emelte ki, aki *másképpen* tekint a dolgokra. — Ön apróságok körül forog és folyton beléjük ütközik...

— Nos hát, azt, hogy nem hajlandó önt megjelentetni, azt is hasznosnak tekinti? — Melchior megpróbálta az önértetét megpiszkálni. Don Fernando elmosolyodott:

— Megjelentetni? Csak egy cikkecskéről van szó, amely csakugyan nem való a lapjába. Talán egyetlen lapba sem... a jelen pillanatban.

Micsoda titokzatosság!

— Kérem, áruljon el nekem valamit...

— Ön úgy beszél velem, mint Hamlet. — Don Fernando mosollyal fedte sértődöttségét. — De hajlandó vagyok legjobb tudásom szerint válaszolni.

— Miről írt ebben a cikkében?

— Vagy úgy? — Don Fernando elgondolkozott egy pillanatra. — A megelőző dehumanizálás szükségéről... vagyis a tragédia leküzdéséről székszis útján.

Melchior ostoba arcot vágott:

— Olyasmi ez, hogy én is megérthetném?

— Esetleg, ha egy kicsit igyekszik. Ön egyébként színikritikus.

— Akkor segítsen, az istenért! — jajdult fel Melchior.

A színházterén sétáltak. Don Fernando leeresztette karjait a törzse mellett, és mereven maga elé nézett, gondolatait rendezve. Melchior rá-rápislantott, feszülten leste e folyamat kimenetelét.

— Ezekben a házakban — don Fernando a színház épületére mutatott — arra kényszerítik az embereket, hogy néhány óráig naivak legyenek. Minden tragédia, vagy legalábbis nagy többségük, hamis feltevésre épül. Hogy lehet az például, hogy Hamlet, aki olyan okos és épp ezért erősen gyanakvó, egy pillanatig sem gondolt arra, már a kezdet kezdetén, vagyis a dráma kezdete előtt, hogy Claudius ölhetette meg az apját? Hiszen ez a nagybácsi korábban is semmirekellő, részeges és parázna volt, nemde? Hamletnek ezt észre kellett volna vennie. Hogy-hogy nem volt kissé óvatosabb egy ilyen tolvajjal szemben, és csak utólag sápiteozik azon, hogy valaki ekkora gazember lehet? Jó, megengedem, Othello valóban naiv volt (bár itt is szükség volna valamilyen határ megvonására), ő nem képzelhette el, hogy Jago ilyen vadállat lehet. De Hamlet, mivel magyarázzuk nála ezt a gyermeteg naivitást?

— Az ifjúságával, az életbe, az emberekbe, a szeretetbe vetett hitével. — Melchior maga sem gondolta azt, amit mondott.

— És egy csapásra, amint elkezdődik a tragédia, Hamlet megöregszik, és nem hisz többé az életben, az emberekben, a szeretetben? Hát nem téves feltevés ez? És nem téves feltevés-e az is, hogy Hamlet nem tudja, hogy az anyja olyan nő, aki könnyen lefekszik más férfiakkal, hogy Polonius az a hivatásos udvari tanácsos, aki „hűségesen” szolgál minden urat, hogy Ophelia olyan hölgyike, akit korábban is ugyanazokkal az érvekkel kolostorba küldhetett volna, hogy iskolatársai romlott karrieristák, akik csak addig tartanak ki királyi társuk mellett, amíg a

trónörököszt sejtik benne... és így tovább. Hamletnak meg kellett érnie, hogy megöljék az apját, hogy az anyja férjhez menjen előző férje nyilkosához, hogy Polonius csapdát állítson, amelyben Ophelia tudatosan vállalja a csalétek szerepét, hogy barátai a halálba hurcolják — hogy végül is felfogja: gazemberek közt van, de túl későn. Túl későn egy Hamlet részéről, és túl naivan.

— Aztán nézze csak meg például, milyen ostoba egy nő Andromakhé! Azt hiszi magáról, hogy ravasz, de milyen naiv és egyáltalán nem nőies ez a ravasság. Hogy megmentse a fiát, formailag hozzámegy a durva Pyrrhushoz, a hyrcáni vadhoz, ahogyan Hamlet nevezte, és nyomban e „ravasz” esküvő után megöli magát, hogy hű maradhasson Hektorhoz. Ó, rendkívül agyafúrt dolog, nemde? Hisz teljesítette Pyrrhus feltételét, hogy fiát megmentse: a vad zsaroló „nőjévé lett”, ha, ha, és nyomban megölte magát, kétszeres ha, ha! Tragikus, de még mennyire! És mire épül ez a borzalmas tragédia? Egy liba logikájára: Pyrrhus nem ölheti meg a fiamat, hiszen teljesítettem a kívánságát. Adott szava kötelezi. Hát felfogja ön, kedvesem, ezt a szamárságot, amely igényt tart rá, hogy a legnagyobb mértékben megrázónak tekintsük? Nekem is el kell hinnem ezzel a tragikus tyúkkal együtt, hogy Pyrrhus úriember lesz és tartja a szavát. És nem dühödik meg, hogy egy ostoba liba az orránál fogva vezette, s nem pusztít el a házában minden élőt az utolsó macskakölyökig, csakhogy kitöltse bosszúját. Nem, nekem hinnem kell az emberi nagyságban! Merde!

Ki neki Andromakhé és ki ő Andromakhénak, hogy ennyit foglalkozik vele? Mert mindez csak bevezetés volt, Melchior várta a gondolat derékhadát.

Don Fernando a szenvedélyes gondolkodó és elemző ösztönével megérezte a néma kérdést.

— Különös, ugye, hogy erről beszélek? — Megállt, és szinte kihívóan szembenézett Melchiorral. — Hisz utóvégre mi közöm nekem ehhez az Andromakhéhoz? Vagy Hamlethez? És ehhez az egész tragikus affekcióhoz? De miért jutott eszébe, hogy megemlitse Horatio nevét? Pedig ez jó ellenérv lett volna. A tragédia feltételezi a jóságba vetett hitet. Horatio pedig merő jóság, ő a naiv, nagylelkű, jótét lélek, és mégis mellékszereplő a drámában. Talán épp ezért nem akadt fönn senki egy ilyen Horatio létezésén. Ő kívül áll a tragédia meritumán, mondhatni, véletlen jelenség. Mellékbolygó, aki nem is érti teljesen, miről van szó a tragédia sötét konstellációjában. Éppen ezért engedem meg, hogy jó legyen, mert mellékes figura.

— Miért, az, aki fontos, annak nem szabad jónak lennie?

— Nem volna szabad... illetve nem lehet. Ő felelősséggel tartozik. Ki kell magában tenyésztenie tulajdon rosszaságát, nehogy megessék, hogy hinni kezd a jóságban. Neki kételkednie kell. Ez pedig azt jelenti, hogy vigyáznia kell, fürkésznie, fülelnie (igen, hallgatónia is), vadászni a szavakra, addig forgatni őket, míg felfedi rejtett értelmüket, a veszélyes, fenyegető gondolatot. Csak ily módon határozhatja meg a maga gondolatát, a maga álláspontját, cselekedetét. Ha tudom, hogy létezik egy gazember, aki föl akarja gyújtani a házamat (márpedig ez a gazember valóban létezik), nem ülök nyugodtan a meleg kályha mellett és szavalom könnyes szemmel a „lenni vagy nem lenni”-t. Nem reménykedhetem, hogy talán mégsem gyújtja föl a házamat... várva, míg tra-

gikus személyé válok. Inkább megtöltöm a puskám, és lesbe állok az ablak mögé, hogy lepuffantsam a latrot, még mielőtt rám vethetné az üszköt.

— És ha a *gazember* így gondolkozik: lám csak, ha én nem gyújtom föl a házát, ő intéz el engem?

— Nem fontos, hogy a *gazember* mit gondol (ezt egyébként nagyon jól tudom), az a fontos, hogy mit csinál. Az a fő, hogy erősebb vagy legalábbis ügyesebb legyek nála.

— Szóval, ha jól értettem, ez a „megelőző dehumanizálás” azt jelenti, hogy kizárjuk a jóság minden lehetőségét, elméletileg megsemmisítjük a jóságot?

— Igen, ideiglenesen, amíg nincsen mód igazi létezésére. Naiv és ostoba dolog *ebben a világban* jónak lenni. Ez egyébként is hazug jóság, tehát hazug tragikum. Nem kell hozzá tragédia, hogy felfedezzük ezt az iszonyú igazságot. Sőt a tragédia éppen elleplezi előlünk az igazságot a művészet bájával, élvezetekre csábít bennünket, kacérul megemelve mocskos színpadi szoknyáját a csábító mosoly kíséretében villantva elő az élet rútságait. Még a halál sem komoly a színpadon. Semmi sem komoly, minden egyszerűen *szép* és kívánatos. Én pedig meztelenül, tragikus rongyok nélkül akarom látni az igazságot, mert tudom, hogy e cafatok alatt egy másik mély és borzalmas tragikum rejtőzik, amelynél semmilyen Racine vagy Shakespeare sem segíthet. Én nem vagyok Hamlet, én már a kezdet kezdetén tudom, hogy nagybátyám meg akarja ölni az apámat, nővé tenni az anyámat, és hogy ezt megakadályozzam...

— Maga öli meg őt.

— Igen, ha csak elméletileg is.

— De honnan tudja oly biztosan, hogy a nagybácsi ölni fog?

— Honnan? Kérdéssel felelek: miért ne ölné, mi akadályozza ebben? Miért ne tenné meg, ha egyszer ez mindazoknak az élvezeteknek az elérésével kecsegteti, amelyekről egész életében álmodott? Ön persze nem ölné, de ne induljon ki magából. Éppen ebben van a legnagyobb hibánk és... javíthatatlan mulasztásunk, hogy mindent magunkból kiindulva ítélünk meg. A *gazember* épp arra számít, hogy magunkból fogunk kiindulni és nem gyanakszunk. Ezért *belőle* kell kiindulnunk, gyanakvón és bizalmatlanul fürkészve, mindent előre tudni. Mi pedig túl sokat foglalkozunk magunkkal. Túl sokat bíbelődünk önnön fogyatékoságainkkal, s azt képzeljük, hogy tudjisten, milyen bűnösök vagyunk. Ezalatt ő felügyelet nélkül, biztonságban készülődik, szövi terveit. *Azután* már késő a homlokra csapni: ah, ha tudtam volna, ha sejthettem volna! Hogyhogy nem vettem észre, hogyhogy nem gondoltam rá, hogyhogy elkerülte a figyelmem?... Már minden késő, minden elvégzetett. Csak a bosszúállás maradna hátra, erre pedig képtelenek vagyunk. S így gondolkozunk: mire való mindez, minek a bosszú, amikor apánk már nincs többé, s anyánk befeküdt a gyilkos ágyába? Töprengünk. „A töprengés gyávává teszi az embert.” Kétségbeesünk. És ő éppen ezt akarja, a kétségbeesésünket, fizikai tétlenségünket, mert számára ez biztonságot jelent. Mi tragédiákat írunk, hogy megrikassuk az embereket, ő meg magában kacag, és élvezi, hogy művészet lett belőle. A művészet ugyan megöli őt a tragédiában (bár olykor nem is öli meg), de csak *művészileg*, jelképesen, ő pedig füttyöl a jelképekre, amikor jól

tudja, hogy él. És élvezi az életét. Élvez még a jelképekben is, amelyekben többé nem magát látja, hanem valaki mást, s még könnyet is ont élvezetében ennek a *másnak* a sorsa fölött. Ó, mi túl nagy becsben tartjuk a gazt tragédiáinkban! Az életben pedig hagyjuk, hogy nyugodtan élvezze bűnös zsákmányát. Meghagyjuk az életét, amit nemcsak hogy nem érdemel, hanem még másokat is veszélyeztet vele. A gazembert időben el kell távolítani. Valóságosan és egyszerűen, nem jelképesen, minden ceremónia és katarzis, arisztotelészi tragikus pátosz nélkül.

— Szóval, preventíven gyilkolnunk kell, hogy ne öljenek meg minket? — szögezte le Melchior ajkára fagyó mosollyal. — Igen ám, de kit ölünk meg? Milyen mérce szerint?

— A legegyszerűbb, orvostudományi mérce szerint. Megvannak a tünetek. Utóvégre, honnan tudja a sebész, hol kell a testbe vágnia? Milyen külön mércére van szüksége? Egyszerűen felderíti, hol rejlik a kór, amely a szervezetet fenyegeti. Meghatározott szerepet játszik ebben a tehetség, a tudás, a megérzés, de igen gyakran a legközönségesebb ravaszság is. A gyilkos megbújt valahol, és ki kell ugratni. Ki kell csalni nyugalmi állapotának páncéljából, föl kell riasztani álmából gyilkos ösztöneit. Ön is találkozott már bizonyára ezzel a típussal a villamoson: leül, keresztbe rakja a lábát, elzárja az utat, itt minden az övé. Nem valami különös szándékkal teszi ezt, hanem egyszerűen — így tetszik neki. Nem is veszi észre, hogy zavarja a többieket ez a kinyújtott láb, hogy az emberek átugrálják rajta, megkerülik, zúgolódnak, hogy még ezzel is törődniük kell. Nos, taposson csak egyszer rá erre a kinyújtott lábára, méghozzá alaposan, egész súlyával! De nyomban kérjen is tőle bocsánatot, hogy így, meg úgy, nagyon sajnálja, véletlenség volt, nem akarta stb... és aztán nézzen az arcába, a szemébe: ha látni tud — fölfedezi a gyilkost. Ó, milyen kéjjel ütné le önt, csak egy kissé megváltozott körülmények között! Íme a „mérce”!

Don Fernando elhallgatott, arcára valami csendes bánat telepedett, mintha kisírta volna magát.

— De engedje meg — vetette közbe Melchior gúny nélkül, szinte aggódalmasan —, ki fogdossa majd össze ezt a sok gyilkost?

— Úgy beszél, mint valami rendőr! — ráncolta a homlokát don Fernando. — Bár, különben, miért ne. Éppen ez volna a feladata egy intelligens rendőrségnek, amely ténylegesen őrködjék a polgárok biztonsága fölött, hogy elcsípje a gyilkosokat, még mielőtt elkövetnék tetteiket, s ne a gyilkosság után kanyarítsanak detektívhistóriákat, gondoljanak ki rendőrzseniket és hős bűnözőket a kis delikvensek és romantikus onanisták képzeletének táplálására.

— Egyszóval, így képzelet: a villamoson taposunk az emberek lábára és fürkészzük az arckifejezésüket? Ámde nem tartja-e ezt meglehetősen megbízhatatlan módszernek: a szemekből ítélve leplezni le a potenciális bűnözőket? Egy időben az alacsony homlokot, egybenőtt szemöldököt, a koponyaformát kutatták... az úgynevezett Lombroso-típust...

— Ebben is van valami, de a gonosz tekintetű ember minden kétséget kizáróan potenciális gyilkos — mondta don Fernando meggyőződéssel. — Nyújtson csak alkalmat neki, kockáztasson. Lépjen a tyúkszemére, persze nem szó szerint, a villamoson, hanem átvitt értelemben... Egyébként vannak megbízhatóbb ismérvek is. Említette az imént az

alacsony homlokot, az összenőtt szemöldököt... én pedig azt mondom magának, hogy mindenkit, aki a Természet valamilyen módon *megbélyegzett*, őrizet alá kellene helyezni. Mindezeket a kurta karokat, suta lábakat, elálló füleket, óriás (és egészen kicsi) orrokat, ferde gerinceket, kancsal szemeket, de különösképp, mondom, *különösképp* mindazokat, akik százhatvanöt centinél alacsonyabb növésűek. Én teljesen megértem e korcs emberek szenvedéseit és szentül hiszem, hogy közülük került ki a puszkapor fölhalálója. Nézze csak őket, amint magas sarkú cipőikben nyakukat nyújtogatják, ahogy széles gesztusokkal magyaráznak, folyton valamit „férfimód” intéznek, s még a hangjuk is valahogy öblös, hősies. De ez nekik nem elég, ők másfajta, igazi, elismert, félelmet és tiszteletet keltő hősiességekre vágnak. Ők nem *normálisak*, hanem *nagyok* akarnak lenni, uralkodni akarnak fölöttünk, és nem kérdik az árát. Ők adták Napóleont, s azt hiszem, az epileptikus Cézárt is. Őrizkedjen tehát a megjelöltektől, de különösen a kistermetűektől. Ők gyűlölnek, és mindenre készek.

— Eszerint az emberiség nagy része „felügyelet alá” kerülhetne — jegyezte meg Melchior epésen. — De ki volna a felügyelő? És milyen joga?

— A többség joga... — mondta don Fernando vontatottan, mintha maga sem hinne nagyon abban, amit mond.

— De honnan tudja, hogy az emberek többsége nem „gonosz tekintetű”?

— A történelem mondja nekem! — élénkült meg egyszerre don Fernando, valami új gondolat szárnyán. — Végül is minden történelmi gazembernek felelnie kellett az emberiség színe előtt! Csakhogy mindig túl későn, amikor már nyakig gázolt a vérben. Danton és Robespierre, Marat és Saint-Just egymást mérszárolták le, s közben hagyták, hogy a becsvágyó kis tábornokoska átsurranjon a lábuk közt és a fél világot legyilkolja, csakhogy bebizonyítsa nagyságát. Hitlert már tíz évvel ezelőtt meg kellett volna ölni (esetleg még korábban), Mussolinin pedig húsz évvel ezelőtt jól elnadrágolni, míg sirva nem kér bocsánatot. És meg is tette volna. Így meg most háborúzni kell velük, és ki tudja, milyen árat fizetni a győzelemért (ha egyáltalán lesz győzelem?), hogy aztán végül beléfojthassuk a szuszt ebbe a két történelmi majomba. De megint csak későn, túl későn... csakis emiatt a hamleti tétlenség és naivság miatt.

— Gondolja, hogy tágabb értelemben megoldható-e valami egyéni terrorral és merényletekkel?

— Merényletekkel, merényletekkel! — kapta el a szót don Fernando valami különös dühvel. — Hadd reszkessen a gaz az életéért! Ez mindig tanulságos! És úgy látszik ez az egyedüli pedagógia ezeknek a semmirekellőknek. A félelem. Hadd érezze a gazember a maga bőrén a mi félelmünket. Ha más nem, legalább egy kis szatizsfakció ez számomra; „reszkess gonosz”, ahogy az operákban éneklük.

Don Fernando mély lélegzetet vett. Úgy látszik, komolyan fölizzgatta magát, még a jól ismert élénk pirosság is kiült az arcára, ajka szögletében tajték képződött. Zsebkendőjével megtörölte a száját, homlokát, és végigsimított arcán is, mintha valami maszkot akart volna letörölni róla. És csakugyan, arcára visszatelepedett a nyugodt belső ra-

gyogás fennköltége. Szégyenkezett előbbi kirohanása miatt, és jámbor mosollyal takarta szégyenét.

— No de magának jobban tetszenek holmi dajkamesék — vetette oda visszahódított magaslatáról.

— Miféle dajkamesék? — lepődött meg Melchior.

— Hát azok az orosz mesék a különféle jótéteményekről... Például Aljoska Karamazovról, a kis jámbor szerzetesről. És még a részeges és cinikus Maestrót is hozzá méri. De ő semmiképp sem férhet el ebben a mértékben, túl szűk neki. Túl szűk a maga mércéje, kedves Eustacchio, és túl szabályos. Az emberek olyanok, mint a kőgörmögők: szabálytalanok, súlyosak, szétszórtak. Kínos munka mindezt rendbe-
rakni, összegyűjteni és valamilyen szabály szerint összeállítani, de egyénileg még kínosabb minden egyes darabot megfaragni. Sőt állíthatom, hogy teljesen lehetetlen megfaragni valamit, amit szívesen neveznek az ember „erkölcsi arculatának”. Ábrándok.

Ez most önmagával számol le, gondolta Melchior. Sohasem beszélgettem vele a „jótéteményekről” vagy az én „mércéimről”... Talán a tulajdon „szerzetesével” vívja a harcát?

— De meg sem kérdi, hogyan fér mindez össze konkrét politikai orientációval? — kérdezte hirtelen don Fernando, és szárazon, kajánul fölnevetett.

— Az ám, beszélt-e már erről Pupóval?

— Pupóval? Miről? — csodálkozott don Fernando.

— Hát erről az... egyéni terrorról... és a merényletekről?

— Miért Pupóval? Talán Pupo szakértő ezekben a kérdésekben? Pupo meg van győződve, hogy Trockijt a saját kezdeményezésére verte fejbe az a mexikói anarchista, hogy Tuhacsevszkij náci kém volt, és így tovább... sok mindent hisz ő. És persze, ellenzi az „egyéni terrort”. „Ez anarcho-individualizmus”, nyitja meg nyomban a megfelelő fiókot. Pupo is egyfajta szerzetes, de közben gondol a karrierjére is, voltaképpen egy kiugrott pap, aki a tehetetlenség törvénye szerint még hisz, de inkább jezsuita módon. Miért kellene nekem beszélgetnem vele?

— Tehát megtisztelve kell éreznem magam, hogy engem választott vitatársul? — mosolyodott el Melchior.

— Ön egy érzékeny egyed, aki meg tudja érezni a gondolatot. Nemcsak gondolkodni tud tehát (ezt talán a legkevésbé), hanem érezni is a gondolatot, s ez azt jelenti, hogy szüntelenül az agyában tartogatja, mint valami privát használatú kínzókamrát. Heautontimorumenosz, a hóhér és az áldozat egy személyben, kés és seb, önnön szívének vámpírja, ahogy Baudelaire mondta. Önt a gondolata félelemmel gyötri, ezt tudom értékelni önben, mert erre nem képes mindenki, legkevésbé úgy, mint ön, s azok a „Dajdam”-beli részeg hülyék gúnyolják emiatt. Én nem gúnyolom, mert félni annyi, mint gondolkodni (és fordítva), s engedje meg, hogy ebben csatlakozzam önhöz. A mi félelmünk érzékeny gondolat, amellyel betekintjük létünk iszonyú jövőjét. (És melyik emberi jövő nem volt iszonyú?) Az ön félelme nem eszelős félelem, ön nem reszket ostobán, mint a kvékerek, és mégis fellelhető önben valami mániákus szükséglet (s itt elválnak egymástól), hogy folytonosan foglalkozzék vele, hogy kivizsgálja összes árnyalatait, kipróbálja összes ízeit, a keserűtől az édesig. Különösen az édeset. Mert van valami élvezet a félelemérzetben (ezt még gyermekkoromból tudom), valami

sötét virágzás a mélyben, valami különösen keserű bölcsesség fekete gyümölcsének csodálatos és magányos beérése. Már egészen otthonosan mozog ebben az állapotban, nem is keres kiutat az egérfogóból: meglegelte benne a maga „kárhozott” szabadságát. Igen, „kárhozott”, mert valóra váltásának módja azé az életfogytiglani rabé, aki megtalálta magának a „nagy” elfoglaltságot: a cellájába tévedő napsugarak melegén szálanként szárogatja szalmazsákja tartalmát...

— A szalma pedig, mint tudjuk, üres... Én szárogatom, ön meg esetleg csépli. — Melchior sértődött és goromba kifakadására don Fernando elpirult kisé.

— Bocsásson meg, nem gondoltam ilyen sértően. Azt akartam mondani, hogy a félelem tévútra csábította a képzeletét, de rosszul fejeztem ki magamat, ez a példázat a rabról egészen rossz. A félelem elfedi azt az undok arcát, mely érdemtelen arra, hogy a bölcs és igaz ember egyáltalán tudomást vegyen róla. Épp ezért akartam azt mondani, hogy az ön félelme rafinált félelem, az ön csöppet sem konvencionális természetének szépségeivel felruházott, mondhatni virtuóz félelem, mint a legszubtilisebb vibrato a hegedűhúron (ami a reszketést illeti), a szenzibilitás végső, íme, zenei fokáig kifinomulva, úgyhogy már nem is nevezhető egy siralmas emberi állapotnak, hanem valami örült művészet produktumának. Ebből a szörnyetegből az ön alkímiája aranyat csinált. Épp ezért csodálom... Bocsásson meg azért az „örült”-ért, de hiszen minden művészet valami módon örült... épp ezért csodálom az ön hősiességét, mert ön tud túrni. Az én félelmem másfajta: én nem akarok túrni. Félek attól a *holnaptól*, amely csakugyan elkezdődhet holnap, és ez nem szónoki fogás. Egyszerűen félttem magamat, a magam nyomorult életét, mint minden hangya, mely vihart sejt, és közben korántsem gondolok holmi „szellemi értékekre”. Nekem mindegy, hogy mi lesz a képekkel, a könyvekkel, a faragott kövekkel. Egyszerűen félttem, mint egy tyúk, a védtelen fejemet, amely számomra a rettegés percében az egyetlen műérték, mert egyedül csak ő tudja végiggondolni, hogy mi lesz velem. Az én félelmem tehát nem hegedűvibrato, és egyáltalán semmilyen vibrato, nélküly minden szubtilitást, minden művészetet, minden szépséget: kibékíthetetlen, goromba és agresszív. Én nem akarok szenvedni „szépségeikért”, nem akarom úgy ápolni a félelmem, mint egy mérges virágokat termő kertet. Én nem vagyok olyan hős, mint ön. Nem bírom elviselni a félelmet, s ezért ki akarom tépni az életemből, mint a velem egyformán gondolkozók száz- és százmilliója.

— És hogyan tépi ki? — kérdezte Melchior gondterhelten. — És kik azok az önnel egyformán gondolkozók?

— Kik? az egyszerű emberek. Mondjuk, talán épp ezek a járókelők itt. Mindannyian el akarnak érni oda, ahová indultak, megenni egy ebédet vagy megsókolni egy nőt, de anélkül, hogy nyomás telepedne a tarkójukra, lidérc ülne a mellükre, vidáman és olyan biztonsággal, mintha örökké élne. S ennyi nekem elég, hogy a „magam embereinek” tekintsem őket; ha talán nem is tudják, mindnyájan a félelem ellenzőinek nagy táborába tartoznak.

— De honnan tudja olyan bizonyosan, hogy a „magái”? Lehet, hogy épp az ellenkező táborhoz tartoznak, lehet, hogy épp a félelemre szavaznak, s az efféle „járókelők” ezt rendszerint „rendnek” nevezik. Ők

IVAN TABAKOVIĆ

Az esz peremén

rendet akarnak, korbáccsal, ön meg jön nekik a maga egyénien értelmezett szabadságával, ami számukra — rendetlenség és anarchia.

— Hogyan? Hát nem éppen ez a rendetlenség, ez az általános rettegés és bizonytalanság?

— Rettegés és bizonytalanság az ön számára, az „ellenség” számára. Szerintük, éppen ezt érdemli: hisz le akarja rombolni az eszményeiket, megdönteni a vezéreiket, akiket ők épp azért istenítenek, mert félelmet oltanak beléjük. Ők akarják a félelmet.

— Én nem ezekre az idomított majmokra számítok! — kiáltott föl don Fernando dühösen.

— Hát kikre számít?

— Emberekre! Szabad, önérzetes emberekre, akik tudatában vannak emberi értéküknek, méltóságuknak...

— Mindez megint csak mérce kérdése: mit tekintünk *emberi értékeknek*?

— Mérce, mérce... — Don Fernando furcsán vicsorgott, a kirobbanás határán, mintha türelme fogytán volna. — Én nagyon jól tudom, hová helyezzem az új értékek felfedezésének jogát, és mint pusztá akadékoskodást visszautasítom mindenfajta mérce kérdését! Nincs időm procedurális heccekre, az egyetlen kérdés számomra az *érték* kérdése, s ezzel teljesen tisztában vagyok.

— És most nekiálljunk lövöldözni, mérgezni, pokolgépeket elhelyezni, kalapáccsal koppintgatni fejbe az embereket? S mindezt abból a feltevésből kiindulva, hogy „én tudom, ki az értéktelen”? Nézze csak azt az emberfélélet ott a sarkon, igen, azt, aki az újságot árulja.

A rikkancs a „Reggeli Újság” harmadik kiadásának címeit kiáltozta. Valóban emberféle, ahogy Melchior nevezte, meghatározhatatlan korú, minden testrésze valahogy meg van kurtítva, mintha takarékoskodtak volna az anyaggal, keze, lába — rövid, s a feje is kicsiny és szűk; csak hatalmas trombitaorra ugrik ki belőle, s lelógó klepafülén úgy ül meg a „Reggeli Újság” nevét viselő rikkancs-sapka, mint valami fölborult fazék. Náthás orrhangon trombitált, sírósan, mintha koldulna: „Rennyeli Ünnyág! Rennyeli Ünnyág!”

— Itt van ni ez az ember, ez a Rennyeli. Hallja, hogy nyivákol, hogy harcol a létért. Ő is, ahogy ön mondaná, érző lény. Ha most odamenne hozzá és megcibálná a fülét (nézze csak, micsoda fül-óriások!), magának ugrana, hogy megüsse, sőt talán meg is ölje az őt ért sérelem miatt. Mert neki is van büszkesége. Ő is, tehát, *érzi az értékét*. Ő egy érték, a saját mércéje szerint, ő, a *Rennyeli. Emberi érték*. S Michelangelo Dávidja Firenzében, az a pompás, hatalmas, büszke, erőtől és bátorságtól duzzadó meztelen dalia (mellesleg az emberi anatómia remekműve), ő nem ember. Ő nem „érez”, ő holt kő. Még annyi „emberi” sincsen benne, hogy kimondhatná az értelmetlen szót, hogy *rennyeli*, amit ez a kis szörnyszülött itt nagyon jól tud. S Dávid mégis érték, roppant, egyedülálló érték... vagy talán nem is az, talán ön nem ért egyet velem, hisz épp az imént mondta, hogy nem érdeklik a „faragott kövek”?

— Ezt csak úgy mondtam, feltételesen...

— Nos, én még „feltételesen” is úgy gondolom, hogy a világ valahány Rennyelije, amennyi csak van, s lehet sok százezer, nem ér fel a Dávid fél lábával. És mégis, figyeljen csak, mit kérdezek én öntől, méghozzá „feltételesen”, ha valaki a Dávid megmentése érdekében,

tételezzünk fel egy ilyen helyzetet, csak egyetlenegy ilyen Rennyelinek, itt van ni, ennek a mi Rennyelinknek az életét kérné, jóváhagyná-e ön ezt?

— Tipikus „orosz” kérdés, értelmetlen. Dosztojevszkijes — dűnnyögte don Fernando intellektuális undorral.

— Jó, mondjuk, hogy dosztojevszkijes, de a kérdés itt van, mind-egy, ki tette fel és milyen szándékkal. No de nem is kell önnek felelnie, kérdezzünk meg másokat, kérdezzük meg az „egyszerű embereket”, ezeket az ön „járókelőit”... Úgyszólván senki sem helyeselné. És ön sem helyeselné, különösen ha nem érdeklik a „faragott kövek”. Ha felmutatnánk nekik ezt a mi szerencsétlen rikkancsunkat, amint szipákolva áll itt az utcasarkon, és azt mondanánk, hogy most mindjárt nyakoncsípjük: gyere, halj meg Dávidért! (Miféle Dávidért? Én nem ismerem!), az egész „humánus” emberiség egyszeriben a legerélyesebben tiltakozna az ellen, hogy *ilyen* árat követeljünk a „kőember” megmentéséért. Egyszerre az egész emberiség „kulturálatlanná” válna. Megfelelkezne Michelangelo szobrának egyedülálló, pótolhatatlan értékéről és a fékevesztett emberszeretet minden erejével vetné magát a rikkancs-emberkére, hogy egy rendkívüli „emberi” értékke emelje, melynek valódi értelmét, természetesen, maga a Rennyeli sem képes felfogni. Ő most egy csapásra kivételes, sőt legendás alakká nőtt (sok Rennyeli vált már ily módon legendává), egyfajta szentté és vértanúvá. S miért? Csupán azért, mert a Rennyeli „érez”. A legelemibb szenzibilitás ténye ezt a korcs testet fölibe helyezi egy zseni egyedülálló és megismételhetetlen alkotásának. Mert a Rennyeli felhámmal rendelkezik, mely érzékeny a fájdalomra, a Dávid pedig érzéketlen kötömb. Éljen tehát a felhám, halál a „kőre”!

Ez az egyetlen következtetés a felhám javára, és egyáltalán, egy szörnyszülött érző-eleven, ostoba és értelmetlen, „értéktelen”, csúf hús- és bórszöveti javára, melyeket mellesleg, néhány, bizonyos igen fel-színes konvenciók alapján emberre is vonatkoztatható jelző díszít. S ugyanakkor a Dávid is hordoz bizonyos attributumokat, melyek, némileg óvatosabb konvenciók alapján, a kőből „embert” teremtettek. Mindegyikük *valamilyen módon* létezik. Nem gondolja, hogy e két-féle létezés szíami összetartozása, bármilyen hevenyében állt is elő, hogy példámat igazolja, voltaképpen magáról a létezés kérdéséről szól? A kérdésről, hogy *kinek* és *minek* kell élnie? Csangnak vagy Engnek? De hogyan döntsünk erről, azaz: milyen mérce szerint?

— Én nem érek rá várni, míg elfogadják a mércéket, nekem *most* kell élnem. Nekem cselekednem kell, folytonosan döntenem kell.

— Nohát, ki mellett dönt akkor: Dávid vagy a rikkancs mellett? — vetette közbe a kérdést Melchior gunyoros kíváncsisággal.

— Néha Dávid mellett, néha a rikkancs mellett — felelte don Fernando kapásból, gondolkodás nélkül.

— Szóval, ahogy a szükség kívánja?

— Természetesen. Dávid mellett könnyű dönten. Az, amit ő képvisel, sohasem lehet veszélyes. De az, amit a rikkancs elgondolhat, a rikkancs-eszme, a szörnnyeteg eszme...

— Én nem eszméről beszélek, hanem erről az eleven rikkancsról ni, erről a nagy fülről és orról, érti, erről a *Rennyeliről*...

— Éppen erre gondoltam... ha ezek a fülek és orrok, ha az efféle *Rennyelők* százezrei és milliói kisajátítanak maguknak a jogot minden érték megállapítására, ha ránktelepednének, mint sorsunk és életünk urai...

— Ez lehetetlen — szakította félbe Melchior lanyhán, csak hogy el-
lentmondjon; maga sem hitt benne, hogy ez csakugyan lehetetlen. Csak
bószítani akarta don Fernandót.

— Lehetetlen? — emelte fel a hangját don Fernando sértődötten.
— Lehetetlen egy olyan eszmét találni ezeknek a szörnyszülőtteknek
(s nemcsak a testi fogyatékosokra gondolok), amely köré összegyűl-
jenek, s ellepjék mint legyenek a mocskot? (Egyébként, vajon máris nem
gyűltek-e össze?) Hogy azt mondják nekik: ti arra vagytok kiválasztva,
hogy éljete. Pusztítsatok el, gyilkoljatok le mindent, ami nem olyan,
mint ti! A felsőbbrendűségetek nevében! Ti kiválasztott fajta vagytok!
És mit gondol, kedvesem, hogy nem egyesülnek majd? Egyesülnek, de
még mennyire egyesülnek, mert van, ami összekösse őket. Mindegyikük
hurcol valami jelzöt, mint azok a hírhedt uralkodók, a *Sánták*, *Bolon-
dok*, *Kopaszok*, mélyen a húskba ivódva, a csontjukba ágyazva, hogy
megalázza és sértse őket, és épp ez egyesíti őket. De mi egyesíti majd
az úgynevezett normális embereket? A büszke, tiszta, erős Dávidokat?
Nekik nincs semmi közös, rokon, „testvéri” vonásuk. Ők „jelző” nél-
küliek, „csak emberek”. Mindegyikük normális, jó, tisztességes, szép,
okos a maga módján, és más módot nem is ismer. Mindegyikük külön-
álló egyed, magányos kontemplatív monád, s köztük a kommunikáció
nélküli, kétségbeesetten értelmetlen üresség. Épp abban rejlik a szörnyszülőttek ereje, hogy egyesültek és dinamikusak, mert van, ami össze-
kösse és mozgassa őket, és így sújtanak le ránk, egyenként, készületlenül,
gyenge perceinkben, „ima közben”, vagyis beteges, költői kontem-
plációnk, bűvöletünk és szerelmi elragadtatásunk pillanatában.

— De van ám másfajta, nem ilyen „beteges”, hanem egyesült, egész-
séges elragadtatás is, amely erőt képvisel, ó, de még mekkora erőt!
amely szembe tud szegülni... — Melchior a *részvevő* meggyőződésével
beszélt: a szobájában megbújó *Ismeretlenre* gondolt.

— Hol vannak, mutassa elő őket! — kiáltotta don Fernando vesze-
kedő kedvvel. — Mutassa elő ezeket a „másfajta elragadtatásokat”!
Hát nem hagytak bennünket a csávéban? Hát nem „egyeztek meg”?
Laissez faire-t adtak a gyilkosoknak!

— Kérdés, hogy meddig?

— Míg maga és én nem szaguljuk alulról az ibolyát! — Don Fer-
nando keserűen nevetett.

— Tehát, csakugyan fél? — Melchior az arcába nézett: vörös volt
a dühtől.

— Vajon rejtegettem-e valaha is a félelmemet? Az imént beszéltem
önnek arról, hogy félek. Igen, félttem a bőrömet, méghozzá nagyon
„önzőn”. Önzőbben még önnél is, mert én meg is akarom védeni a bő-
römet! Nem *menteni*, hanem *védeni*, méghozzá minden eszközzel, nevez-
zék bárhogyan is! És hol van az a „másfajta elragadtatás”, amely majd
titkos összejöveleteken kioktat, hogy „az egyéni terror semmit sem old
meg”? Hát mi old meg valamit: az a két „történelmi” aláírás Hitler
papirosán? Ha egyszer elárulnak és kétségbeesésbe kergetnek, akkor
kétségbeesett ember módjára is cselekszem. Mit érdekel engem most

Michelangelo s az ön kazuista problémája: Dávid vagy a rikkancs? ördögbe mindkettő! Én igenis terrorra szólítok fel, a holnapi gyilkosok kiirtására. Épp ezért akartam megjelentetni azt a cikket...

Don Fernando kimerült. Érezte, hogy nem sikerült *meggyőznie* partnerét. Rosszul beszéltem, kapkodón, dühösen, gyűlölettel, zavarosan... — gondolta mérgesen.

— Ebből majd egyszer regényt írok... ha lesz rá alkalom — mondta hosszabb szünet után. — Nem jól fejeztem ki a legfőbb dolgot, azt, hogy mit jelent, ha a fogaink összekoccannak...

Elhallgatott, kifacsartan, üresen. A magányosok kiábrándult, sötét tekintetével meredt maga elé. Levette a kalapját és öntudatlan gesztussal, furcsán hadonászott vele a levegőben, mintha láthatatlan denevéreket hessegetne a fejről: ott zizegtek még körülötte az iménti dühös gondolatok, nem engedték, hogy visszabocsássa az arcára azt a fennkölt mosolyt, amely alá utolérhetetlenségének hamis istenségét elrejtethné. De miért is? — hisz szélesre tárult a tabernákulum, elröppent az isteni madár! Mit rejtegesse még? Gyűlölte Melchiort a kudarc miatt.

Az ördögbe is, hát csakugyan komolyan gondolta ezt a „megelőző gyilkolást”? Melchiort egyszerre egy másik gondolat taszította mellbe, s nyomban megsértődött tőle: hiszen ez az ember Szmrđljakovokat keres magának! Végrehajtókat! Azért mondta el nekem mindezt! Ő maga nem akarja a kezét piszkolni. Ő, az „új értékek” megalapozója! Az értelmi szerző... a háttérből. Azt hiszi, hogy majd én, az elkecsereedett...

Melchior megrázkódott. Egy pillantást vetett oda „fel”, don Fernando arcába (bár egyforma magasak voltak, mindig úgy érezte, hogy don Fernando feje valahol „fenn” van), s látta a nyájas maszkot, de a szem... a szeméből sötét, gonosz fények villóztak. Hiszen ez gyilkos, gondolta hideglelősen, méghozzá tulajdon definíciója szerint. A személyi biztonság szavatolása mellett. „A gyilkost ki kell hívni... felrázni álmukból a gyilkos ösztönöket”... Ezt jelentené vajon a *fogak összekoccanása*?... Én meg ma reggel egy villamost hívtam ki! Micsoda tévedés!

Melchior szánakozón felnevetett.

— Képzelden el egy embert a villamossíneken... — de don Fernando szó nélkül faképnél hagyta. Hosszú, sietős léptekkel távolodott a fasorban, melynek lombjai majesztózusan diadalívet fontak a feje fölé... Uralkodókat szokás így köszönteni, mondta magában Melchior sértődött kajánsággal. Ez a fej rá is szolgált erre, gondolta, s a következő pillanatban már sarkon is fordult, akaratától függetlenül indult, amerre szerelmi iránytűje terelte, a Színész-kávéház felé. Nincs már túl korán, kísétálhatott esetleg Viviana...

Az ősz csupa nyugtalanság... az ősz csupa nyugtalanság... ismételtette bambán, s egyszerre nagyon boldogtalannak érezte magát.

Ács Károly fordítása

BÁRÁNYOK KAPUJÁBAN

(Regényrészlet)

MESZÖLY MIKLÓS

A második őrség idejéig vártam Kedmahra otthon, aztán bementem a templomi rendőrség szállására.

Tohu ébren volt még, amikor lebotorkáltam a tetőről és hátramentem az állatokhoz; és éppen neki is szántam ezt a kis kiterőt, azt akartam, hogy megnyugodjon. De ugyanakkor a botom is a kezemben volt már, útra készen. Néhány tyúk, talán az erős holdfénytől, álmatlanul, álldogált a ketrec előtt. A forma kedvéért bedobtam nekik egy kis magot a kerítésre akasztott zsákból, aztán még egy marokkal, — mint aki rendet hagy maga után, mielőtt behúzza az ajtót. Tohu combjáig föltekert fehér alsóban csoszogott felém, mezítláb.

— Már megint éjszaka?

— Csak nem sajnálsz tőlük?

— Amióta nincs itthon az asszony, én is többet babrálok velük — mondta és leguggolt a kerítés mellé. — Te miért?

Az asszony ötödik hete volt távol, a nagyobbik lányához ment látogatába, le délre. Azóta Támár a mindenesünk. Most aludt, azt hiszem, bár a kamra ablaka, ahová szeretett nyáron behúzódni, csukva volt; pedig ha aludni készült, mindig félrehúzta a deszkatámlát. A tetőről sokszor hallom: a durva deszkaél hogyan talál bele a falba karistolt vályúba. Ma nem hallottam. Az ablak helyett a kamra ajtaja van tárva-nyitva — mint valami köldök a vemhesen kidülledő falon. Támár mindig kész rá, hogy még álmában is meghallja a szavunkat. Igyekezem egészen halkán beszélni, de az éjszaka túlságosan csendes.

— Hogyhogy én?

— Te miért?

— Nem gondolkoztam rajta.

— Te mindig gondolkozol.

— Szamár vagy. Talán mert szeretem, azért.

— Ügyel!

— Szeretem elnézni, ahogy elfogadják a magot...

— Mert mindig kitalálsz valamit. Ha nem ezt, akkor valami mást.

— Halkabban, te... Fölébred.

— Én ébredtem föl, úgy kopogtál a bottal. Hová indulsz?

— Kedmah nem keresett?

— Örülj, ha nem keresnek.

— De most én keresem őt!

— Az se jó... azért keresed, mert folyton gondolkozol.

— Menj aludni, okosabban teszed.

— Hiszen azt akarnék.

— ...

— Hallod?

— ...

— Hogy száradnak a bőrök! Holnap erős nap lesz.

— Csodálkozol? Minden kiszikkad. Még a kenyér is a szádban.

— A kenyér nem.

— Jó... hát akkor a nyelved! Benned soha nincsen kétely, Tohu? Honnét szeded ezt a nagy bizalmat?

De nem válaszol; csak a bőrök. Halk pattogás hallatszik minden zugból. Az udvar földje tompán fénylik, mint az érdes márvány. Egy pillanatra megrémít, hogy ezen az érintetlen simaságon kell végigmen-nem a kapuig — pedig indulnom kell. S akkor váratlanul meghúzza a köpenyemet.

— Mutasd, hogyan etetted őket.

— Hagyj békén... Nincs jobb dolgod?

De az öregnek tetszik, hogy most vizsgáztasson.

— Mutasd csak... Először egy marékkal, aztán egy másikkal — harmadszorra nem dobtál semmit, láttam. Csak úgy csináltál, üres marokkal.

— Persze, becsaptam őket. Érték én ahhoz. Nem tudtad?

— Az a baj, hogy sose beszélgettünk...

— De én téged is becsaplak, nem tudod?

— Jól van! — mondta nevetve, s ahogy guggolt, két oldalt a porban huzkodta a tenyerét.

— Támárt is becsapom, azt se tudtad?

— Jól van, mondd csak!

— A tyúkjaidat is, Tohu! — s az arcomat odatartottam az arca elé, egészen közel.

Pár méterre tőlünk, a házfal irányából, egy egér igyekezett átsurranni az udvar túlsó oldalára, de a köhögésemre hirtelen megállt. Lát-szott rajta, hogy fedezék híján a mozdulatlanságba vetette minden bi-zalmát. A különös csak az volt, hogy mi is. Én Tohu karját szorítottam meg, ő az enyémet. Gyermekkorunkban azt mondtuk volna: valaki most álmodik rosszat. Abela meg biztos nem mulasztaná el, hogy gya-nakodjék: az egér Támár szobájából szökött ki! És most mindannyiun-kat zavarba akar hozni, de főképp engem.

Nem tudom. Még soha nem jutott eszembe, hogy egészen meztelenül képzelmek el Támárt, most mindenesetre úgy tört rám ez a gondolat, mint az elmulasztott félelem csábítása.

Az egér kis idő múlva — talán, hogy próbára tegye az éberségünket — tovább futott pár lépést, aztán megint megtorpant, anélkül, hogy visszafordította volna a fejét. Nem is nézett ránk — a kiszolgáltatott-ság szemérmébe menekült újra, a mozdulatlanságba.

— Most már ne menj sehová — dörmögte Tohu. — Jobb, ha lefek-szel te is.

— Mert nem ismeresz, azért mondod.

— Mert ismerlek, azért mondom.

— Nem hagyhatom Kedmahot. Elveszítette a fejét.

— Hát, ha így veszed...

— Hogyhogy így?

— Hát, ha mindenáron... mindig...

— Hogyhogy mindig?

— Folyton.

— Úgy bánsz a szavakkal, mint a kavicsokkal! Most már tényleg jobb, ha aludni mész — és azonnal indulni akartam, de nem engedett. Mire békén hagytuk egymást a gyerekes erőszakoskodással, az egér végképp eltűnt a szemünk elől; valami lyukat találhatott, amiről el tudta hinni, hogy menedék. S akkor Tohu is egyszerre megváltozott. Egy lapos nyomtató követ húzott az ülepe alá, és sóhajtva összekulcsolta a kezét a hasán. Mintha hajnalig se akarná abbahagyni a beszélgetést.

— Mennyi csillag! — mondta; ami különben egyáltalán nem volt igaz, alig egy-kettő látszott csak az átható holdfényben. — Ha sok a csillag, kilyuggatják a bőroket. Nem hiszed?

— Nem!

— Pedig azt mondják.

— És még mit mondanak?

— Sokat.

— Tévedsz! Éppen, hogy hallgatnak... mindenki hallgat!

— Nem mindenki.

— Nagyon tudod te! Aztán a végén te is csakúgy, mint azok... És szemtől szembe semmit.

— Mert sose hallgatsz végig.

— Késő van.

— Az igaz... Mindjárt itt a második őrség ideje.

— Tohu!

— ...

— Nem akarsz velem jönni?

— Most? És ha fölébred közben?

— Pedig most elvinnélek magammal.

— Hát nem jó itt, nem érzed jól magad?

— ...

— Nincs meg mindened?

— ...

— Nem úgy van már, mint azelőtt... Mielőtt ideköltöztünk volna. Hágy éve is? Akkor még csupa gödör meg kő volt az udvar. Még karon ülő volt a lány. De most már sima! Nem lehet úgy dolgozni, hogy az ember folyton gödröket kerülgesen. Te biztos jobban tudod, hogy a pusztában milyen... de látod, azt is fölsepri az Úr mindennap. Még a szél

— Támár?

A saját hangomra rezzentem föl.

— Kint a pusztában, mondom — dörmögte. Aztán később: — De ha már család is van...

— És ha nincs?

— Én mégis úgy szeretem, ha be van kerítve... ha az ember tudja, hogy kié.

— Kicsoda?
 — Hát, az udvar...
 — Hogy ne lehessen belátni?
 — ...
 — És ha se család, se udvar? Akkor mit kerítesz be?
 — ...
 — No, beszélj!
 — Valaki mindig van.
 — Micsoda?
 — Nem tudom. De az Úr úgyse az udvarról néz be.
 — Mégis elbújnál... mint ez az egér itt! Egér vagy, Tohu! Egér!
 — Lehet. De én már láttam olyan báránybőrt, amit csillag lyuggatott ki... Pedig milyen szép bőr volt! Mégse lehetett sajnálni. Csillagra nem lehet haragudni.
 — Tohu!
 — A csillag az udvarra is benéz...
 — Szóval, nem jössz?
 — Azt hiszem, most ébredt föl — mondta, és fülelve fölpliszlantott rám.

Pár pillanatig azt hittük, hogy Támár észrevett bennünket, de csak a házfal sarkáig jött el, aztán átvágott az udvaron. Álmosan lépkedett, s valahányszor összeütődött a térde, mindig megállt, hogy megvakarja. Majdnem gyermekes volt így a rövid ingében. A szemközti kőkerítés tövénél kuporodott le, s amíg guggolt, a falat ütögette egy vesszővel. Fogalmam sincs, hogy meddig, de soká nem tarthatott. Mint mikor a madár rásiklik a vízre és fröccsentve meghorzsolja — utólag így emlékszem rá. És valószínű, hogy visszafelé se vett észre bennünket. Halk gduuu-gduuzással sétált végig az udvaron, s közben a haját rendezgette, tollászkodás helyett. Tohu meg egész idő alatt engem nézett, majdnem alázatosan. Éreztem. S csak mikor eltűnt a lány az ajtó mögött, akkor kelt fel a körül. Láttam, hogy valamit mondani akar, de végül mégse szólt semmit, s hogy leplezze a zavarát, öklét belenyomta a szűk nyakú magos zsákba, és kínálva odatolta elém.

— Dobjál nekik... most tőled várják.

— Hagyj békén! — mordultam rá. — Mit akarsz még?

S idegességemben megint nem találtam a botomat.

Alig öt ember lézengett a templomi rendőrség szállásán, de egyik se tetszett túlságosan. Amikor megérkeztem, szándékosan úgy csattogtatam a sarumát, hogy visszhangozzék — nem akartam, hogy félreértsenek. És én sem akartam félreérteni magamat... (Pedig nem tagadom, hogy Tohu megzavart, s ez az egész holdfényvel megtévesztett családiasság, ezek a kiismerhetetlen udvarok — Tohué, Abeláé, Akszáé, a centurióé! Lehet, hogy mind egyformák? Amióta itt lakom, az öreg egyszer se volt fent nálam a tetőn; azt mondja, hogy szédül. De ez csak kifogás. Lent érzi jól magát. Szívósabb, mint a gyökér. De akkor mért csinál mégis úgy, mint aki tőlem vár tanácsot? Hogy én mondjam ki helyette is? Támár más, egyedül ő tud igazán hallgatni közülünk, csak ő. Nem tudom, hogyan csinálja. Ha keres magának valami sarkot, ami

csak az övé, az ember akkor is kénytelen odanézni, ha nincs ott; és mégis úgy érzi, hogy rajtakapták. Támár annyira ártatlan, hogy hozzá képest felöltözve is szemérmetlenek vagyunk. Aztán a tojások, — ő szokta összeszedni a tojásokat. Megecsik néha, hogy közben elbáméskodik, s ilyenkor percekig ott felejt a kezét a tyúkok hasa alatt — a tyúkok meg hagyják. Legtöbbször langyosak még, amikor behozza őket. de ő éppen ezt szereti, a toll- meg testmeleget a tenyerében, a viaszos fehérségüket, ami már egy félóra múlva veszít a fényéből — ő legalábbis így hiszi. „Már nem néznek vissza”, mondta egyszer, pedig még ki sem hültek. Ma este is felhozott egyet a tetőre, és kérdezte, hogy elkészítse-e. „De hiszen meleg még”, mondtam. Úgy húzta vissza a kezét, mint akit megbüntetnek. „Azt hittem, szereted”, motyogta. „Hát persze...”, folytattam rögtön; de ez már nem volt ugyanaz, mint ami lehetett volna. S hogy kiengeszteljem, kértem, hogy maradjon velem, ne menjen vissza az udvarra. „Várjuk meg együtt, amíg kihül”, mondtam. A vacsoránál még együtt voltunk mind a hárman, de utána mindjárt visszavonult a kamraszobájába. Azóta nem is jött elő, csak most éjszaka. Ha Tohu nincs a hátam mögött, talán odamentem volna a veszőért, amit ott hagyott a földön; de zavart az öreg pillantása. „Hát ha se bot, se vessző, majd üres kézzel megyek”, gondoltam; s csak a kapuból fordultam vissza. Tohu még mindig ott állt a kerítés mellett, kezében a magos zsákkal, — de ami majdnem megingatott: Támár is előjött az indulásomra. A kamraajtóban támaszkodott, talpát a térdén pihentette, s amennyire ki tudtam venni, egy hajtincset huzkodott a fogai között.)

Az őrség szállásán alacsony kőfolyosó vezet a belső udvarig s erről a folyosóról nyílik a két őrfülke, jobbra és balra. De most mind a kettő üres volt, s csak az egyikben égett pipics. Ide ültem be, hogy kifújjam magamat, s vártam, hogy a csattogtatásnak lesz-e valami eredménye. De semmi. Mintha kiürítették volna az egész épületet, megtévesztésül. Persze, szó sem volt ilyesmiről, egyszerűen hanyagságról volt szó. Nekem meg kapóra jött, hogy Kedmah engedetlenségére valami más magyarázatot is próbáljak keresni — hogy nemcsak ő tévedt meg. Menteni akartam? Fölmenteni? De milyen áron? — Hogy a többiek is? Kedmah magatartása megbocsáthatóbb, ha másokat is sikerül valamin rajtakapnom, hanyagságon, fegyelmezetlenségen, jelentéktelen mulasztáson? Ha dől a torony — dőljön egészen? S ugyanakkor ez az ostoba csattogás... Vártam a visszhangot, a választ, a futva közeledő lépéseket a kőfolyosón, Kóré nyílt és kemény arcát, és az egyszerű, beismerő magyarázatot — „Uram, erősen sütött a hold, elaludtunk kint az udvaron, nem hallottuk, hogy valaki bejött” —, ha ezt mondja, erre van válaszom és gyakorlatom; így szoktam meg. Így a büntetés is értelmes lehet és pontos. Ehelyett minden süket és ferde. Kedmah. S még a megbocsátás számára sincs rés. Mintha kövön kaparnék körömmel. És még én megyek elébe! Ülök egy őrfülkében, és azzal töltöm az időmet, hogy egy sorsára hagyott, gazdátlan pipicset bámulok...

De mi történik, ha esetleg mégse — ha nem hanyagság, hanem megtévesztés?

Az alkalom mindenesetre csábító, hogy elképzeljek valamit, amihez annak idején semmi közöm nem volt. Zimri, az őrség előző parancsnoka, egyszer csakugyan kapott parancsot rá — pontosan nem lehet tudni, kitől —, hogy az épület egyik napról a másikra üríttesse ki. Állítólag megtévesztésül. Ez öt éve történt, az áruló rabbi elfogatása előtti nyáron. Egyesek azt hiszik, hogy az ügybe én is be voltam avatva, de ez hazugság. Ez volt az első pünkösd, amit nem töltöttem Jerusálajimban, Lyddában feküdtem betegen. És akkor került sor rá. Rabbi Abjatár szerint túlkapásról volt szó — s még jól emlékszem a pontoskodó, fárasztó érvelésére; de most a szokásoson is túltett. Olyan körültekintően szólt hozzá az ügyhöz, hogy sikerült újra bizonytalanságot teremtenie bennem — s a végén mintha ő is belebonyolódott volna, mint aki maga is érzi, hogy többet mondott a kelleténél. És egyáltalán nem mutatta, hogy érdeklí a válaszom. Pedig akkor már órák óta sétáltunk a Kedron völgyében, a bástyák alatt, és kerülgettük a szemétmeg ürülékhalmozatokat — lüktető pázsitként bozsgotak rajtuk a zöld hátú legyek. De ez is csak olyan megtévesztés. Aztán váratlanul magamra hagyott, azt mondta, sürgős dolga van, de nem említette, hogy mi. Azt hiszem, épp egy olyan nap volt, amikor A. várta kihallgatásra.

Különben Zimrit személyesen is ismerte, és nem volt róla rossz véleményemmel. Mégis azzal kezdte, hogy ha az intézkedés hasznosnak bizonyult is, ez még nem menti feltétlenül a túlkapást. A túlkapás — fejtegette — bizalmatlanság a Törvénnyel szemben, s kérdés, hogy a bizalmatlanság nem veszélyesebb-e, mint a szembefordulás. A bizalmatlanság már csak azért sem lehet egyértelmű, mivel ő maga bizalmatlan. A Törvény viszont a megtévesztült egyértelműség. Mondhatjuk hát, hogy a bizalmatlanság a Törvényt csúfolja meg? A bűn és vétség — a szembefordulás — mindig nyílt és őszinte, nem egyéb, mint bűn és vétség. A bizalmatlanság azonban akkor is kénytelen kétértelmű lenni, ha buzgó. Vagyis, ha túlkapás. Buzgón leplezi le a bűnt, és nem veszi észre, hogy közben cáfolja is a saját igazságát, — mint az egyszeri vak gazda, aki egy idegent, egy hiteltlent akart megkínálni a szent páska-ételből, az ünnepre nevelt egyéves, hibátlan, hím bárány húsából, amelyet szent szabályok betartásával öltek le két este között, már nem délután, de még naplamente előtt, anélkül, hogy a csontját megtörték, a házból kivitték, hogy másnapra eltették volna... S most egy hitetlen egyen ebből a húsból? Nem ellentmondás ez? Több. Ha a vak bizalom durván rövidlító — vajon a túlkapás, a Törvényt féltő bizalmatlanság azt hiszi, hogy messzebbre lát? A Törvényénél? Nem az valószínű inkább, hogy mind a kettő a saját igazságát szolgáltatja ki? Úgy tesznek, mintha akkor is a Törvény szolgájának érezhetnék magukat, mikor a maguk módján éppen cáfolják és szembefordulnak vele. Így viszont a bűnös is joggal gondolhatja, hogy a Törvény és igazság legalább annyira az ő oldalán is áll! Azt jelentené ez, hogy a képtelenség nem annyira a bűnben van, mint inkább a túlkapásban? — kérdezte Rabbi Abjatár, s ettől kezdve olyan nyugtalan lett a beszéde, hogy alig ismertem rá. Mi képtelenebb... a hűség, ami bizalmatlansággal bizonyítja magát?... A bűn, ami nyíltabb és őszintébb, mint a buzgó hűség?... A Törvény?... Vagy tegyük fel, hogy a Törvény is olyan, mint a vak gazda? — övé a szent bárány, de attól azért még nem

lesz maga is azzá... De vajon a Törvény se lehet a maga báránnyává? ... Lehetséges, hogy a túlkapás bizalmatlansága egyáltalán nem is érinti azt, ami a Törvény mögött van, a bárányt?... Lehet, hogy csupán azt hangsúlyozza, ami érthető a Törvényből?... De akkor hogyan állítsuk, hogy ami a Törvényből érthető, valamilyen módon mégis azt fejezi ki, ami nem érthető belőle?... És ha ezt nem tudjuk biztosan, ki állíthatja, hogy a bűn és vétség csakugyan tagadja azt, ami a Törvényből nem érthető?... Ha viszont a túlkapás nem csak annyi, mint amivel hiteti magát... és menti is... vagyis figyelmeztető hangsúlyozása az érthetőnek... mi a biztosíték rá, hogy épp a kétértelműségénél fogva, anélkül, hogy tudná, nem annak az eszköze mégis, ami érthetetlen?

A bárány halála érthetetlen? Érti valaki közülünk a két este között leölt állatot? Nem csak a szabályokat értjük, amelyek megmagyarázzák a bárány halálát? De ki érti közülünk a *halálát*? ... Mondhatjuk, hogy senki. Az egyetlen, amit megérthetünk, hogy a bárányt meg kell ölni. Bűn és vétség, ha elmulasztjuk megölni. A Törvény követeli... Hogy öljük meg, ami a Törvény mögött van?... Hogy cáfoljunk és bizalmatlanok legyünk?... A Törvény azért egyértelmű, mert a bizalmatlanságot magával szemben is megkívánja?... A Törvény az egyetlen igazi túlkapás, aminek nincs szüksége se fölmentésre, se feloldásra, mivel hozzá képest minden mulasztás?

Nem az szükséges tehát, hogy mindig a szóban forgót először?... Hogy nem rejtett mulasztás-e... hamis túlkapás... és minden esetben pontosan... bár a maguk módján a bűn és vétség... ez a kettő... hiába az érthetőnek figyelmeztető hangsúlyozása... és ami a két este között történik mindig, még naplemente előtt, de a Törvény mögött már érthetetlenül... vagyis ami az ő oldalukon is ott áll... éppen azért, mert kétértelmű... és ami se feloldásra, se fölmentésre... tehát a Törvény —

Nem folytatta.

Adatot, részletet úgyszólván semmit se tudtam meg Rabbi Abjatártól, legalábbis kevés újat. Séja már valamivel közlékenyebb volt (vagy tájékozottabb), de ahogy visszagondolok rá, egy idő múlva ő is furcsállni kezdte, hogy ilyen régi ügy izgat. „Mindig van újabb meg fontosabb”, mondta nevetve. Amit az épület kiürítéséről tudok, végül is innen-onnan tudom, hallomásból. Zimrit például sose láttam; de időközben át is helyezték Joppeba. Ha igaz. Jehu pedig eltűnt. Ő is az őrség egyik tagja volt, és őt szállították el olyan sürgősen a poklosok telepére, -- bár a telep lakói azt állítják, hogy csak hónapok múlva lett olyan a teste, mint a hó, a gennyes hólyagoktól. A hasonlat, a hó, az ő szavajárásuk, ugyanis azt tartják, hogy az a kegyelem, ha az egész test egyszerre lesz mindenütt fehér, csak az hoz gyógyulást. Jehunak szerintük semmi baja nem volt, mikor a telepre száműzték, közöttük betegedett meg; de aztán a felépülése után is velük maradt még, két évig. És mintha kicserélték volna közben, annyira megváltozott. Nem

volt hajlandó visszatérni a városba. Amikor híre ment a gyógyulásának, néhány régi bajtársa fölkereste, hogy rávegyék a visszatérésre — s az egészet úgy adták elő, mint Zimri személyes üzenetét. Kóré, aki akkor még beosztott volt, úgy tudja, hogy különleges engedély nélkül Zimri nem üzenhetett ilyesmit; s célzott rá, hogy a parancsnokukat akkoriban többször is behívták kihallgatásra. A bajtársak mindenesetre közvetítették az üzenetet. Ők álltak az alacsony kőfal egyik oldalán, és Jehu a falon túl. A falat széles árok választja el a poklosok viskóitól, — így csak kiabálva, mutogatva tudták közölni, hogy ha a Törvényben előírt tisztulási szertartásnak aláveti magát, a betegségéről többé nem esik szó, és ugyanazt a munkát végezheti, mint azelőtt. Jehu azonban kitartott az elhatározása mellett. S arra meg nem akadt vállalkozó, hogy bemenjenek érte, és erőszakkal vessék alá a szertartásnak. Azt viszont tagadja Kóré, hogy beszállítani csak erőszakkal tudták. Szerinte önként ment a telepre, miután belátta, hogy a haja és szakála egy ideje természetellenesen hullik, a bőre nem ok nélkül visket, és a foltossága sem egyszerűen piszok, hanem betegség. Rabbi Abjatar ezzel szemben úgy tudja, hogy alkalmaztak erőszakot. És Séja is úgy emlékszik, hogy igen. „De csak olyan formában, ami ilyen esetben megengedett”, mondta. „A nagyobb baj megelőzését nem nevezhetjük erőszaknak, még ha hasonlít is hozzá. A megelőzés annak az érdekét szolgálja, aki a bőrével gondolkodik, és esetleg erőszaknak érzi.” Jehu megbetegedését nem sokkal pünkösöd előtt fedezték fel, szinte véletlenül. Az egyik nap öt hivatalos személy érkezett az őrség szállására, és ott töltöttek egy éjszakát, mielőtt továbbindultak volna Jerikóba. Kóré ma is úgy hiszi, hogy inkább látogatás lehetett a céljuk, mint ellenőrzés, — főképp azért, mert csak egy volt közülük jerusalajimi. Látásból ismerték is, az egyik főpap unokaöccseként mutatkozott be, és a templomi kar mellett működött mint kisegítő énekmester. A másik négy látogató csupán átutazott a városon. Hajnalban, mikor már útra készülődtek, valamelyikük váratlanul megjegyzést tett Jehu hajára és combjára. Jehu éppen az udvarsarokba, a „büdösfal” mögé húzódott be, hogy a szükségét végezze; és az idegen is éppen ott állt meg. Először semmit se szólt, de látszott rajta a felindulás és rémület. Megvárta, míg Jehu előjön a fal mögül, és akkor kiáltott rá a többiek előtt. Jehu nem értette rögtön, hogy mit akarnak tőle, meg kellett ismételni. Erre kétségbeesetten levetette magát a földre, meztelenre vetkőzött és körömmel tépte a bőrét, — valószínűleg ez tette végleg gyanússá. Egy darabig próbálták csitítani, de ettől még jobban megvadult, köpdösött, a szemérmét rángatta indokolatlan bizonyítékul, és úgy rohant nekik, hogy csak botokkal tudták távol tartani maguktól. Végül otthagyták az udvaron és bevonultak tanácskozni Zimri szobájába. Aztán egy jó óra múlva valamennyien eltávoztak. A kaput azonban — a hátsó udvarkaput is — gondosan rázárták Jehura. Csak késő este tértek vissza a megfertőzött szállásra, de most már nem az őrség tagjai, hanem néhány fogolyból lett rabszolga, egy tiszt vezetésével — és ők kísérték be Jehut a telepre. Pontosán nem tudni, hogyan. Hallani olyasmit is, hogy előbb le kellett ütni, s csak mikor elveszítette az eszméletét, akkor tudták rágörgetni valami lepedőre, vigyázva, hogy a testükkel ne érintsék; az összecsomózott lepedőn meg rudat húztak át, s mint az el-

ejtett vadat, úgy vitték végig a sötét városon. Hogy ez igaz-e? Túlságosan is pontos. A pásztorok ilyen aprólékosak és alaposak, mikor a nagy fogság szenvedéseiről mesélnek, amit nem ők éltek át. Viszont van más értesülés is. A telep lakói például egyöntetűen úgy emlékeznek, hogy már messziről látni lehetett, ahogy közelednek — Jehu lépkedett elől, és egy kődobásnyira mögötte a kísérei. És hogy teljesen önként, egyetlen hang nélkül akasztotta ki a kapusorompót és akasztotta vissza a helyére. Így aztán éppen bent érte meg a pünkösdöt. Az énekmeister — mondják — a négy átutazó vendég megbízásából egy kecskebakot dobott át a sorompón Jehu részére, hogy a szokásos bűn-áldozatot ne kelljen elmulasztania. Ugyanakkor az őrség szállását teljesen kiürítették; minden égethetőt elégettek az udvaron, a lócákat, asztlalokat, fakoloncokat; az ablaklyukakat berakták kővel, a nagykaput két dorongfával betámasztották — szóval minden rést, hogy a kóbor kutyák meg macskák ne járhassanak be piszkítani, a benti veszedelmet meg ne hozhassák ki. De mindezt igyekeztek feltűnés nélkül csinálni, hogy ne okozzanak pánikot. A környékbeliek úgy tudták, hogy az őrség szállását máshová helyezték át, az Antonia-torony közelébe. Csak egyvel nem számoltak, meséli Séja, hogy ebben az évben váratlanul nagy tömegek zarándokoltak fel Jerusalamjamba, s a város annyira zsúfolt lett, hogy még az utcákon, az árkokban is aludtak. Az ünnep előtti napon a kaputámasztó két dorongfa még a helyén volt, de az ünnep estéjén már csak az egyik: a kapu félszárnyát valaki kinyitotta. Mint utóbb kiderült, egy kisebb déli zarándokcsoport húzódtott be a kiürített épületbe, és sötétedés után a jerikóiak közül is hozzájuk csapódtak páran. Huszonöten lehettek összesen. Ami történt és történni akart akkor éjszaka, talán nem is annyira bonyolult, mint inkább kép-telen. Mintha az egyik láncszem magát kalapálta volna bele a másikba. Az áruló rabbit akkor még nem fogták el, csak egy év múlva. A nagytanács biztosai tudtak róla, hogy a rabbi nemcsak a páska-ünnepet töltötte távol Jerusalamjimtól, de a pünkösdöt is Galileában akarja kivárni. Akik összegyűltek itt az őrség szállásán, lehet, hogy szintén így tudták; de az is lehet, hogy másra voltak elkészülve. Egy biztos: az egymás iránti bizalmatlanság is nyugtalaníthatta őket, — hogy a másikkuk mit gondol. Volt közöttük egy Barkós nevű férfi, aki borbélynak mondta magát, s aki az üres, kiürített épületet fölfedezte. Az ő ajánlatára döntöttek úgy, hogy az éjszakát ott töltik. Ezt a Barkóst később külön a nagytanácson hallgatták ki (erről Séja is csak közvetve tud), és ő volt az egyetlen, akit A. közbenjárására sikerült megmenteni a procurator mérszálkása elől; őt nem adták ki P. légionáriusainak. Barkós szerint elég hosszú ideig békességgel voltak, tüzet raktak a hátsó udvaron, és zsolttárogat énekeltek. Az ugyan neki is feltűnt, hogy az egyik jerikói fiatalember nem hangosan, előírás szerint énekel a többiekkel, hanem magában mondja a szöveget, — de nem jutott eszébe, hogy szóvá tegye. Meg hogy az ünnepre előírt szöveget mondja-e? Néhány délinek aztán eszébe jutott. Durván nekitámadtak, s azzal vádolták, hogy ha nem úgy énekel, ahogy kell, akkor a Törvényben is kételkedik — és ez különösen súlyos vád volt pünkösdkor, a Törvény ünnepén. Volt, aki „pogánybérenc”-et kiáltott rá, mások meg azt, hogy a hamis prófétának hisz. Így a gyanú is megoszlott, és a bizalmatlan-

ságuk is fokozódott. Barkós azt mondja, ő nem avatkozott bele a vitába; de az első vád, amelyik a rómaiakra vonatkozott, őt is meglepte: kinek az érdeke lehetett, hogy a rómaiakat is belekeverje? A fiatalember pedig — talán szorultságában — egyik vádat se tudta meggyőzően elhárítani. Olyasmit bizonygatott, hogy aki igaz próféta, az nem kerülheti el Jerusalamot, az be fog vonulni vagy most vagy később; és ezt P. sem akadályozhatja meg. Ekkor támadtak rá. Barkós annyit kérdezett csak: „Na, és mikor fog bevonulni? Meg tudnád mondani?” Mire egy másik: „P.-t meg se kérdezi, csak bevonul? Hiszen akkor ő a Király!” — amiben jó adag gúny volt, mondja Barkós, de olyan, hogy valamennyiüket megzavarta. A rómaiakat egyformán gyűlölték, ha nem merték is bevallani; s most nem tudták hirtelen, hogy ki az áruló közöttük. És egyszerre csönd lett. Azt a kis alacsony férfit nézték, aki egész idő alatt nem húzta elő a kezét a köpenye alól. Ő tette fel a kérdést. A jerikói fiatalember ekkor már reszketett; csak a hangja volt kemény: „Nem én mondom!” Barkós újra megkérdezte: „Szerinted mégis feljött az ünnepre?” — „Itt van a városban!”; kiáltott fel valaki, és térdre vetette magát. A jerikói nem válaszolt; helyette újra a kis alacsony: „P.-t el fogják tenni láb alól. Mindenki tudja”, — mire a borbély ijedt meg annyira, hogy a kapu felé kezdett húzódni. Nem számított ilyen fordulatra. Az áruló rabbi igen, az az ő ügyük — de P.? Egy pillanatig a fiatalember is tétován nézett körül, hogy mondja-e, amit gondol; pedig észrevehette már, hogy a kis alacsony nem őszinte, csak megtéveszteni akar. Aztán mégis odavágta: „A patkány nem falja fel a farkast. A patkány meg kevés a farkasnak. Amin ők osztozkodnak, azon nem érdemes osztozkodni.” És hirtelen ő is elindult a kapu felé — de közben odaugrottak eléje. Most már nyíltan, félreérthetetlenül akarták hallani, hogy a szavait hogyan érti, kire — A.-ra, K.-ra, P.-re? És sorolták. „Itt van... itt van a városban!”, kiáltott fel megint valaki, s az udvar egyszerre szűknek bizonyult. Közben szúrták le a jerikóit, lesből; amikor a hörgésére figyelmesek lettek, már ott feküdt a „büdösfal” mellett, hason. A kavarodásban nem lehetett tudni, hogy ki férközött a háta mögé. A köpenyes, alacsony férfi, akire a leginkább lehetett volna gyanakodni, épp az ellenkező irányból sietett oda, és elszórtanodva állt meg a holttest mellett. „Az előbb még igaza volt, most bebizonyította”, mondta karját széttárva. és hangosan sírni kezdett. Barkós meg felhasználta az alkalmat, hogy feltűnés nélkül újra a kapu felé hátráljon. A történetek után azt látta leghelyesebbnek, ha azonnal értesíti Kórét vagy A. poroszlóit., — de már késő volt. A kapuban egy osztag légionáriusba ütközött, akik éppen befelé igyekeztek, és ütlegelve őt is visszahajtották az udvarra. Aztán valamennyiüket az Antónia-toronyhoz kísérték, és P. utasítására a pincebörtönbe zárták. Másnap végezték ki őket, összeesküvésre való előkészület címén. Amikor Barkóst kiengedték a börtönből, a köpenyes még ott volt közöttük, s mintha a lelkiismeretén akart volna könnyíteni, az életét mesélte, s mindenáron a többieket is rá akarta venni, hogy magukról beszéljenek, — de Barkós akkor már nem volt velük.

Megtévesztés? Jehu poklosságáról a végén már nem esett szó, ez igaz; se arról, hogy az épület fertőzött; pedig később, a kivégzések után, az

épületet előírás szerűen végigtisztogatták, s még üresen is állt majdnem egy évig, csak akkor költözött vissza az őrség. Ezt különben Jehuval is közölték a bajtársai, mikor fölkeresték, — hogy ugyanazon a szálláson kap beosztást, és a rangja magasabb lesz. S Jehu ezt utasította vissza.

Bevallom, engem az egész ügyből az ő sorsa izgatott legjobban, és izgat még ma is, — hogy mi lett vele? Az biztos, hogy már jó ideje nincs a telepen. Higgyem el, hogy még mindig Rómában van? S még mindig nincs döntés az ügyében? Azt beszélik. Állítólag az egyik beteg-társra vette rá a szökésre; mert akkor már csak így hagyhatta el a telepet, titokban, miután a bajtársainak nemet mondott. A betegek szerint Jehu saját maga végzett el valami tisztulási szertartást a szökés előtt; de nem a szabályosat. Kitalált helyette egy másikat. Harminc napos böjtöt tartott, zsoltárokat mormogott egész nap, s meztelenre vetkőzve süttette magát a napon, nyitott szemmel. Fejébe vette, hogy ha sokáig a napba néz, jobban elfelejti, ami vele történt, s a szemén keresztül a vérét is átjárja a nap, és mindent kipusztít belőle, ami másokat megfertőzhet. És csak azután indult el Rómába, hogy egy fiatal-ember ügyében közbenjárjon, aki második éve raboskodott a császári városban. Jehu betegtársának a fia volt ez, és Pádoknak hívták. Az ügye még Jerusalamjában kezdődött, de végül Rómába szállították, mert római polgárnak vallotta magát (amit igazolt is), és a császár döntését kérte. A procurator meg örült, hogy megszabadul a zavaros ügytől. A vád jogi megfogalmazását annak idején Sėjára bízták, s az előadója is ő volt a nagytanácsnál.

Pádok nemsokkal az elfogatása előtt érkezett Jerusalamjimba, valahonét északról, a Taurusz hegyvidékéről, ahonnet én is származom. Hamarosan megismerkedett egy Rhodé nevű lánnyal, aki Bethániában lakott, közel Jerusalamjimhoz, s megszerették egymást, de arra már nem volt idejük, hogy menyegzőt üljenek. Közben tették meg a följelentést, és Pádokot bevádolták. Helyesebben, először nem is őt, hanem Rhodénak egy gyermekkori pajtását, Adint, és a feleségét. Adin épp akkoriban házasodott, a tengerpart mellől. A fiatalasszony jó barátnője lett Rhodénak; s amikor Rhodé Pádokkal megismerkedett, őt is a barátságukba fogadták. A bethániaiak úgy emlegették őket, mint a négy ikret. Adin feleségéről azonban egy idő múlva suttozni is kezdtek, előbb csak találgatásformán, majd egyre határozottabban, hogy ő az, aki kislánykorában egyszer már meghalt, és az áruló rabbi keltette életre, ördögi varázslattal. Ez ugyan még nem indokolta volna, hogy akár őt, akár Adint meghurcolják; de véget akartak vetni a találgatásnak. A fiatalasszonyt felvitték Jerusalamjimba, hogy ott igazolja tanúk előtt: kicsoda valójában, s a név, amit használ, nem hamis név-e. Adint pedig otthon őrizték addig, Bethániában. Itt bizonyos részletek homályosak. A datolyaszedő munkások, akik a magas fákról beláttak Adinéknak udvarába, azt mondják, hogy kora délután még látták Adint az udvarban, sőt Rhodé is ott járt nála, bár az örök nem hagyta magukra őket, végig ott voltak velük. Pádokot viszont be sem engedték. Senki se tudja, hogy Adin hogyan szökött ki a házból, mindenesetre éjszaka a jerusalamjimi úton találták meg, — vállára vetett kötéllel egy otromba nagy követ vonszolt maga után, akkorát, hogy még egy ősz-

vérnek is sok lett volna. Minden jel szerint a városba igyekezett. Amikor rátaláltak az örök, már alig volt benne élet az esztelen erőfeszítéstől; mozdulatlanul hevert a földön, hanyált. A haja megperzselődött, mikor a lobogó lámpást odatolták az arca elé, de erre sem nyitotta fel a szemét, csak egy lánynevet ismételtgetett. Nem a felesége neve volt. S hogy az otromba kövel mit akart, az sem derült ki. Ott halt meg a jerusalajimi úton. A feleségét még két nap múlva hazaengedték Bethániába, miután alaptalannak bizonyult a suttogás. Az asszony Rhodénál lakott a temetésig, és nem mozdult Adin mellől. Ő mosta le a holttestet, ő kente meg olajjal, de a golycsba burkolást már az egyik szomszéd felesége végezte el, Rhodéval. A temetés előtti éjszakán azon kapták az özvegyet, hogy a golycsba burkolt testet újra olajjal keni meg, mintha még mindig meztelen volna. S ez nemcsak oktalan buzgóság volt, hanem az előírással is ellenkezett. A fiatalasszony azonban mosolyogva védekezett, hogy Adin hálás érte, mert így hamarább tér magához a teste s attól kezdve gyakrabban mosolygott, mint beszélt. Pádokot többször is Adinnak szólította, s megígértette vele, hogy azzal a kövel támasztják be a sírt, amelyekkel Jerusalajim felé indult el éjszaka. Pádok meg is ígérte ezt, s valószínűleg így keveredett bele az ügybe. A temetést követő harmadik napon ugyanis eltűnt a sírról a kő, és a holttest is eltűnt, s ez még az eddiginél is nagyobb nyugtalanságot okozott. A kiküldött biztos, aki a helybeli templomszolga segítségével vezette a nyomozást, Pádokot találta a leggyanúsabbnak, és egy kertészt, akinél Pádok meg szokott szállni. A kertész azonban tisztázta magát; a temetés után nem tartózkodott Bethániában. Pádok ugyan nem hagyta el a falut, de tagadta, hogy bármit is csinált volna a sírral. És Rhodé ugyanígy vallott. Adin özvegyét pedig ki se tudták hallgatni, mert minden kérdésre csak énekelt — „megszállta a hét ördög”, ahogy a nyomozók megállapították. A biztos úgy foglalta össze véleményét a nagytanács előtt, hogy a tettes szándékosan vagy önkéntelen színvallással hamis látszatot igyekezett kelteni; mintha olyasmi ismétlődött volna meg, amire egyszer már kísérletet tettek az áruló rabbi halála után. *A másál** hamis és szent is lehet — jelentette ki. De ha nem elégszük meg a szóval, és mindenáron *megettörtént* példázat akar lenni, akár erőszakkal is — az a hamisnál hamisabb. Valamint a megrendezett bűn is a bírót sújtaná törvény szerint, ha akadna olyan elvetemült, aki egy ártatlan terhére megrendezné. Mindez pedig különösen alkalmas rá, hogy megtévessze a tájékozatlanokat. Pádok tagadta, hogy egyáltalán eszébe jutott ilyesmi. Mikor azt kérdezték tőle, hogy az áruló rabbi föltámadt-e, azt felelte, hogy Adin is föltámad. És végig ilyen megátalkodott volt a válaszaiban; állította, amit a Törvény sem tagad, viszont cáfolni se tudta, hogy nem ő követte el, amit elkövethetett volna. Pádok végül is egy századosnak köszönhette, hogy Rómába szállították, — véletlenül a fülébe jutott, hogy egy római polgár fölött akarnak ítélezni, s erre lépett közbe. Ennek két éve már. Azóta nincs hír róla. Él még? Szabadon bocsátották? Vagy a császár döntését várja?

A poklosok telepén, ahol később Jehu után nyomoztam, már nem tudtam találkozni Pádok apjával; időközben meghalt. Csak egy lánnyal

* Példázat; hasonlat; talány

sikerült beszélnem. Ott állt a kőfal tulsó oldalán, ő vett észre leg hamarább, mikor a mocsár mellett átvágtam feléjük. A poklosok jól ismerhetik egymást, azt hiszem. Ruhájuk se igen van, titkaik se nagyon lehetnek. A lányt még nem kezdte ki a rothadás, csak a bőre viszkethetett erősen, mert folyton fogdosta magát, s majdnem nevetett közben; de lehet, hogy csak messziről látszott úgy.

Szerinte Jehu tanúskodni ment Rómába. Mint a templomi őrség tagja, ismert valakit, aki ugyan nem vett részt a bethániai nyomozásban, de ott volt, a templomszolga temetésén. Ez a szolga nem sokkal Adin halála után akasztotta fel magát, és ugyanoda temették, ahová előzőleg Adint. „És?“, kérdeztem. „Ez mit bizonyít?“ A lány együgyűen bámult rám. „Mit bizonyít?“, ismétellem meg. „Hogy akar tanúskodni?“ A lány erre sem válaszolt. Még elég sűrű volt a haja, odahúzta az arca elé és azon keresztül lesett ki. „Mit akar bizonyítani...?“, kiáltottam, hogy jobban hallja a falon meg árkon túl. Akkor már biztos lehettem benne, hogy nem nevet. Csak állt mozdulatlanul, nem vakaródzott, én meg tehetetlenségemben leültem a földre és vártam, hogy megszólaljon. Figyeltük egymást. Aztán egyre több beteg gyűlt a lány köré, volt aki féllábon ugrálva, mások kar meg orr nélkül. De mind némán hallgattak. „Mit bizonyít...?“, motyogtam, és sötétedésig kibartottam, vártam. Ők meg néztek.

Nem tudom, mit bizonyít. A történeteknek nincs végük. Elvesznek, mint Kedmah. És mégse hagynak békén... mint a kullancs!

Elvesztegetett idő. Az ártatlanság fél-ajánlatai! A kétértelműség bölcsessége! Kezdem gyűlölni Rabbi Abjatárt.

S még csak ide se dugják a képüket... Örfülke?!

A pipics is úgy világít, hogy nincs sok köszönet benne; a lóca mögé tölték be. Kiemelem és lerakom a fülke közepére. A lóca mellett alacsony, háromlábú asztal, rajta egy hatalmas kavicskő, diótörmelék, egy vasnyelű kés. Valami édeset vághattak vele, mert a hangyák, mint a bolyh, úgy ellepték, s oda is ragadtak rá, csak még nem tudták, hogy végleg. A sarokban piszkos rongykupac, alsóruha maradéka. Nem valószínű, hogy valamit letakartak vele, de azért mégis kíváncsivá tesz, s alányúlok a késsel, hogy fölemeljem. Közben hallom meg Kóré hangját, a hátsóudvaron beszélgetnek. Visszadobom a földre a kést meg a rongyot.

- Kedmah itt van?
- Nincs, uram. Elment.
- Itt volt?
- Egy órája. Azt mondta, visszajön.
- Hová ment?
- Nem tudjuk, uram. Ötödik napja sántít.
- Mit csinál?
- Sántít.
- Az esze...!
- Pedig...
- Sof!
- Az nem ő ott.

- Ki vagy?
- Disán vagyok, uram.
- Sof nincs ma szolgálatban.
- Miért is lenne, igaz?
- Ma sose szokott...
- Senki az őrfülkében?
- De igen... Uzza.
- Félórája ülök ott, nincs a fülkében senki.
- Akkor a másikban... szemben.
- Csak úgy lámpa nélkül, sötétben?
- Biztos kifogyott az olaj.
- Nagyon jó. És te... te mit csinálsz itt a földön? Résin, te vagy az?
- Igen, ő...

Ott állnak mind a „büdösfal” mellett, Résin a földön gubbaszt, és hasára szorítja a kezét, őt nézik. Sötét van, a holdfény felezi az udvart. Kóré leguggol, kezével fölnyomja Résin állát, elengedi, Résin feje megint lebukik.

- Valamit evett...
- Talán ivott!
- Evett uram. Hányt is.
- Meg vizket neki...
- Mit gondoltok, mitől? Résin... Disán... Kóré... (hangosabban) Uzza! Mit gondoltok? Az ember mitől...? Sof!
- Sof nincs itt...

— Akkor ő nem hallja... Ma vagyok harminckét éves, tudjátok? Nem így képzeltem veletek... De hogy jobb hely ne legyen, csak ez a fal itt! Mindegy, most már maradjatok. Disán, te is! Kóré! Hová sompolyogtok?

- Itt vagyunk, uram.
- Mit ettél, Résin?
- Fekete füvet...
- Mért ettél fekete füvet?
- Egy hebroni pásztor mondta, hogy elmulasztja a vizketést.
- Butaság, a hebroniak megbízhatatlanok. Még ahhoz sincs szemük, hogy egy rókát észrevegyenek. A kutyák ott ugathatnak a fülükbe...
- Uram...
- Figyeljetek rám. Ma éjszaka... Sof emlékszik rá...
- Sof nincs itt, uram.

— Egyszer Guveirben el akart venni két gyerektől egy ezüst dénárt... gyanakodott, hogy nem az övék. Hát ezt nem — ilyet soha! A mértéket, Kóré... mindig a mértéket! S csak ha az Úr is...

- Értem, uram...
- Aki nem lát, mint a pásztoraid — mit csinálsz velük? Egyszer úgyis az utadba kerül... az arcuk vörös lesz a szégyentől, ha meglátnak... egyszer utoléri őket... — Disán, hová mész?
- Csak Résinnek segítek... lóg a feje.
- Szép kis éjszaka. Tulajdonképpen mért engedelmeskedtek nekem? Nem én vagyok a fölöttesetek.
- Az igaz...
- Tisztelünk, uram.

-- Egy fölöttesünk van, az Úr. És Ő közös...

— Nagyon könnyen osztogatod, Résin!

— Nem úgy értette ő...

— Hát hogyan?

— Hogy a miénk.

— Az Úr?

— Résin... ne tartsd vissza!

— Harminckét év... az sok szerintetek? Mit tudjátok! Disán, te mennyi vagy? Huszonhárom? Két éve Názáreten jöttem át — figyelj csak! — akkor jártam ott először életemben... de majdnem sok volt.. túlzás... Mindenki szőlővel futtatja be a házát... s a kertek! Hogy még édesebb legyen? A kútnál megismertem egy embert, azt mondják, annak a rabbinak a rokona... valami Konon. Hallottátok a nevét? Egyszer megkérdeztem tőle — itt mindig így fúj a szél? Azt mondta, hogy igen. De langyos szél nem olyan, amilyet mi megszoktunk. Aztán megmutatta a házát... az is csupa szőlő... fügefakert... Hogy szép? Persze, hogy szép. Beleragadsz, mint a mézbe. Nincs bennük mérték-tartás. És mégis biztosabbak a dolgukban, mint ti... Kóré! Hallod? Meg se fordult a fejükben, hogy bizalmatlanok legyenek... Aztán az Esdralon völgye! Meg a fennsík a falu fölött... Ott álltam. És ott is az a szégyentelen szél... Hiszitek? Még az asszonyaik is szebbek...

— Biztos a langyos széltől...

— Ahol éri őket!

— Meg ahol nem éri...

— Még a nap se?

— Disán!

— Hát a kútnál...

— Most már maradj veszteg!

— Aztán le délre, a Gilboa hegy gerincén... egész odáig elláttam! Mint valami kapun visszafelé... Vagy mégse? Nincs visszafelé. A föld nem öregszik... A nap ugyanaz, az árnyékok, az utakon a kőmorzsa-lék, a marhacsapások, az állatok bögése... Tudjátok ki halt meg ott?

— ...

— Melyik nagy király?

— ...

-- Kórén, ne nyeld le!

— Saul.

— Kicsoda, Résin?

— Saul.

-- Mondd te is, Disán!

— Saul.

— És?

— Nem tudom, mit akarsz, uram...

— Csak azt, hogy még egy király se teheti meg... Ha parancsot kap az Égtől, hogy verje meg Amáleket, és ölje meg a férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, csecsszopókat, ökröket, juhokat, tevéket, szamarakat — nem kegyelmezhet meg a prédának! Még egy király se... És Saul megkegyelmezett! Az Úr meg végzett vele... Azt hiszitek, nem hasogatta a fülét a barmok bögése, akiket engedetlenségéből életben hagyott? Azt hiszitek, el tudott bújni az üvöltésük elől? A parancs sem öregszik, Kóré.

— Nem...

Majdnem bambán néznek rám. Az udvarkapuban ott áll Uzza is, de nem jön közelebb. Lehet, hogy túl sokat beszéltem? Többet, mint szabadna...? De más az, ha én mondom! A centurió még nem tudja, hogy mit akar — Rabbi Abjatár már nem... Mint a csápja vesztett bogár... csak körbe! Uram, vezess ki...!

— Majdnem bambán néznek rám. Azt hiszem, semmit sem értenek az egészből, egy szót se.

— Pihened kellene, uram — mondják.

— Ne kísérjünk haza?

— Kedmah, úgy látszik, nem jön — mormogja Kóré. — Talán holnap?

Résin most kezd csuklani. Fejét öklendezve lógatja a földre, s ahogy előrehajol, nyakáról hátracsúszik az ing. A gerince, mint a megcsavart kötél, csigolyánként dudorodik fel a bőre alatt, s szinte világít a verejtéktől; mintha legalábbis zsákot vagy keresztet emelne.

— Nem szenvedsz egy kicsit olcsón, Résin?

Kóré meghökken.

— Pihened kellene, uram...

Ekkor érkezik oda Uzza, valami létrával a vállán, tanácstalanul forgolódik, és nem veszi észre a sötétben, hogy majd leüti a fejünket a létrával. Kóré mordul rá, hogy menjen, Disán meg készségesen meséli, hogy baglyok fészkeltek be magukat a kerítés köüregeibe, és azokat akarják kizargatni...

Nem tudom, hogy nevessek-e. Baglyokat, éjszaka?

— Mért nem nappal, amikor ők vaksik, nem ti?

De mint a gyerekek, csak vonogatják a vállukat — unalmukban nem tudják, hogyan üssék el az időt. Ezeknek beszélek én.

— Hát jó, akkor hagylak benneteket — mondom, s megveregetem Kóré vállát.

Aztán végigmegyek az udvaron s nézem, ahogy egyre rövidebbre metszi az árnyékomat a kőfal. A szavaim is csak ilyenek?

Kint a kapunál nem tudom eldönteni, hogy merre induljak. Pedig biztosra veszem, hogy leskelődnek utánam a kerítés tetejéről, Kóré meg Disán — s nem is bánnam most, ha legalább olyan látszatot tudnék kelteni, mintha nem volna szükségem rájuk. De végül mégse nézek vissza.

Hogy nevetséges vagyok? Az. De nem először. És nem is titkoltam soha. Nehéz elkerülni a nevetségességet, ha az ember nyíltan következetes, és kéretlenül is vállalja a komolyságot. Rabbi Abjatár mindenestre téved, ha azt hiszi, hogy én ezt nem tudom. Rettenetesebben tudom, mint ő. Résin nem nevetséges, ahogy olcsón öklendezik meg vakarja magát; és Uzza se az otromba létrával... Még nem tudnak többet a kellenél. Még sajnálni, megérteni, szeretni lehet őket; de kinevetni nem.

Nincs mit félned, Város! Csak a Legszentebb nevetséges. Mit fölérredni! Aludni, halálos komolyan.

JELENTKEZNI KELL!

KOLOZSI TIBOR

A sínekből kék szikrák pattantak ki, ahogy hirtelen rándulással megállt a vonat. A kalauz végigfutott a szerelvény mellett, meglóbálta a lámpáját, mintha morzejeleket adna, aztán halkán köhintett, és kinyitotta egy elsőosztályú kocsi ajtaját.

— Tessék, uram, megérkeztünk!

Az éjszaka egy pillanatra beszökött a vagonba, de aztán lesurrant újra a lekászálódó idegen után, és rátelepedett a vállára.

— Nem felejtett el semmit, uram?

— Nem, nem hiszem. Csak talán az ülés!... Olyan jó puha volt, süppedős. Szerettem volna magammal hozni.

— Azt nem lehet — mondta hivatalos hangon a kalauz, mintha valóban meg kellene védenie az ülést az idegentől, aztán becsapta újra az ajtót, meglóbálta komoly lámpáját, és merész mozdulatai felugrott az utolsó kocsi lépcsőjére. Onnan kiáltott le, s a zakatolás szinte elnyelte a hangját.

— Aztán ne felejtsem el, uram, jelentkezni!

Az utas vállára telepedett éjszaka úgy fölszippantotta a szavakat, mintha egyedül csak neki szólnának. Jelentkezni, igen jelentkezni kell!

Ahogy továbbbrogott a vonat, az állomásépület olyan kihalt lett, mint egy elhagyott temető. Mintha nem is állt volna ott még az imént is a piros sapkás forgalmista a sínek mentén, hogy útjára bocsássa a messziről érkezett és a messzeségbe kívánczó szerelvényt. Érthetetlenül és vigasztalanul sötétek voltak az állomásépület falai, egészen megmerevedtek a sűrű sötétségtől, mint egy jégbe fagyott madár. Az idegen szótlanul elhaladt mellettük, csomagja nem volt, üresen lóbálta kezeit.

Mindjárt az állomásépülettel szemben volt egy kis szálloda. Egyetlen kis villanyégő égett a homlokzatán, hogy megvilágítson valami feliratot, de még így sem lehetett elolvasni. A pult mögött fáradt öregember ült, s még a szemét is alig vetette föl, amikor szinte bocsánatkérő halksággal megállt előtte az idegen.

— Éjszakai szállást szeretnék, kérem.

— Azt mindenki szeretne — mondta a portás, és unottan malmozni kezdett az ujjaival. Látszott rajta, hogy nem érdekli komolyabban az idegen, inkább csak mulattatja éjszakából kihullott félszége, a sötétségből ráragadt fáradt tanácstalansága.

— Nincs üres szobájuk?

— Lehet! — vonta föl a vállát a portás, és ez a nemtörődömséggel kiejtett szó jelenthetett „van”-t, de ugyanúgy jelenthetett „nincs”-et is.

Az idegen szeme most már idegesen villant, és egy kicsit mintha topantott is volna a lábával, mint egy gyerek, ha szembe kell helyezkednie a felnőttek buta és érthetetlen kívánságaival.

— Akkor hát adjon egy kulcsot. Álmos vagyok. Már két éjjel nem aludtam rendesen.

— Maga nagyon erőszakos, kérem. Nem olyan egyszerű a kívánsága, amilyennek hiszi. Különbön is, elárulná talán először, hogy jelentkezett-e már?

A szó szinte sújtott, mintha láthatatlan ostor volna. Az idegen tartása megroggyant egy kicsit, és bocsánatkérő hangsúllyal magyarázta:

— De kérem, még éjszaka van. Hol találok én ilyenkor valakit, hogy jelentkezhessek?

— Az nem kifogás! Jelentkezni kell!

A portás valósággal megfiatalodott a kötelességteljesítésben. Az imént még egész más ember volt, öreg, megtört, a haja is csapzottan lógott a homlokára. Most kisimult az arcbőre, szinte ragyogott a lámpafényben. Az idegen a lépcsőket nézte ott a háttérben, s közben afféle gondolatok kóvályogtak a fejében, hogy egy nekiiramodással erőszakkal elfoglalhatná valamelyik szobát, de maga is megrémült a vakmerő gondolattól, s ahogy a portásra pillantott, az öreg szeméből sugárzó büszke kötelességtudat megfellebbezhetetlenül tudatta vele, hogy úgylis hiábavaló volna az efféle próbálkozás. Pedig álmos volt, nagyon álmos.

— Nos, urám? — kérdezte a portás, és hangjában enyhe szemrehányás és felelősségre vonás volt. Az idegen nem értette ugyan, hogy miért, de ez a titokzatosság annál merevebbé, annál határozottabbá tette a magabiztos elzárkózást. Tulajdonképpen már ekkor világosan érezte, hogy ez az utolsó szó határozottan kimondott visszautasítás, még akkor is, ha nem csomagolták durva szavakba. Széttárta két karját, és megadással elindult az ajtó felé, vissza az imént otthagytak éjszakába.

— Most hová megy? — kérdezte fölcattanó hangon a portás, mintha váratlan sértés érte volna.

— Megyek, kérem, jelentkezni.

— Az nem olyan egyszerű... Csak úgy felelőtlenül beállít ide éjnek idején, s aztán se szó, se beszéd, ugyanolyan felelőtlenül tovább is állna. Gondolt maga arra, hogy milyen lelkiismeretlenség éjnek idején haszontalanul háborgatni egy öreg embert?

— Nem, kérem, erre igazán nem gondoltam. Én csak aludni szerettem volna. De ha nem lehet...

Egy félszeg mozdulattal szétcsapta karjait, és indult volna megint az ajtó felé. Szinte a menekülés rémült mozdulata feszült bágyadt izmaiba.

— Megálljon, kérem! Mondtam, hogy nem megy olyan simán a távozás. Most éjszaka van. És egyáltalán nem kívánatos, hogy ilyenkor, minden ellenőrzés nélkül olyan megbízhatatlan, gyanús elemek kódorogjanak az utcán, akik még olyan elemi kötelességükről is megfeledkeztek, mint a jelentkezés.

— Szóval ad szobát?

— Azt nem mondtam. Hogyan számolnék el a feletteseimnek? Kit engedtem be a szobába? Ott kérem ágy van, s az ágyban párna és takaró. Kit bújtattam én a takaró alá? — kérdezhetnék, éspedig joggal. Nem, kérem, nem adhatok szobát. Teljesen idegen ember áll előttem, aki nem jelentkezett, s akinek még a nevét sem tudom.

— Ha csak ez hiányzik! — kiáltott fel megkönnyebbülten az idegen, és előkotorásztta levéltárcáját. — Miért nem kérte mindjárt az igazolványt? Ezzel kellett volna kezdeni. Tessék, itt van, olvassa a saját szemével: Felhős Ferenc a nevem, és építészmérnök vagyok Palota-nyárson.

— Ilyen papírja bárkinek lehet — mondta egykedvűen a portás, és még gyanúsabb szemmel vizsgálgatta az előtte topogó idegent, aki mindenáron be akarja bizonyítani, hogy emberszámba kell venni. Nem gyanús ez a nagy igyekezet? A lelkiismeretes portás szemében valami megvetésképpen villant, és ez egyaránt szólt a vallott névnek és az olyan prózai foglalkozásnak is, mint az, hogy építészmérnök. Egy idegen, ismeretlen világból toppant elé ez az erőszakos ember, hogy háborítsa biztonságérzetét és éjszakai nyugalmaát.

— Hát akkor? — kérdezte az idegen, és hangjában egyre több volt az önmaga előtt is titkolt türelmetlenség.

— Nem adhatok szobát.

— Akkor hát megyek máshová. Talán akad még szálloda ebben a városban.

— Azt nem teheti — állította meg az újra nekifeszülő mozdulatot a portás. — Mondtam már, hogy éjszaka nem kódoroghat az ellenőrizetlen utcán.

Az idegen karjában valami gyerekes inger futott végig, hogy lecsapjon vele, mint ahogy ütésre csábít a lehajolt ember ülepén megfeszülő nadrág. A portás észrevette a készülőt, de félbemaradt mozdulatot, és hideg, parancsoló hanggal reagált rá:

— Kérem, ne kényszerítsen arra, hogy hívjam az őrséget! Ez ropant kellemetlen kötelesség volna. Nem szeretem. Undorodom tőle. Egyszer jött egy ilyen idegen, erőszakoskodott, hogy neki szoba kell. Az őrség úgy elvitte, hogy még a lábnyoma sem maradt itt. Akkor két héti hányingerem volt. Rá sem tudtam nézni az ételre. Mindig a péppé sajtolt emberi test jutott róla az eszembe.

— Nagyon sajnálom, kérem, hogy ilyen kellemetlen képzettársításokat támasztottam önben megdöbbenéssel. De hát olyan tanácstalan vagyok... Mit tegyek? — s az idegen tanácstalanságának illusztrálására összeráncolta a homlokát.

— Nézze csak, ott van a sarokban egy asztal, üljön oda mellé, és várja meg nyugodtan, míg a hajnali vonattal megjön az új nap is, akkor aztán nyugodtan elmehet jelentkezni.

Leült. Egészen furcsán érezte magát, mint valamikor gyerekkorában, mikor kukoricára térddepeltették, mert felült a malac hátára, és végiggaloppozott az udvaron. A kukorica azonban csak a térdét törte, és nem a büszkeségét, nem is a méltóságát.

Valahol egy ajtó csapódott, s a lépcső felől kellemetlen torokkreszelés, krákogás közepette előlibeggett egy emberi alak. Libegett? No, már

amennyire a potroha engedte, amelyet jobb híján maga előtt cipelt. Úgy látszik, nehéz lehetett, mert úgy szuszogott, hogy az idegennek egy sötét tónusú kép villant át a gondolatain: a kalauz, amint felugrik az induló vonatra. A potrohos láthatóan meglepődött, hogy valaki ott kúporog a nyilván mindig üres asztalka mellett. Legalábbis erre mutatott a portásra vetett gyors tekintete. Nemcsak leplezetlen kíváncsiság volt ebben a tekintetben, hanem felelősségre vonó kérdés, sőt még több ennél, talán bizonyos fokú sértődöttség is: ugyan, hogy kerül ide ez az alak? A tekintet nemcsak a portás felé hatott, perzselését érezte az asztal mellett kuksoló idegen is, testébe szinte belekarcolódott az érthetetlen sértődöttség, de nem haragot, inkább csak némi undort ébresztett benne. Nem is tudta volna megmagyarázni, miért, de undorodott a váratlanul megjelent potrohos alaktól, aki lám, nyugodtan nyújtózhatnak valamelyik szoba megvetett ágyában, ehelyett azonban lejön, buta, felelősségre vonó pillantásokat vet maga köré, mintha minden, ami körülötte történik, csak azért történne, hogy őt bosszantsa. Mint az oroszlánvadász, aki elindul nagy bátran, hogy valami hősi tettet hajtszon végre, és csak akkor veszi észre, hogy oroszlán helyett egy nyiszlett egérke futkos előtte.

— Maga nem jelentkezett még, ugye? — kérdezte, mintha csakis ezért a kérdésért jött volna le a lépcsőkön. Választ azonban nem is várt, odalépett a portáshoz, átnyújtott neki egy köteg kulcsot, mintha a szálloda minden szobájának kulcsát ő hordaná a zsebében, egyetértő cinkos pillantást váltott vele, aztán szélesre tárta az ajtót, és mint egy mozdony, pöfögve kilódult az éjszakába.

— Ki volt ez? — kérdezte bátortalanul az idegen.

— Nem ismeri? — csodálkozott a portás. — Annak a hivatalnak a főnöke, akinél jelentkeznie kell.

— Ó! — böffent ki az idegen száján az egyetlen rövid szóba burkolt csodálkozás. — Hát mért nem mondta előbb?

— Ugyan, mi haszna lett volna belőle? Hiszen most nincs hivatalos óra.

— Visszajön?

— Talán.

-- Mikor?

— Lehet, hogy félóra múlva... De azért ne reménykedjen hiába. Az is lehet, hogy egy hónapig is távol marad. Nagyon, nagyon elfoglalt ember.

— Hová ment?

— Ó, hát hogy is tudnék én válaszolni ilyen fogas kérdésekre. Azt hiszem, ezt senki sem tudja. Talán még ő maga sem.

— Hát akkor mikor jelentkezhetek?

A portás fölvent a vállát a reá hulló kérdések özönének elviselhetetlen súlyától:

— De kérem, ilyen tolakodó kérdésekre én nem tudok felelni. Nem vagyok eléggé tájékozott, de nem is vagyok köteles válaszolni. Egyszerűen sérti az önérzetemet. Az elődömet egyszer ugyanígy fagatta egy idetévedt idegen, s ez annyira felbőszítette, hogy reggelre itthagott csapat, papot, s máig is titok maradt, hogy hova menekült el.

A családja siratta egy darabig, de aztán belenyugodtak a változtathatatlanba.

— De azért csak tanácsolhat tán valamit, hogy mit csináljak ebben a hodályban!

— Üljön nyugodtan, és várja ki a reggelt. Ha a hajnal világosra festi az eget, az ember sok mindent másképpen lát, és talán maga is megbotránkozik éjszakai tévedésein.

Leült és hallgatott. A fáradtság csakhamar rátelepedett a szemhéjaira, mint egy hivatlan és nem kívánatos vendég. Elszundíthatott egy kicsit, mert egyszer csak azt vette észre, hogy ott áll előtte a portás, és a vállát rázogatja.

— Uram, ön elszundított...

— Az lehet. Nagyon fáradt vagyok. Ez már a harmadik éjszaka, hogy nem alszom rendesen.

— Lehetséges, kérem, de itt nem szabad aludni.

— Hol?

— Itt, a szállodában. A szálloda halljában. Ön nem kapott szobát, tehát nem szerezte meg a jogot erre a kedvezményre. Nem érzi, uram, hogy ez a szundikálás enyhén minősítve is felér egy kisebb betöréssel?

— Bocsánat, uram, erre igazán nem gondoltam. Szokásaink úgy látszik lényegesen különböznek egymástól. Csak ezzel magyarázható, hogy ennyire tapintatlan voltam. Otthon, ha vendég van a kertemben, és véletlenül bogáncs akad a nadrágjára, azért még eszembe sem jut, hogy tolvajnak tekintsem. Az csak az én szégyenem, ha bogáncsot tenyésztek a virágok helyett.

A portás egy kicsit zavartan nézett rá. Mintha mondani akart volna valamit, de csak egy legyintéssel helyettesítette a szót. Nem értette az idegen érveit, amint hogy az sem értette az övéit. Ez a kölcsönös meg nem értés csak a hallgatásban találta meg a maga egyensúlyát. Inkább hallgattak hát hajnalig. A portás csak olykor-olykor villantott egy ellenőrző pillantást a széken gunnyasztó idegen felé, hogy megbizonyosodjék róla, nem csempészi-e át magát egy óvatlan pillanatban a tiltott álmok határán.

Amikor az ablakon bekukkantottak a hajnal első, bátortalan sugarai, a portás kitérte az ajtót, tán hogy beengedje a hallba az új napot.

— Most szabad, uram. Az utca fogadhatja önt. De ne felejtse el, hogy jelentkeznie kell!

Az utcák bántóan egyenesek voltak. Ha kiállt az út közepére (a korai órákban még nem volt nagy forgalom), ellátott a messzeségbe, ahol megszűntek a házak, és valami apró állatkák legelésztek a távolból kékes színűnek látszó gyepeken. De aztán, mikor félóra hosszat gyalogolt egyfolytában, még mindig ugyanaz a kép vetült a szemébe — és ugyanolyan távolból. Délibáb — jutott eszébe, és szép volt ez a gondolat a vigasztalanul sivár utcán, mert eszébe juttatta, hogy tegnap is volt ezen a világon, s ez a tegnap — a helyet tekintve, amelybe beleivódott — minőségileg különbözött a legújabb huszonnégy órától, amely a ma nevet vette fel. Tegnap még nem kellett jelentkeznie, ma viszont ráfogják az álmatlanság fegyverét, ha el merészeli mulasztani.

Megunta, hogy mindig csak egyenesen haladjon a távoli dél báb felé, befordult hát egy keresztutcába, de ott is ugyanaz a kép fogadta.

Mintha ugyanaz az utca volna. A házakat valaha gyermekkorában rakhatta ki színes építőkockákból, és közük szorult valami tanácstalan, gyermekies képzelőerő, mely minden naivsága és minden természetessége ellenére a begyepesedett mesterkéeltséggel rokon. Mintha egy kosár szilvában felfedezne egy mosolygó barackot, s aztán, mikor utánanyúl, hogy kivegye, hogy jóízűen beleharapjon, a barack egyszerűen úgy elkeveredik a szilvák között, hogy soha többé nem tudja megtalálni. Tán valami átlényegítő varázslat folytán maga is szilvává változott.

Hosszú gyaloglás után egyszer úgy vélte, hogy valahol messze maga előtt a szállodai potrohost látja. A hivatal főnökét. Kék szivarfüst is lebegett a feje körül, mint valami ismertetőjel. Utánairamodott, de csak egy lehajtott fejű koldusba ütközött a sarkon. A szivarfüst — és a gazdája is — nyomtalanul eltűnt valahol a mellékutcában vagy egy kapualjban.

— No, mindegy! — nyugtatta meg magát. — Úgyis meg kell borotválkoznom először.

Sárga pléhtányért nem talált ugyan, de egyszer csak egy félig nyitott ajtó mögül lesből rávetette magát a borbélyszag. Nem sokat spekulált, befordult az ajtón. Köszönésére senki sem válaszolt, még csak a fejét sem vetette föl senki. Pedig sokan voltak a helyiségben. Köröskörül a falak mentén gunnyasztottak a vendégek, középen pedig, a háttal egymásnak állított tükrök előtt hat borbélylegény ügyeskedett. Talált egy üres széket, és elhelyezkedett ő is a fal mellett, hogy kivárja a sort. A múltó percek mintha mind a szempillájára telepedtek volna. Valami kellemes zsongás muzsikált a fülében, afféle röpködő álomtündér. Hátra akart dőlni, de a széknek nem volt támlája. Akkor megpróbált közelebb ülni a falhoz, de a szék lábai oda voltak erősítve a padlóhoz, nem lehetett elmozdítani helyéről.

Ha már bóbiskolni nem lehetett, hát az embereket figyelte: a kerek és ovális arcokat, amelyek úgy sorakoztak egymás mellett, mintha a sötét égbolton egyszerre több hold világítana. A merev arcokról nem tudott leolvasni semmiféle emberi érzést. A kora reggeli órákban még a nyugalom terpszkedik mindenfelé, s ez a nyugalom elrejtí, észrevehetetlenné teszi az érzéseket. Senki sem türelmetlenkedett, senki sem akart mások elé kerülni a sorban. Egy pillanatra az a kellemetlen érzés fogta el, hogy jól fegyelmezett halottak ülnek mellette, akik az imént keltek ki a temető valamelyik sírköve alól, és teljesen mindegy nekik, hogy meddig kell itt ülniök, teljesen mindegy nekik, hogy mikor térhetnek vissza megszokott kényelmes és hűvös fekhelyükre.

Sokáig kellett várni, míg rákerült a sor. Akkor megkönnyebbült sóhajjal vetette el magát a borbélyszékben. Itt már hátradőlhetett kedve szerint, és nem is mulasztotta el az alkalmat, hanem álomkívánón lehunyta a szemét. Talán mindjárt ki is röppent volna a műhelyből az álom szárnyain, de visszarántotta a borbély szava.

— Ön, uram, nagyon fáradt lehet.

— Igen, nagyon fáradt vagyok. Olyan fáradt, mint aki nem aludt az éjszaka.

A rokonszenvesnek látszó borbély kezében megállt az indulásra kész, beszappanozott pamacs.

— És valóban nem aludt, uram? Ilyen fáradtan nem lehet nekiindulni a hosszú napnak. Így öngyilkosság beülni a borbélyszékbe. Megtörténhet, hogy elbóbiskol, álmában megmozdítja a fejét, és kész a baj. A borotva kényes jószág, nem lehet vele viccelni.

— Megkérhetném, kérem, hogy ne törődjek a személyemet fenyegető veszélyekkel? Hadd szögezzem le most mindjárt, hogy saját felelősségemre ültem bele a borbélyszékbe, s ha kívánja, ezt a felelősséget írásban is vállalom.

— És miért nem aludt, ha szabad kérdezni? — okvetetlenkedett a borbély, anélkül hogy a munka megkezdésére gondolt volna, mint akin egyáltalán nem fognak az unszoló szavak.

— Egyszerű a válasz. Nem engedték.

— Nem engedték?... Ez nagyon gyanús körülmény, kérem. Ez valami olyasmit takar, aminek talán nem is való a napfény. Mivel vont a ön magára azt a haragot, amely megfosztotta az álomtól, minden élőlény születéssel szerzett jogától? Ön, uram, alig merem kimondani is, de hát minden jel erre mutat, azt hiszem, elmulasztotta legegység kötelességét, a jelentkezést.

— De hiszen csak az éjszaka érkeztem!

— Azt mindenki mondhatja — szögezte le dorgáló hangsúllyal a borbély, és felkiáltójelként a magasba merevítette a mutatóujját. — Azt mindenki mondhatja, uram. Ne haragudjon, de ilyen körülmények között igazán nem borotválhatom meg, ezt maga is beláthatja.

Valami homályos sértődöttség arra készítette, hogy ellent mondjon. Tudta, hogy hiába, erre megtanították a szállodai tapasztalatok. De valahogy nagyon kicsinynek, nagyon jelentéktelennek érezte magát a borbély kemény szavai nyomán, és ezt a kellemetlen érzést kellett elűzni az ellentmondással.

— Márpedig én nem mozdulok innen, míg meg nem borotvál.

— Azt nem teheti, uram — mondta a borbély, és fölcattanó hangjában több volt a határozottság, mint a fenyegetés. „Az őrség” — jutott az idegen eszébe, és hamarjában nem is tudta már, hol is hallotta, hogy őrség is létezik a világon. Szégyellte magát, amiért eszébe jutott az őrség, szégyellte, hogy a fal mellől némi kíváncsisággal tekintenek rá a merev halottarcok, s már megbánta, hogy ellenkezni próbált. Tudta, hogy úgyszólván hiába.

A borbély még ott állt előtte, két karját összefonta a hátán, mintha ezzel is szavának megmászhatatlanságát jelezné. Más mozdulatot azonban nem tett, s megvárta türelmesen, míg az idegen vendég eljut elhatározásában odáig, hogy fölemelkedik a székről. Akkor karjának egyetlen ledületével végigsuhintott az idegen üresen maradt helyén, mintha ottmaradt hajszálakat akarna lesöpörni, mert ezek a hajszálak az el távozottat magát jelentik. Aztán fölnézett közömbös arccal, és csak annyit mondott:

— Tessék, kérem a következőt!

Az idegen akkor már az ajtóban volt, és annyira szégyellte magát kudarca miatt, hogy vissza sem mert nézni.

Két kellemetlen érzés kísérte tovább az unalmas, egyhangú utcákon, a kínosan pedáns gondossággal épített felhőkarcolók és a nyílegyenes utakon otthonosan száguldó gépkocsik között: az álmatlanság és a bo-

rotvátatlanság kellemetlen érzése. És ehhez a kettőhöz csakhamar újabb útitársként csatlakozott egy harmadik: az éhség. Megkordult a gyomra, s ez a mélyről jelentkező kongó hang mintha egész belső részének lázadását jelezné az egész itt észlelt, pedánsan követelőző rendszer ellen. Eh, pokolba azzal a jelentkezéssel! Előbb harapni kell valamit, a hivatal nem szokik el. Most már ebből az új szempontból figyelte az egyforma házakat, egy zugot keresett, ahol kipihenheti eddigi száműzetésének fáradsalmait, ahol erőt gyűjthet a következő órákra. Egy illatokat árasztó vendéglőt keresett, ahol legalább ezt az utolsóként hozzácsatlakozott útitársat elűzheti magától, ha már a másik kettő úgy ragaszkodik hozzá. Megtapogatta a zsebeit. Tömött pénztárca lapult a szíve fölött, s ez egyszerre önbizalommal töltötte el. Ejnye, hogy eddig nem gondolt erre! A pénz mindenütt megnyitja a kapukat, csak meg kell lobogtatni, mint valami zászlót.

— Uram, nem tud valahol egy vendéglőt? — szólított meg egy jólöltözött, frissen borotvált járókelőt, de az csak végigmérte egyetlen megvető pillantással, s minthogy a benyomás, amit szerzett, kedvezőtlen volt, szó nélkül továbbsietett. Az idegen megbotránkozva könyvelte el ezt az újabb kudarcot, de tanult az esetből, s legközelebb már egy rongyos ruhás embert kérdezett meg, aki ott üldögélt egy park kerítésén, s láthatóan nem tartozott e pedáns város összetartó közösségébe.

— Kár a fáradságért, uram! — mondta a rongyos. — Csak nem gondolja, hogy ilyen borotvátatlanul kiszolgálják?

— Van pénzem! — mondta büszkén az idegen, de a koldusforma alak legyintett:

— Azzal ugyan ne dicsekedjen, úgysem hiszik el, hogy becsületes úton jutott hozzá. Az ilyen borotvátatlanság nem fér össze a pénzébőséggel, ezt beláthatja, uram.

— Nem látok be semmit. Van pénzem, tehát enni akarok. Ehhez talán jogom van, nem?

— Nézze, uram, van egy tegnapról maradt zöldpaprikám, ezt odaadhatom. Tartsunk össze mi kivetettek.

Az idegen csak elfintorította a száját, s ez a fintor nemcsak undort fejezett ki, de némi elkeseredést is, hogy lám, kivel került egy sorba. A zöldpaprika és a rongyos ruha egy nem kívánt életforma szimbóluma volt, s ezt a szimbólumot büszkén elvetette magától.

— Nos, kérem, nem hajlandó megmondani, hogy hol találok egy vendéglőt?

— Hát ha nagyon ragaszkodik hozzá, megmondhatom. De ne feledje el, vágyódni fog még az én szívesen fölkinált zöldpaprikámra.

Egy vállrándítással megköszönte a kapott fölvilágosítást, és elindult a jelzett irányba. A vendéglő ott volt egy közeli mellékutcában, és hívogatóan nyitva volt az ajtaja. Mintha zöldpaprikaszag áradt volna ki az ajtaján, emlékeztetve az iménti koldusra. Egy egész ágyás zöldpaprika nem árasztat olyan erős illatot, mint ez a nyitott ajtó.

Ahogy körülnézett, nem látott üres asztalt. Az emberek többnyire sört fogyasztottak, és élvezettel csámcsogtak a habján. Nem tekintett rá senki, s a kutató pillantások elmaradása feledtette vele magával is borotvátatlanságát. Lám, lám, mégsem volt igaza a koldusnak a zöldpaprikájával. Végigment az asztalok között, s valahol a terem mé-

lyén fölfedezett egy üdezöld szigetecskét, egy asztalt, amely mellett csak egyetlen személy ült, egy fiatal, csinos arcú leány, és elgondolkozva szürcsölgette feketéjét. Az élet ígérete áradt belőle, s ahogy megszólította, még mosolygott is. Mintha a nap süttöt volna ki.

— Szabad egy hely, kérem?

— Miért ne? — mondta a lány, és önkéntelenül félrehúzódott az asztal sarka felé, mintha padon ülne, és önmaga mellett szorítana helyet. Aztán ráébredt ügyetlen mozdulatára, és megint elmosolyodott. — Látja, kérem, milyen szórakozott vagyok? ... A szokás hatalma. Ne haragudjon rám.

— Miért haragudnék? — kérdezte boldogan az idegen, és legszívesebben csakugyan odaült volna — nem az asztalhoz, hanem szorosán a lány mellé. — Szép szeme van magának! Hogy is mondjam! Mint egy éjszakába villanó tűzgolyó.

— Ne vicceljen! — mosolygott a lány, és meleg mosolya egyszeriben feledtette a hotelportást, a borbélyt és az imént zöldpaprikát kínáló koldust is. Olyan minden rosszat meg nem történtté tevő, varázserejű mosoly volt. Mintha a nap sugar jökedvében bebújna a szűk pinceablakon, és illatozó rózsaligetet varázsolna a komoran ásító borshordók helyébe.

— És a keze! Mutassa csak a kezét! ... Ó, ha ezek a kezek megismogatnának!

— Maga csintalan ember — mondta a lány, és nem sütötte le a szemét, inkább közelebb csúsztatta kezét az asztalon, mintha összemérné a szép szavak nagyságával. Aztán mint aki nagyon elégedett az összemérés eredményével, talán azért, hogy szárnyat adjon a szavainak, újra megismételte: — Igen, maga csintalan ember. De nagyon kedves.

Miért is jött be a vendéglőbe? Mintha elvesztette volna a tájékozódást a benyomások között. A gyomra üzte, zöldpaprikaszagot érzett, és talált egy leányt, aki mindent feledtetőn rámosolygott. És amikor már megfélekedezett a gyomra követelődéséről, megfélekedezett szakállának megállíthatatlan növekedéséről és a szállodai hallban töltött álmatlan éjszakáról is, akkor egyszerre — mint a borbély felkiáltójelként felemelt mutatóujja — váratlanul elétoppant a pincér. Egészen közönséges, minden vendéglőben megtalálható pincér volt. Látszott rajta a komor elfoglaltság, látszott rajta, hogy csupán egy percet szánhat betévedő vendégeinek a maga örökös sietségéből. Ez a homlokára írt időhiány úgy hatott az idegenre, mintha délelőtti feketekávéjában fölfedezte volna az egészen közönséges sült tök ízét.

— Parancsol, uram? — szólalt meg számonkérő hangon a pincér, és ez a hang, amely inkább illetet volna valami nyomozásba belemerült detektívhez vagy vezénylő katonatiszthez, mintsem az ételek és italok mesteréhez, végleg visszarántotta az idegent a szép asztaltárs nyújtotta távlatokból ide a hétköznapi asztalok és székek közé, emlékeztetve a terítőn meglapuló tegnapi paprikásfoltra.

— Kérek egy zónapörköltet! — mondta, és ezzel a mondattal ott folytatta életét, ahol a zöldpaprikát kínáló rongyos koldusnak hátat fordított.

— Bocsánat, uram, ön ma úgy látszik nem borotválkozott — jegyezte meg megdöbben arccal a pincér.

— Csakugyan! Eddig észre sem vettem — próbált szellemeskedni. — De hát minek tulajdonítsam ezt a nagy figyelmet, amit méltatlan szakállamnak szentel? Miért olyan fontos az ön számára, hogy ma már hódoltam-e a borotválkozás kétségtelenül megszépítő szertartásának?

— Hogy fontos-e? Uram, ön nincs tisztában azzal, hogy mit beszél. Vagy gyermekien naiv, amit nem hiszek, vagy pedig csak tetteti magát. A borotvátlanlás mindenképpen feltételez bizonyos hajlamot a rendetlenségre, a rendetlenség pedig az ember legrosszabb tulajdonságai közé tartozik.

— Jó, jó, de mi köze mindennek ahhoz, hogy én valamit enni szeretnék? Kérem, hagyja békében a szakállamat, és hozza csak azt a zónapörköltet. Különben is, ha úgy kívánja, ünnepélyesen megígérem, hogy a legelső adódó alkalommal bünbánattal beülök a borbélyszékbe.

— Nem olyan egyszerű az eset, uram. Ezt nem lehet tréfálkozásai elütni. Hivatásom tiltja, hogy olyan embert kiszolgáljak, akinek legalapvetőbb jellemvonásaival nem vagyok tisztában. Ahhoz, hogy hozzassam az egyébként nagyrabecsült zónapörköltet, meg kell ismernem a vendéget, amennyire csak lehetséges. Márpedig a megismerés éppen a rossz tulajdonságokon keresztül a legkönnyebb. Ezért érdekel engem az ön szakála. Tudnom kell, mi az ésszerű oka annak, hogy elfelejtette kérni a borbély érdemes szolgálatait.

— Hát először is szögezzük le kérem, hogy szó sincs semmiféle feledékenységről! — mondta egy kicsit idegesen az idegen. — Amint kitéhettem a lábam az utcára, szinte első utam a borbélyhoz vezetett. És igazán nem az én hibám, hogy mégis ott éktelenkedik az arcomon a kellemetlen szőrzet.

— Ezt nem értem — jegyezte meg a pincér, és arcán egy pillanatra tanácstalan részvét jelent meg.

— Pedig nagyon egyszerű. A borbély nem volt hajlandó megborotválni.

— Nem volt hajlan-dó? — tagolta a pincér, s aztán, mint aki nagy felfedezésre jutott, úgy csapott le az idegenre, mint keringő sas a bokrok között lapuló áldozatára. — Nem volt hajlan-dó, azt mondja? De uram, ön akkor kétségtelenül valami nagy hibájával, sőt az is lehetséges, hogy valami bűncselekményével vonta magára a derék iparos rosszallását, azért nem vállalta el a szakálltalanítás egyszerű műveletét.

— Bűncselekmény? Az lehetséges, kérem. Ma vagy tegnap, nem is tudom már, mikor volt, már mondtak nekem ilyesmit. Hogy álmot loptam a szálloda halljából.

— Álmot lopott? — csodálkozott a pincér.

— A helyzet egyszerűen az, hogy elbóbiskoltam ott a hallban, és ezt a portás tolvajlásnak minősítette.

— De miért bóbiskolt ön a szálloda halljában? Nem lett volna egyszerűbb a szobában aludni?

— Szobában? Valóban! De mit tegyek, ha a portás nem volt hajlandó szobát adni?

— Nem adott szobát? Nos, ez újabb bizonyíték a szememben valószínű bűnössége mellett. Egy ember, aki a szállodában sem kap szobát, igazán nem járhat emelt fővel az utcán. Ezek után már igazán határozottan követelem, hogy vagy hagyja el azonnal a termet, vagy

pedig adjon magyarázatot mindezekre a nagyon gyanús körülményekre nézve.

— Nos, ha a vallomás ellenében hozza azt a zónapörköltet, hát töredelmesen bevallom, hogy állítólag az a bűnöm, hogy még nem jelentkeztem.

A pincérnek még a szava is elállt a váratlan vallomástól.

— Nem jelentkezett? És még van bátorsága zónapörköltet kérni egy becsületes vendéglőben?

— Igazán nem tudtam, hogy a zónapörköltnek bármi köze is lehet a jelentkezéshez. Talán a jelentkezéssel együtt kiutalást kellett volna kérnem a napi kosztomra is?

A pincér fölöslegesnek látott minden további szót. Egy megvető pillantást vetett nemcsak az idegenre, hanem a vele szemben ülő fiatal lányra is, aki láthatóan megzavarodott egy kicsit, s hamarjában azt sem tudta, hogyan is kellene viselkednie ilyen kínos helyzetben.

— Hová tűnt a mosolya? — fordult hozzá az idegen. — Az imént még úgy ragyogott rám, mint felhőtlen égről a nap. Most pedig egyszerre megdermeszt a fagyossága. Miért ilyen kegyetlen hozzám?

— Ön nem is érdemel mást, uram.

— Hát az iménti derűs tekintete?

— Akkor még nem ismertem. Nem is sejtettem ügyesen leplezett alattomoságát.

— Miért? Hiszen az előbb is megvolt a szakállam.

— Igen, de én még olyan tapasztalatlan vagyok, nem is fordítottam rá kellő figyelmet. Titokban tán még férfiasságot is láttam benne. De a pincér nagyítót tartott a szemem elé: itt van, nézd meg, te szerencsétlen, ki mellett ülsz, kire pazarolod a szemed mosolyát!

— Nagyítót?

— Igen, nagyítót, és most úgy látom önt, mint Gulliver látta az óriásokat.

— De hiszen ez hízelgő rám nézve, hogy óriássá nőttem egy szép leány szemében.

— Gondolja? Már valóban azt sem tudom, mit csodáljak jobban, tettetett naivságát, vagy szentelen gonoszságát. Ön csakugyan nem tudná, nem értené, milyen őszinte szerszám a nagyító? Ön csakugyan nem tudná, hogy ha az ember nagyító alatt megnő, növekedésével egyenes arányban nőnek s egyre láthatóbbakká válnak hibái is? Gulliver is csak akkor fedezte fel, milyen rút az ember, amikor föltáru-
tak előtte Brobdingnag lakóinak hatalmas pórúsi. Hát ilyen kitérő pórúsi óriássá vált most ön is a pincér nagyítója alatt.

— Pusztán azáltal, hogy fölhívta figyelmét a szakállamra. Ó, átkozott szakáll! Inkább lepörkölttem volna, mintsem hogy kiváltsa ilyen szép szemek rosszalló pillantását.

— Nem a szakállról van szó, hanem arról, amit takar. A jelentkezésről, illetve a jelentkezés elmulasztásáról.

— Hát ezért játszunk bújócskát a nappal?

— Mondja, uram, hát tekinthetne ön a bizalomnak csupán egy enyhe árnyalatával is arra az isten teremtményére, akiben egy villanás nyomán egész sereg utálatos tulajdonságot fedezett fel?

— A pincér nagyítójával?

— Azzal. Vagy tagadja tán, hogy ez az egyetlen mulasztása is, amiről tudok, kimeríti a nemtörődömség, rendetlenség, önző lelkiismeretlenség és meggondolatlanság fogalmát? Hogy a szabályok semmibevevásával, minden más hiba szülőatyjáról, a fegyelmetlenségről ne is beszéljek.

— Mindezt vajon?

— Mindezt, és minden bizonnyal még sokkal többet is, amit ilyen hirtelen nem is tudok egészen fölmérni. De hát mindezek közül egyetlenegy is elegendő volna ahhoz, hogy jóérzésű ember szóba se álljon önnel, sőt émelygő undorral elfordítsa öntől a fejét.

— No lám! No, de ha így látja a dolgot ön is, akkor úgy látom, igazán nincs más hátra, mint hogy megkeressem végre azt a fránya hivatalt, még ha a világ végén van is. Elvégre mégsem engedhetem meg magamnak, hogy még ilyen ragyogó szemű csinos szőke lány is egyszerűen hátat fordítson nekem, mint valami rongyos koldusnak, aki zöldpaprikán él a park mellett.

Azzal már föl is ugrott az asztaltól, mint aki egészen komolyan gondolja, amit mondott, vissza sem köszönt, s elindult a kijárat felé. A lány ottmaradt az asztalnál, és felháborodva hallotta, hogy az udvariatlan gyorsasággal távozó idegen isten bocsá! még gondtalanul füttyörszik, vagy legalábbis ügyesen tettei ezt a gondtalanságot.

Az utca semmit sem veszített unalmasságából az elmúlt félóra alatt, hiába öntötte el a korai napfény, mint valami puha hab a cukrászsüteményt. Benne kísértett a koldus árnyéka a zöldpaprikával, s az idegen úgy érezte magát, hogy eltévedt, s hiába próbál kitörni az elvarázsolt körből, újra és újra visszatér oda, ahonnan az imént elindult. Ez az örökös ismétlődés megint csak a gyermekkorát idézte. Egyszer elküldték valami kis levélkével a város másik végére. „Nagy gyerek vagy már! — mondta az apja. — Meg kell szoknod, hogy egyedül járkalj az utcákon.” Akkor irigységgel figyelte az úttesten gondtalanul kocogó lovakat: lám, ezek nem félnek az idegen utcáktól. Ment, ment, s egyszerre az volt az érzése, hogy ezen a helyen már járt valamikor, nem is olyan régen, mindössze talán öt perccel előbb. Az egyforma utcák megtévesztették, kört rajzoltak köré, s ebből a körből nem tudott kitörni. Egy rendőr vezette haza, szégyenszemre.

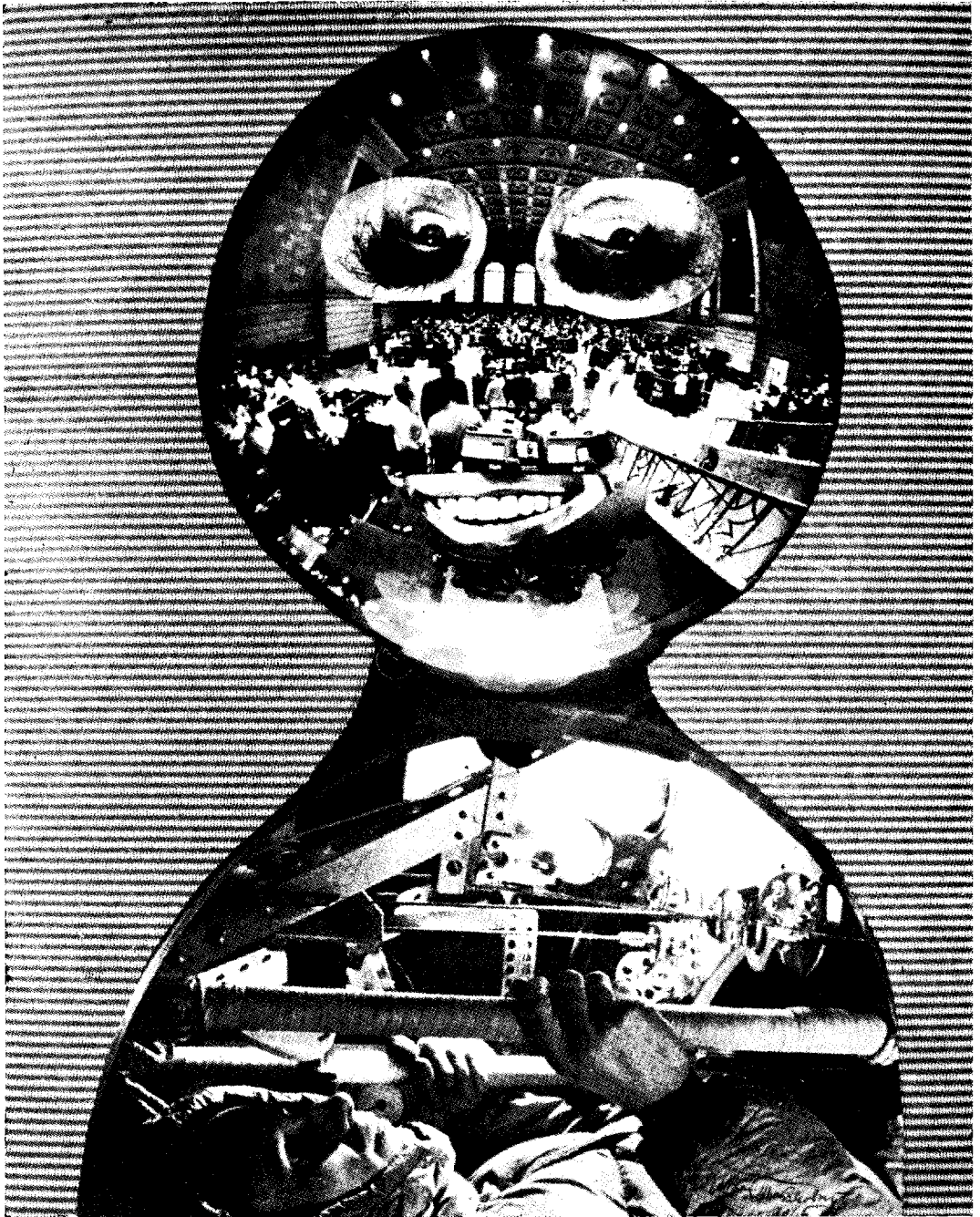
A koldus! — jutott eszébe, és valami halvány reménykedés ébredt benne. Talán a koldus is megteheti azt a szolgálatot, mint egykor az az udvarias rendőr. Lépteivel már a parkot kereste, s remélte, hogy az elfogyasztott zöldpaprika árán kijuthat az utcák szürke börtönéből. De a koldus már nem ült ott a park kerítésén, csak egy öreg anyókat látott a helyén. Fogatlan szájával valami pogácsafélét majszolt.

— Édesanyám, nem látott itt egy öreg koldust? Az imént még itt üldögélt a kerítésen.

— Ez a hely az enyém — mondta kevélyen az anyóka, s mint aki ezzel a maga részéről le is zárta az eszmecserét, nagy figyelemmel fordult egy szőrös hernyó felé, amely harmonika-mozdulatokkal közeledett a cipőjéhez.

— De az imént még itt volt, és egy ráncosodó zöldpaprika volt nála.

Úgy mondta ezt, mint valami ismertetőjelet, de az anyóka csak a maga szempontjait érezte a szavakból.

— Akkor bitorolta a helyemet a gazember. Majd jelentést teszek az ügyben.

— De kérem, én nem akarok vizályt szítani. Nekem csak szükségem volna... arra a zöldpaprikára.

— A kolduséra?

— Megfizetném én becsülettel.

— Nem lehet azt megfizetni! Hogy gondolja az úr?

Most mintha valami határozott összetartozásérzet csengett volna a szavaiból. Tán a zöldpaprika említése tette. Mintha ellenség állna előtte, aki ki akarja fosztani, meg akarja ölni benne az emberi összetartozást.

— De kérem, ne nézzen rám ilyen gyanakvó szemmel! Egyszerű és mégis megmagyarázhatatlan az én szomorú történetem, és összefoglalható ebben a két nyers szóban is: éhes vagyok! Éhes, pedig tele a zsebem pénzzel, és árva, pedig szinte nyüzsögnek körülöttem az egykedvű emberek.

— Mit tehetnék én magáért? — kérdezte megenyhülő részvétellel az anyóka.

— Ha többet nem is, hát árulja el legalább, hogy hol kell jelentkeznem.

— Meglehetősen nehéz kérdés — szögezte le elgondolkozva az anyóka. — Nem tudom, van-e valaki a városban, aki teljes határozottsággal válaszolhatna rá. De azért megpróbálok segíteni, ha mással nem, hát legalább egy kiindulóponttal. Itt mindjárt a folyóparton van egy kis bódé, úgy lóbálja a szél az ajtaját, hogy messzire hallik a csapkodása. Abban a bódében egy magamfajta öregasszony örökké valami pulóverfélét kötöget. Annak az öregasszonynak úgy két esztendővel ezelőtt volt valami messze idegenből érkezett vendége. Talán emlékezik még rá, hogy hol is kellett jelentkeznie. Persze, előre is figyelmeztetem, hogy sok reményt ne fűzzön ehhez az öregasszonyhoz, mert ki tudja, érdemesnek tartja-e még az ostoba emlékezést. A pulóver kötése minden gondolatát a tűkhöz köti.

Amikor már indult, még utánanyúlt egy emberi szó.

— Nézze csak, adok magának egy pogácsát, hogy csillapítsa egy kicsit az éhét.

Elfogadta. És ez a pogácsa kísérte aztán a hosszú nyomozóúton. Hosszú volt az út: a pulóvert kötő folyóparti öregasszonyig, az öregasszonytól egy rokkant rakodómunkásig, a rakodómunkástól egy ágyban fekvő beteg leánykáig, s a beteg leányka csodálkozó szavai nyomán egy hatalmas épületig, amellyel úgy uralkodott a környékbeli házak felett, mint a broodingnagi óriás a gulliveri törpék fölött.

— Kérem szépen, ebben a házban van a hivatal, ahol jelentkeznem kell?

A megszólított ember, aki ott ült egy hosszú asztal mellett, az asztal méreteivel szinte elbarikádozva magát a külvilágtól, elnéző mosollyal tekintett rá, és hivatali fontosságát hangsúlyozva, napóleoni pózzal zakójának bal belső zsebében keresgélt, mintha csak onnan, a zseb sötét mélyéből, az iratokkal tömött levéltárca mellől szedné elő a feleletet.

— Itt volt, uram, itt volt, de már elköltözött. Úgy hallottam, azért, mert már kicsinynek bizonyult számára ez a hatalmas épület.

— Ez a házóriás? — csodálkozott az idegen, és felnézett a tágas előcsarnok mennyezete felé, mintha az egymásra torlódó emeletek sokaságát akarná fölmérni a szemével. — De hiszen egy egész hadsereg is elférhetne itt, ágyúival, harckocsijaival és bombázóival egyetemben!

— Ön csodálkozik, uram s ebből is látszik, hogy idegenből jött, és nem ismeri a mi szokásainkat és életkörülményeinket. Ön azt mondja, egy egész hadsereg? ... Nos, hát nem kell-e egy egész hadseregnél is több ember annak az óriási feladatnak az ellátásához, ami erre a hivatalra hárul?

— Annyian jönnek idegenből?

— Ó, uram, micsoda naiv kérdés! Ki mondta önnek, hogy csak az idegenből jöttek tartoznak e hivatal hatáskörébe? Hiszen ha csak az volna, valóban érteném a csodálkozását. De el tudja ön, uram, képzelni, mennyi munkát jelent egyetlen idegen érkezése is? Vegyük például önt. Mikor is érkezett városunkba?

— Még csak tegnap este.

— Még csak tegnap este, mondja ön. De vallja be, hány emberrel került már közelebbi kapcsolatba ez alatt az aránylag rövid idő alatt is! Ezekre az emberekre akarva, akaratlanul, de föltétlenül ráragadt legalább egy szemernyi, szemmel nem is látható részecske az ön magával hozott idegenségből, s ez a részecske idővel tán el is hatalmasodhat, ha nem fordítunk rá gondot. Mi pedig meg akarjuk menteni városunk lakosságát ennek az idegenségnek az elhatalmasodásától, mert ez az idegenség káros hatással lehet egész életünkre, gátolhatja szabad fejlődésünk kibontakozását, megbéníthatja belső erőnket. Mi pedig meg akarunk maradni saját magunknak, olyanoknak, amilyenek eddig voltunk, száz és ezer évvel ezelőtt is. Érti már, uram? Nem? Nos, lássunk egy közelebbi példát! Itt vagyok például én. Alig váltottam önnel néhány szót, de máris érzek valami lelkiismeret-furdalást, amit az ön önkéntelen csodálkozása és hitetlensége keltett bennem. Ki tudja, mennyire kerülhetnék magam is e hitetlenség hatása alá, ha nem volna egy hivatal, amely őrködik fölöttem, nyilvántartja minden lépésemet, tudja, mikor kelek fel reggel, hány cigarettát szívok el ebédig, kívül csevegek el itt-ott ráérő perceimben, egyszóval pontosan, minden esetleges hézag nélkül tudja és nyilvántartja, hogy miképpen is élek. Fogadni mernék, uram, a hivatal, amelyet keres, máris figyeli önt, s enél fogva természetesen engem is, és mindazokat, akikkel akár egyetlen szót is váltott megérkezése óta, vagy akire akár csak egy röpke kis pillantást is vetett a minden embernél természetes érdeklődés sugallatára. Érti már, uram, hogy miért volt kicsi az épület a hivatalnak?

— Azt mondja, figyelemmel kísérik minden lépésemet? De hát akkor miért bujkálnak előlem? Miért nem álltak előm már tegnap este, mikor leszálltam a vonatról, vagy esetleg ott a szálloda halljában: „Itt vagy, idegen? Nálam jelentkezhetsz, s már mehetsz is aludni valamelyik puha ágyba”. Miért nem szóltak? Miért szökött meg tőlem a hivatal vezetője is, akit ott a szálloda halljában láttam? Nem, nem mehettem aludni, nem borotválkozhattam és nem kaptam enni a vendéglőben. Hát rendben van ez így?

— Ön, uram, nagyon lázadó természet, s már ez az egyetlen körülmény is mutatja, mennyire szükséges, hogy a hivatal a kellő óvatos-

sággal járjon el. A hivatalnak már a jelentkezés előtt ismernie kell őnt, s ebbe a megismerésbe természetesen beletartoznak az elkalandozó gondolatok is. A gondolatok pedig éppen a titkos figyelés nyomán tárulkoznak föl teljes őszinteségükben. Menjen csak, uram, keresse tovább a hivatal! Én mondom, nem elvesztegetett idő ez a keresés.

És ment tovább, rőtta az utcákat napmelegítette követ háztól házig, embertől emberig. Ment, és nem is az utcákat, de az eget nézte. Egy nagy házat keresett, felhőkarcolót, amely valóban fölkapaszkodik a kelet felé szálló komor felhőkig, s amelynek ablakaiból árnyékba burkolódzó, titokzatos emberfejek kandikálnak ki, szemük előtt hosszú látszó, s fülükön valami ravasz készülék, amely fölfogja a mosolyokban rejlő gondolatokat és a gondolatokban rejlő csúfolkodó vigyort. Ment az utcákon, álmosan, éhesen, és borotvátlanul, egy nagy-nagy házat keresett, amelyben hivalkodó címtábla nélkül is azonnal felismeri a hivatalt. Annál nagyobb volt a meglepetése, amikor — már úgy este felé — megbökte szemét egy kis tábla... Nem a várt felhőkarcoló, hanem egy szerény földszintes ház falán. Ez volna?... A hivatal, amelynek nem volt elég a nagy, emeletes palota?

Az ajtó tárva-nyitva, a kitáruló szobában két íróasztal, rajtuk csak kiszáradt tintatartók és vastag rétegben lerakódott por. Nem ült mögöttük ember már legalább néhány napja, de lehet, hogy néhány hete is.

— Van itt valaki? — kérdezte az idegen, és hangja riadt visszhangként ugrált a falak között.

Valahol a belső helyiségben megmozdult valami. Valaki nekiment a falhoz támasztott sóprúnék, s az végigvágódott a padlón. A csattanás nyomán kibukkant az ajtónyílásban egy álmos fej is, mint akit délutáni szundikálásából riasztottak fel. Az arca fehér volt, mint a kifestett bohócé, vagy mint akit csak az imént ráncigáltak elő valami buta liszteszsákból.

— Keres valakit, uram?

— Hogy keresek-e, azt kérdi? Immár hajnal óta egyebet sem teszek. Ez hát a hivatal, ahol jelentkeznem kell?

— Önnek ördöge van, uram, hogy így eltalálta. Talán bizony nem egészen ilyennek képzelte el? Legalábbis ezt látom szemének nyugtalan ide-odacsapongásából.

— Hát bevallom, mást vártam és mást is kerestem, amióta ott a régi helyen, abban a hatalmas palotában azt hallottam, hogy helyszúke miatt költözött el onnan.

— Ó, az csak az eredeti indíték volt, uram. De az ok aztán a végrehajtás során módosult. Akkorjában valóban kicsiny volt a hely, az irodákban már nem fért el a sok hivatalnok. De hát nagyobbbat nem lehetett kapni, még csak kilátás sem lehetett rá. Erre mifelénk talán nem is építenek olyan nagy házakat, amiben elférhetett volna a hivatal, ezért aztán elbocsátásokkal kellett megoldani a problémát. Igen ám, de kit bocsátásnak el? Mondjuk, hosszú tanácskozás után megszületett egy javaslat, hogy XY-t el lehetne bocsátani. Az ám, de WZ semmivel sem jobb és semmivel sem rosszabb munkaerő, mint az az XY. Ha tehát WZ-et nem bocsátom el, az igazság azt követeli, hogy ne küldjem el XY-t sem. Még az a szerencse, hogy az igazság fordított vi-

szonylatban is igazság marad. Ugyanennek a logikának az alapján nyugodtan elbocsáthatom XY-t, ha ugyanakkor fölmondok WZ-nek is. Kézenfekvő volt tehát a megoldás. Csakhogy aztán az volt a bökkenő, hogy az így kialakult lánc annyira megnyúlt, mintha csak gumiból volna. Egyszer csak kiderült, hogy a helyszűkéből nagy helybőség lett. Ezt a problémát azonban már könnyen meg lehetett oldani. Ilyen kis házikó, mint ez itt, akad jócskán a város külterületén. Érti már, uram, ugye? Bizony a relativitásnak ezen a tarka szemüvegén át is lehet vizsgálni az okot és a következményt. Sohase engedje magát megtéveszteni az első látszattól! A dolgok sokkal mélyebbek, mint amilyenek látszanak.

— No, mindegy! Végeredményben mégis csak az a fő, hogy megtá-
láltam.

— Mit, uram?

— Hát a hivatalt.

— Azt meg — mondta elgondolkodva a lisztes képű. — De ugyan mi haszna van belőle?

— Hát végre talán jelentkezhettek.

— Azt bizony megtehetné, uram, ha volna itt valaki a hivatalnokok közül.

— Hát nincs?

— Bocsásson meg, uram, de nincs. Én csak egyszerű takarítólegény vagyok — s a bohócarcú fiatalember mintha maga lett volna az élő bocsánatkérés.

— Nem adhatna mégis valami tanácsot, hogy miképpen tehetnék eleget kötelezettségemnek?

— Nem tudok én, kérem, tanácsot adni. Nem is tartozik az ilyesmi egy egyszerű takarítólegény hatáskörébe.

— Hát a szabályok nem írják elő, hogy mikor kell nyitva tartani a hivatalt?

— Dehogynem, kérem, a mi szabályaink nagyon precízek, éppen ezért könnyű betartani őket. A szabály előírja, hogy ilyenkor nyitva kell tartani, és lám, nyitva is van. Különben hogyan lehetne most ön is itt, uram? Erre nem gondolt? Azt azonban sehol sem írja elő semmiféle szabály, hogy valamelyik hivatalnoknak is itt kell tartózkodnia minden alkalommal, amikor nyitva kell tartani a hivatalt.

— Ó, ez nagyon érthető és nagyon logikus is, mint minden ebben a városban. De akkor, úgy látszik, ma már nem tehetek eleget, a kötelezettségemnek.

— Úgy látszik, uram.

— Ős nem tudná megmondani, hogy mikor jöjjenek?

— Nagyon nehéz kérdés ez, uram. Csak a hivatalnokok válaszolhatnak rá teljes megbízhatósággal, de hát ők éppen most nincsenek itt.

— Nem jelenti ez azt, hogy talán nem is tartják olyan fontosnak a jelentkezést?

— Jelentkezni kell, uram!

— De mikor?

— Kell! — vont a föl újra a vállát a lisztes képű, és nagyon értelmetlenül tartotta az idegen urat, aki még az ilyen egyszerű dolgokat sem képes megérteni.

— És amíg nem jelentkezem, addig sehol sem kaphatok éjszakai szállást?

— Nem, uram.

— És nem adnak a vendéglőben ételt?

— Nem, uram.

— És még csak meg sem borotválkozhatom?

— Azt sem, uram. A szabályok határozottan előírják, hogy aki nem jelentkezett, azt nem szabad kiszolgálni.

— És azt nem írják elő a szabályok, hogy ott kell lenniök az irodában a hivatalnokoknak, hogy valóban jelentkezhessenek azok az érkező idegenek?

— Azt nem, uram. Ilyen szabály nincs.

— Nem gondolja, hogy valahol hiba van itt? Talán nem is a szabályokban, hanem valahol másutt.

— Lehet, uram, ezen még nem gondolkodtam. A szabályaink nem írják elő, hogy gondolkodni is kell.

— Ó, boldog nép, amelynek ilyen szabályai vannak! De nem gondolja, hogy a szabályok szelleméből mégis valami ilyesminek kell következnie?

— Lehetségesnek tartom, uram. De ahhoz, hogy határozott választ adhassak, megint csak gondolkodnom kellene. Erre pedig a jelenlegi szabályok egyáltalán nem köteleznek. Van egy szabályunk, amely határozottan és félremagyarázhatatlanul így hangzik: minden idegennek jelentkeznie kell! De olyan szabályunk nincs, amely kimondaná, hogy gondolkodni kell.

— Nos, mit tehetünk, ha ezt a hiányt nem pótolhatjuk semmivel? De megengedné talán, hogy ha nem is kötelez rá semmiféle szabály, mégis gondolkozzam én magam egy kicsit, hogy mitévő is legyek?

A lisztes képző az órájára pillantott, mintha sietős volna a dolga, és széles gesztussal adta meg az engedélyt.

— Ó, tessék csak gondolkozni, uram. Még van kereken tíz perce. Akkor ugyanis be kell zárnom a hivatalt. Lejár a kiszabott munkaidő.

Azzal hátat fordított az idegennek, és végigheveredett egy üres íróasztalon, mint valami óriási akta, amelyet sohasem lehet elintézni. Kisvártatva aztán visszafordult, és kutató, vizsla pillantással kérdezte:

— Nos, uram, jutott valamire a gondolkodással?

— Azt hiszem, legjobb lesz, ha elutazom.

— Nem rossz ötlet, uram. Sohasem gondoltam volna, hogy a gondolkodás ilyen remek ötleteket is ad. Ha elutazik, uram, akkor ugyebár nem kell jelentkeznie, és ezzel sok kellemetlenségtől megkímélheti magát, de a hivatalnokokat is.

A szavakat halk kuncogással kísérte. Az idegen azonban nem tulajdonított nagy jelentőséget ennek a kuncogásnak, szinte nem is figyelt rá. Az utazás gondolata egészen felüdítette. Ha nem restellte volna magát, hát hangos füttyszóra gyújt, úgy vonul végig az utcákon. De szerény ember volt, nem szerette a feltűnést, hát csak a lépteit doboltatta ritmusosan, és mosolyogva tűrte, hogy beszórja sűrű fekete homokkal a fellegekből leereszkedő langyos sötétség. Az utcákon már alig járt valaki, de szinte észre sem vette, hogy majdnem egyedül van. Ideodárpénő gondolataira úgyis rendszeresen felelgettek a szélről bizser-

getett fák és az egykedvűen gubbasztó, sápadt házfalak. Ő megértette ezeket a néma válaszokat is. Azt mondták: igazad van, hagyd a fenébe azt a buta jelentkezést, vágj sutba minden felelősségérzetet, és ne törődj a szabályok kullancsoskodó rémével. Csak magaddal törődj, és élj felelőtlenül!

Az állomásépület most is merev és rideg volt, mint az elmúlt este, és egészen belesimult az érkező est sötétjébe, mintha el akarna bújni az emberek szeme elől. Alig találta meg a bejáratot és az egyik sarokban eldugott kis ablakot, ahol a jegyeket adják. Bezörgetett a lámpafénybe, és valóságos büszkeséggel töltötte el, hogy ilyen huszárvágással sikerült átmetszenie a jelentkezés gordiuszi csomóját. Odabent a lámpafényben azonban mást gondolhattak, mert az alig néhány centiméternyire kinyitott ablakon egy barátságatlan, szinte elutasító hang szólt ki:

— Utazni kíván? Van erre engedélye?

— Nincs kérem, de azt hiszem, nincs is rá szükségem, mert hát nem idevalósi vagyok. Csak a tegnapi esti vonattal érkeztem városukba.

— Úgy? — hangozott a gyanakvó kérdés, és ebben az egyetlen rövidke szóban is világosan kitapinthatók voltak a vasúti pénztáros öszszevont homlokráncai. — No, kérem, persze ezt bárki mondhatná. De hát szerencsére igen könnyen meggyőződhetünk szavai valódi értékéről. Ha idegenből jött, a szabályok értelmében jelentkeznie kellett, és ön minden bizonnyal nem mulasztotta el ezt a kötelezettségét. Nos, lás-suk kérem a jelentkezési bizonylatot.

— Olyan nincs — ismerte be az idegen.

— Mindjárt gondoltam! Bizony, uram, jól ismerem már az ilyen átlátszó trükköket! — vigyorgott kárörvendően a jegypénztáros, és anélkül, hogy egyetlen további szóra is vesztegette volna az idejét, becsapta az idegen orra előtt az ablakot. Hiába kopogott aztán, hiába próbált volna magyarázkodni, a tejüveges ablak mögé beékelt lámpa nem válaszolt a hívására. Mintha nem is ülne mellette élő ember, akinek füle érzékeny az olyan fülsértő zajokra, mint az ablakzörgés.

— No jó, hát akkor utazzon jegy nélkül! — találta föl magát az idegen, s amikor megtapogatta belső zsebét, és megérezte benne a tömötten, jóllakottan lapuló pénztárcát, megint csak füttyürészésre szottyant kedve. Eszébe jutott a tegnapi vasúti kocsija, az első osztály kényelmes ülése, amelyet olyan vonakodva hagyott ott, és eszébe jutott a barátságos kalauz, szinte maga előtt látta ruganyos mozdulatát, amint fölugrott az induló vonat lépcsőjére. A kényelmes hely gondolatára még ásított is egy kicsit, aztán ravaszul vigyorgott magában, de vigyorát elrejtette az egyre sűrűsödő sötétség. Nem, velem nem lehet kibabrálni! Jön a vonat, beülök egy kényelmes fülkébe, s félóra múlva már azt is elfelejtem, hogy jelentkezniem kellett volna valahol egy mord város munkaidőben is elhagyott hivatalában. Mindenüttország sehol sem található csupa fül és csupa szem hivatalnokainál, akiket úgy elnyelt az egyforma napok megismétlődő sokasága, mint vad krokodilus az orra elé sétáló gyanútlan antilopot.

Úgy fogadta a sötétség mélyéből elődübörgő vonatot, mint régi ismerőst, mint rég látott és rég vágyott égőszemű szeretőt. Ahogy kitarult egy kocsi ajtaja, a tegnap köszöntött rá a kitóduló ismerős illatokkal.

Fel akart ugrani a lépcsőre, s elhelyezkedni a régi helyén, s folytatni a huszonnégyszáz órával ezelőtt elkezdett és megszakított ismerős álmot. Már lendült is a lába, de akkor előtte, az ajtónyílásban fölbukkant egy fekete alak. Ahogy jobban megnézte, akkor látta, hogy a tegnapi kalauz. Arca valósággal lubickolt a nyájas udvariasságban, de a hangja éles, kellemetlen, mintha nem is ebből az udvarias arcból szólna.

— Bocsánat, uram, van jegye?

— Majd odafönt elintézzük — igyekezett lerázni magáról az okvetetlenkedőt.

— Nem, kérem, ez lehetetlen. A szabályok határozottan előírják, hogy ezen az állomáson nem lehet jegy nélkül felszállni a vonatra. Kérem tehát, hogy mutassa fel a menetjegyét, mielőtt elhelyezkedne a kocsiban.

— Én akartam váltani, kérem — fordította hirtelen könyörgésre a szót

— És miért nem váltott?

— Valami mord pénztáros ült ott az ablak mögött. A szeme olyan kegyetlen, mint a tegnapi esti szállodaportásé. Igen, könyörtelen és kárörvendő. Az aludni nem engedett, ez meg az utazás jogát akarta megvonni tőlem. Vajon nem ugyanegy a lényege a két eljárásnak? Mondja csak, kérem, lehetséges talán, hogy voltaképpen ugyanaz a személy ült ott a szállodai portán és a vasúti pénztárnál is?

A kalauz szemében valami gúnyos fény villant, mint aki valami hirtelen fellobbanó villámfénynél meglátja az éjszakába burkolódzó tájat.

— Megmondtam, uram, világosan, hogy ne feledkezzen meg a jelentkezéséről. Miért nem hallgatott rám?

Azzal egyetlen mozdulattal becsapta a kocsis ajtaját az idegen orra előtt. Az meg elámult, szinte kővé vált meglepetésében. Első pillanatban még mozdulni sem tudott, de aztán visszatértek fejébe a megszőkött gondolatok, és elvigyorodott, mint akin nem lehet egykönnyen kifogni.

— Ha itt nem, hát majd egy másik kocsiban! Csak elkerüljek végre erről az elátkozott helyről, erről a dermedt állomásról!

És ment kocsitól, kocsig. Aztán minden fölnyitott ajtóban hirtelen elébukkant ugyanaz az arc: a kalauzé, a szállodaportásé, a borbélyé, a pincéré? Már maga sem tudta. Egyforma volt a hangjuk, és egyforma volt a tiltó mozdulatuk.

— Megmondtam, uram, határozottan, hogy jelentkeznie kell. Miért nem jelentkezett kötelességtudóan?

Amikor a vonat elindult, ott állt magatehetetlenül a sínek mellett. Már elvesztette minden reményét és minden huncut vigyorgását. Nem csaphatott be senkit. Még csak az utolsó kocsis ütközőjére sem próbált felugrani. Hiába, úgymint hiába! Nézett a szeme előtt átlátszó párává alakuló hosszú szerelvény után, s még tán integetett is, mint távozó ismerősnek szoktak. Háta mögött most vakító fényben úszott az állomásépület, mintha valami ünnep előestéjét köszöntené. A reflektorok megvilágították a szálloda homlokzatát is, amely tegnap este olyan komor és kifürkészhetetlen volt azzal az egyetlen lámpáscskával és ol-

vashatatlan feliratával. Ó, most a reflektorfényben tisztán kivehette a betűket. Lobogtak, izzottak, mint valami parádés tűzijáték felvillanó rakétái, s lám, most ő is pontosan elolvashatta, megrághatta és hosszasan ízlelgethette a sokszor hallott, ismerős, de mégis idegen, mégis értetetlen szavakat:

JELENTKEZNI KELL!

CSODA A TAVON

KOPECZKY LÁSZLÓ

A Nagytemplom parkjában a fűben hasaltunk. A fűszál édesfehérjét rágtam.

Valami szisszent a levegőben, aztán két őrzítő csapás csattant a fe- nekünkön.

Veszetten ugrottunk fel.

Alacsony, ballonkabátos férfiú volt, nyakában kasmírsál csomóra kötve, alóla kiviláglott a bőre.

Sarkon fordult és ment.

Egy pillanatnyi villámsapottság után káromkodva loholtunk, hogy utolérjük.

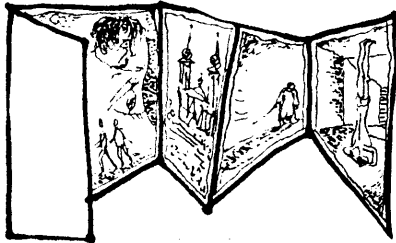
— Hé!

Megállt nyugodtan.

— Mi van?

Megint legyökeredtünk a meglepetéstől, s a metsző hangtól.

Galagonyavesszőjét suhogtatva, befordult a sarkon.

Le akartunk telepedni a padra, de fájt.

Tóni felnézett a toronyba.

— Mintha egy arkangyal úszott volna le az égből... Láttál már arkangyalt lángpallossal?

— Ezen a mi arkangyalunkon nem volt ing — állapítottam meg.

— Volt a tekintetében valami természetfölötti.

— Mindenki természetfölötti, akinek bot van a kezében.

— Hallgass, beganéztál!

— Naná... Csak kék szemmel lehet ilyen jegesen nézni.

— Nem kék volt... Barna.

— Lehet... Biztos változtatta a színét. Rád lilán nézett, rám kéken.

— Menjünk innen a fenébe...

— Gondolod, hogy visszajön?

Körülnézett.

— Lehet, hogy el se ment.

Kabátommal röhögve csaptam a bokorra:

— Kerubok és szeráfok, sorakozó!

Nem a bokorból, de fene tudja honnan, ott termett. Halkan mondta:

— Kövessenek.

Némán indultunk utána.

A kapuban megállt. Két kannát ragadott fel, és a kezünkbe nyomta

— A sarkon van a kút.

Loholva hoztuk a vizet.

— Jól van — mondta, mikor átvette. — Jól van...

És becsapta orrunk előtt a kaput.

Megvakartam a fejem.

— Sose hittem volna, hogy a kerubok is isznak.

Tóni a csengő fölött kis névjegytáblát fedezett fel.

— Nézd csak: ... dr. Khasri... sziddha... Mi az, hogy: sziddha?

— Ménkú tudja... Tűznyelő. Nézzem csak!

— Tippeltél valamit?

— Hogyne. Hazamegyünk, és megnézzük a lexikonban, mi az a sziddha... A dr. Khasrit azt értem. Annyi mint: Szabó János.

— Örült vagy. Ez egy csodaember.

— Hát mindenesetre olyasmit tud, amire se te, se én nem jöttünk volna rá ítéletnapig.

— Mi az?

— A viselet, mely fölöslegessé teszi az ing- és nyakmosást.

Lehajoltam. Pofonvágta a kapufát.

— Pá!...

Otthon ért utol.

— A sziddha azt jelenti: tökéletes... Hát?...

— Pofa be. Tovább!

— ... „Azok, akik a jóga gyümölcseként természetfeletti erők birtokába jutottak. Nyolc nagy tökéletességet különböztetünk meg; úgy-mint: ... hm... zmm...”

— Micsoda??

— Hülyeség... Láthatatlanná válás... Megjegyzem én már láttam láthatatlan embert.

Felkapta a fejét, aztán rozsdaszínű lett a dühtől:

— Hozzádvágok valamit!

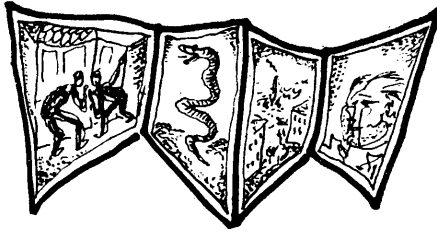
— Maradj békében, így nem tudom továbbolvasni.

- No!
- Ne nógass!
- Szépen kérem: olvasd tovább.
- Milyen szépen?
- Összeteszem a talpam.
- Azt már szeretem... Khm... Aszongya: nincs tovább.

- Tudod még, hogy mit fogsz mondani? — kérdezte Tóni.
- Mondjam?
- Ne, de bele ne sülj!
- Azám, — minek szólítsam?
- Nem tudom... Sorold csak a déligyümölcsöket.
- Kókuszdió, banán, ananász, mandarin...
- Na ez az: mandarin.
- Mandarin nem jó, mert elröhögöm magam... „Lapos és magos.” Izé úrnak fogom szólítani... „Izé úr... Én és a barátom sokat gondolkoztunk a tegnapi váratlan találkozásunkon. Ön úgyszólván az égből pottyant... Na mármost... Hogy úgymondjam Ön a... seggünkre húzott... Mit értsünk mi, könyörgöm, ez alatt?
- Tóni röhögött.
- Nagyon jó.
- „Magyarázza meg a két kanna vizet.”
- Ez az. A víz feltétlenül magyarázatra szorul.
- „Először minket csapott be, aztán a nagykaput... Közben megérkeztünk.
- Csöngessek én, vagy te csengetel?
- Mindketten egyszerre.
- Testvériesen fele-fele gombot lenyomva vártuk a lépteket.
- Nem hallok semmit.
- Lehet, hogy Indiában szól.
- Rázd meg a kilincset.
- Rázva vagyon.
- Bagolyhuhogást hallok.
- Lesz lánccsörgés is, ha a kutya megindul, mert most belerúgok a kapuba.
- Gyengédebben édesapám!
- Úgy látszik, nincs itthon.
- Ne viccelj, láttuk bemenni.
- Láthatatlanná vált és ki a kulcslyukon.
- Vagy denevérré, és most töri a fejét a jelszón, mit kell mondani, hogy vissza tudjon változni.

— Transzban van... A nyelvét hátrahúzta, azért nem válaszol.
 — Kardját nyeli, és nem akarja a markolatot kiköpní.
 — Szöges matracából kihullott egy szög, és töri a lyuk... Hibakeresőben van.
 — A kobrájával szolfédzsezik, se lát, se hall.
 — Elásatta magát a kertben: „A kiásás kéretik szerdán reggel hétkor.”
 — Csináljuk egyszerre.
 — Mit?
 — A kapurúgdosást, kilincsrázást és a csengetést. — Egy-két-három! Bumm! Bumm!... Knyekk!... Crrr-cling!!...
 — Várj! Sűgok a kulcslyukba valamit.
 Félrehajtottam a leffentyűt:
 — Ssss... kéremszépen...
 Megcsikordult a zár.
 Besétáltunk. Becsapódott mögöttünk a nagykapu.
 Tóni meglökött a könyökével.
 — Izé... — nyögtem vörösen... — Nem kell víz?

— Mért nincsenek az iskolában?
 — Nem érdekes... Tóniból költő lesz, én kivándorlok.
 Gúnyos tekintetének súlya alatt barátom olyan picike lett, mintha gyermekverseket írna.
 — Olvasta a Mahabharátát?
 — Nem... Arany Jánost... Azt...
 — Igen?... — felállt, letépett a naptárból egy hetet, megvakaródzott ceruzáért, aztán Tóni elé lökte az írószert, papírt.
 — Írjon egy verset.
 Tóni ijedten kapta le a kezét az asztalról.
 — Most?
 Khasri bólintott.
 — Most nem tudok — dadogta Tóni.
 — Sejtettem... Nézzen a szemembe... Segíték.
 S a bűvös tekintet hatására, Tóni tényleg nekifogott. Ahogy a ceruza lassítani kezdett, Khasri felmordult, mire a vörssor akadozva bár, de szövődött tovább.
 — Elég lesz... Mutassa!
 Rövidlátó módon szeméhez emelte. Kissé sötétedett is már.
 — Na igen... — Összehajtogatta, és berakta — ha jól láttam — egy kopott szakácskönyv lapjai közé. — Ha nincs ellene kifogásuk, most megvacsorázom.
 — Mennénk már...

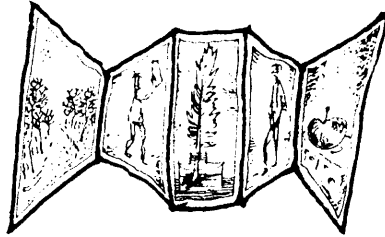
— Nem fontos. Úgysem akartam megkínálni magukat.
Felálltam.

— A jó modor úgy kívánja...

— Maradjon a fenekén.

Újságpapírt gyömöszölt a dobkályhába... Pattogott a tűz. A betűk, mint a bolhák ugráltak szét a vörslő papírról. Valamit kettécsapott a baltával, rávetette a muzsikáló lángokra. A pléh foltosan izzani kezdett. Gyengéden ráhelyezett a platni közepére egy almát.

— Azt hittem üstben főz valamit, és békát fog ráhajigálni — vigyordtam el.

— Hogyan szólítsam?

— Gurúnak.

Elröhögtem magam: — Guru-guru

Rámvillámlott:

— Karkasá!

— Az mi?

— Mandabuddhi!

— Ohó!

— Kóla!

— Ezt értem: kokkakóla.

— Mamikája térdekalácsa. A Kóla azt jelenti: disznó, barbár.

— Hát köszönöm...

Tóni közberepült.

— Ne haragudjon a barátomra. Egy kicsit szalajt.

— Karkasá! — mordultam vissza.

A gurú szemei összeszűkültek.

— Majd meglágyítjuk a nyelvét.

-- Ki se nyitom a számat. Hacsak hátulról be nem nyúlnak..

mmm... mmm.

— Adja a kezét!

— Mmm...

— Arra fog gondolni, amire én!

— Mmmmm...

— !!!!

— ... mmm...

Csend volt. Útőerem harsányan morzézott hüvelykujja begyén.

... Nem fogok semmire gondolni... engem... nem ... lehet...
én... kuss... — motyogtam erőtlenül.

Ebben a pillanatban orrom önálló létét bizonyítva, mint egy nyúlé, rángatózni kezdett.

— Odaég az almája!

Ellökte a kezemet.

— A kutyahétszemit!...

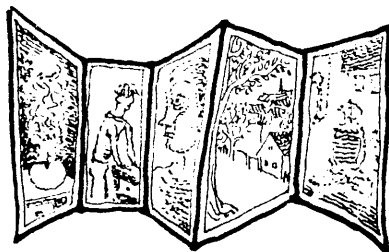
— Vigyázzon a körmire.

Elvigyorodott. Tenyerére tette a füstölgő almát.

— Megpróbálja? — kérdezte tőlem.

Bólintottam.

— Meg... De egy kicsit még hadd húljön.

— No, pasi, ha nem lesz ihleted, a gurú csak meghúz egy foggantyút rajtad, s máris elégiázol.

— Hallgass! Beléd is csak operációs úton lehetett volna zabszemet gyömöszölni a hátsó bejáraton. Vártam, hogy felugrasz és kijelented, hogy te vagy az orleansi szűz, adjanak neked egy angol szótárt, mert válaszolni akarsz II. Gloucester Ferdinánd rágalmaira.

— Ilyen nevű angol királyról nem hallottam.

— Meglógatl az óráról, mikor Pukkantyús ezt a részt átvette velünk

— Áhá... Hazudsz, te disznó. Azt az orleansi Lilikét se hiszem. A történelemben senki sem szűz.

Elrikkantottam magam:

— Ki ér hamarébb a fatelepi köülöhöz?

Nekiiramodtunk. Én voltam a gyorsabb. Mire odaért lihegve, keresztüberakott lábakkal trónoltam a mészeladást jelképező meszelt kövön.

Meglökött a fenekével.

— Helyet.

— A második helyezett egy grádiccsal alantabb. Ül j a földre.

— Na!!

Kivillantottam neki egy fordított félholdnyi karéjt. Nyögve leült háttal.

— Úgy kell bejnedni, ahogy te csináltad. Csak rádnézett, s máris különvált benned a vaj és az író. Úgy nyomta ki belőled a verset, mint a fogkrémet a tubusból.

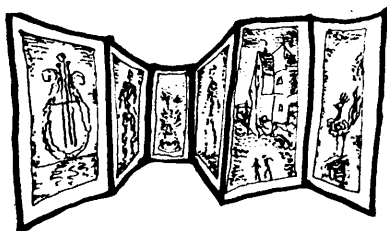
— Igen... Az eljárás merőben új. Csak a vers régi.

— Mit mondasz? Az a szegény gurú a lelkét nézte beléd, te meg használt rímekkel remekeltél?

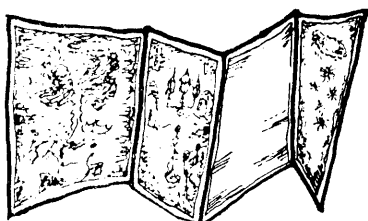
— Nem akartam szégyenben maradni.

— Ha rájön, tarajos gőtévé változtat.

— Kukurikúú!... Akkor már csak egy kis taraj hiányzik!

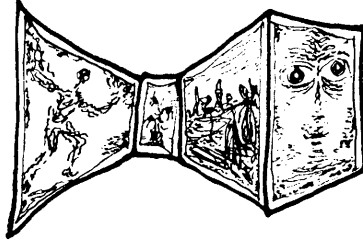

A sarkon tovább-billentett:
— Kísérj haza, tatu!
— Félsz a sötétben?
— Megrúglak!
— Add a bácsinak a kezecskédet.
— Mindjárt beleköpök a tenyeredbe, ha el nem veszed innen...
Eredj már a fenébe marhaságaiddal!
— Most: haza, — vagy a fenébe?
— Oda-vissza!
Kilépett, és otthagytott a lámpa alatt.

Valaki slattyog mögöttem.
Na jó. — Most aztán elég!
Hirtelen hátrapördülök, szakavatott mozdulattal rántom ki két kezem a zsebből, s célozom meg a sötétet, mutatóujjammal.
— Dumm! Flyáássz!
„Leszámolás a Yellow Faluban, főszerepben Kóveksz Csárli. Kéretik a közönség tökmag- és napraforgóhéjjal a teremben nem szemetelni. Umoljava se poštovana publika, da ne gricka razno semenje...”
Óvatosan fordulok, de máris hallom:
Slitty-slatty!
Veszek egy doboz Vimet és azzal csutakolom ki a fületem. „Kéretik ezentúl a ténylegesen előforduló zaj és más semmi ezen kagylóba!”
Hirtelen beállok egy fa mögé.
Megvárjuk míg a slitty-slatty elhalad.
A táj néma, porban szendergő.
Megpróbálok vihogni:
— Ha-ha!... Drót nélküli búvölés... Halló, halló... Itt egy kis hallucináció!... Téves kapcsolás... Letépszem a kagylót.
Fijúúúúú! Bummmmm!
Kilöttem egy képzeletbeli gránátot. A gurú kertjébe csapódik be. A kerti törpe gipszfelhővé vált, a szökőkútból forró víz szökken.

És ez kéremszépen még csak a figyelmeztetés volt!
Legközelebb pontosabban célozok.
Most pedig, ha senkinek nincsen kifogása ellene, folytatom gondtalan sétámat hazafelé.
Lábujjhegyen indulok.
Csak egész picit, sóhajtásfinoman hallom:
Slitty-slatty...

— Jól látok? — kérdezte az osztályfőnök. — Kovács és Kávai...
Hát ti?

Olyan őszinte arcot vágtam, hogy szinte fájt:

— Nem tetszett olvasni az igazolást?

Körme hegyével emelintette meg.

— Ezt?

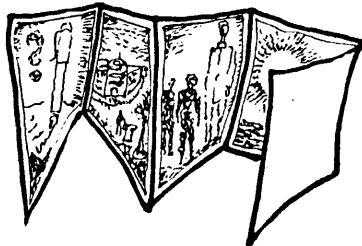
— Nem jó? — kérdeztem sértődötten.

— De. Nagyon tehetséges hamisítvány. Mondhatnám, komoly haladásra tettél szert, az első intőlátározás óta, amely valljuk be, fuser munka volt.

„Sietni kellett vele” — készültem mentegetőzni. Szerencsére a szakadék szélén sikerült fékezniem.

— Ha a jó apám élne, megkérdezhetné tőle...

A töltőtoll lassított kezében, majd meg is állt. De ő maga nem nézett fel.

— Holnap jössz? — fordult hozzám Tóni.

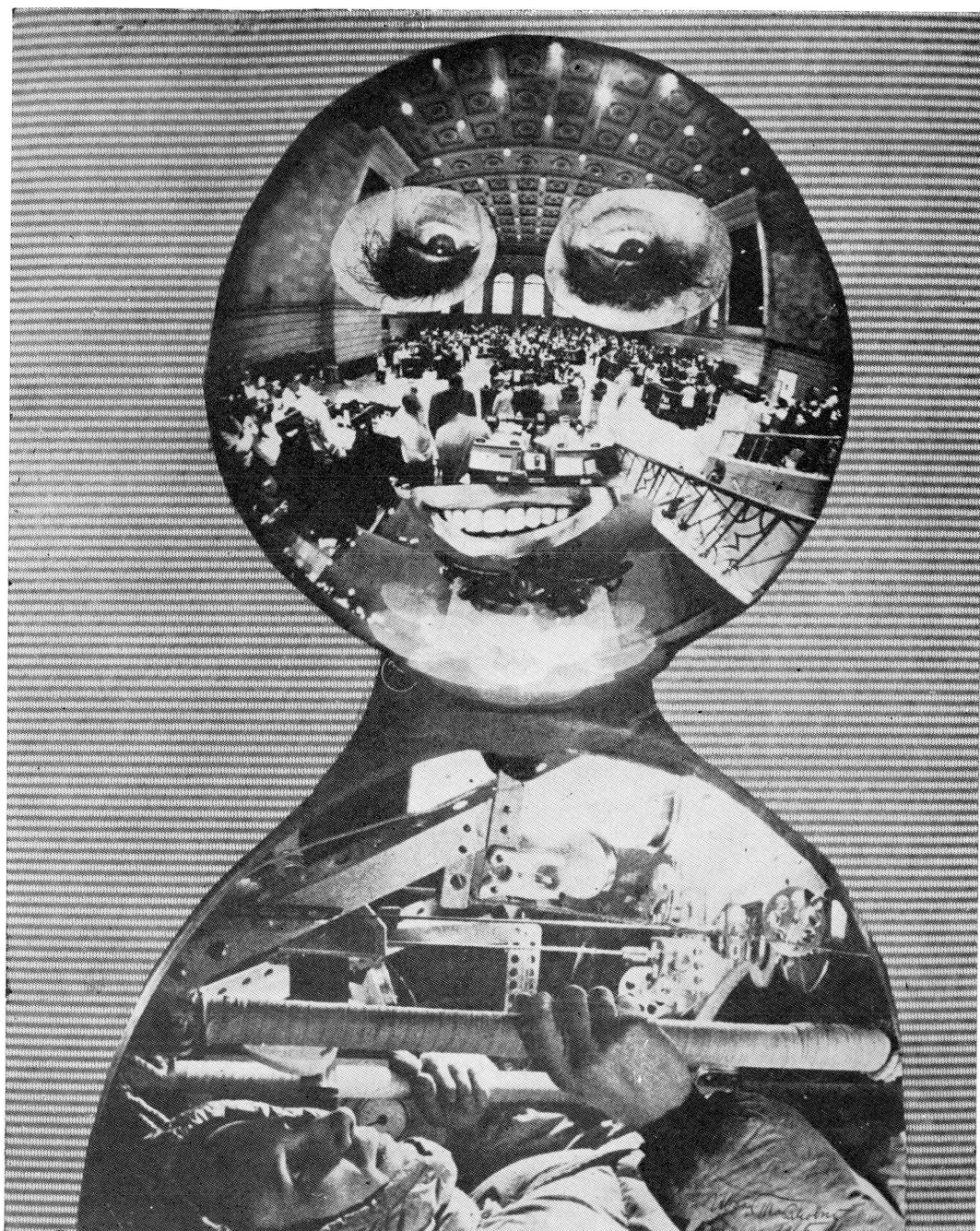
— Holnap mi van? Péntek?... Holnap még jövök... A mutter nagy jelenetet rendezett otthon. Megígértem neki, hogy tegnapról, azaz ma reggeltől megjavulok.

— És elhitte?

— Mért, te nem hiszed?

— Én igen. Hát te?

— Én egy kicsit gyanakvós vagyok... A múltkor két pofont is lekevert, de olyan gyengék voltak, hogy valami megsajdult bennem bent.

IVAN TABAKOVIĆ

Új Mona Lisa

— Akkor bitorolta a helyemet a gazember. Majd jelentést teszek az ügyben.

— De kérem, én nem akarok vizályt szítani. Nekem csak szükségem volna... arra a zöldpaprikára.

— A kolduséra?

— Megfizetném én becsülettel.

— Nem lehet azt megfizetni! Hogy gondolja az úr?

Most mintha valami határozott összetartozásérzet csengett volna a szavaiból. Tán a zöldpaprika említése tette. Mintha ellenség állna előtte, aki ki akarja fosztani, meg akarja ölni benne az emberi összetartozást.

— De kérem, ne nézzen rám ilyen gyanakvó szemmel! Egyszerű és mégis megmagyarázhatatlan az én szomorú történetem, és összefoglalható ebben a két nyers szóban is: éhes vagyok! Éhes, pedig tele a zsebem pénzzel, és árva, pedig szinte nyüzsgönek körülöttem az egykedvű emberek.

— Mit tehetnék én magáért? — kérdezte megenyhülő részvétellel az anyóka.

— Ha többet nem is, hát árulja el legalább, hogy hol kell jelentkeznem.

— Meglehetősen nehéz kérdés — szögezte le elgondolkozva az anyóka. — Nem tudom, van-e valaki a városban, aki teljes határozottsággal válaszolhatna rá. De azért megpróbálok segíteni, ha mással nem, hát legalább egy kiindulóponttal. Itt mindjárt a folyóparton van egy kis bódé, úgy lóbálja a szél az ajtaját, hogy messzire hallik a csapkodása. Abban a bódében egy magamfajta öregasszony örökké valami pulóverfélét kötöget. Annak az öregasszonynak úgy két esztendővel ezelőtt volt valami messze idegenből érkezett vendége. Talán emlékezik még rá, hogy hol is kellett jelentkeznie. Persze, előre is figyelmeztetem, hogy sok reményt ne fűzzön ehhez az öregasszonyhoz, mert ki tudja, érdemesnek tartja-e még az ostoba emlékezőt. A pulóver kötése minden gondolatát a tűkhöz köti.

Amikor már indult, még utánanyúlt egy emberi szó.

— Nézze csak, adok magának egy pogácsát, hogy csillapítsa egy kicsit az éhét.

Elfogadta. És ez a pogácsa kísérte aztán a hosszú nyomozóúton. Hosszú volt az út: a pulóvert kötő folyóparti öregasszonyig, az öregasszonytól egy rokkant rakodómunkásig, a rakodómunkástól egy ágyban fekvő beteg leánykáig, s a beteg leányka csodálkozó szavai nyomán egy hatalmas épületig, amely úgy uralkodott a környékbeli házak felett, mint a broodingnagi óriás a gulliveri törpék fölött.

— Kérem szépen, ebben a házban van a hivatal, ahol jelentkeznem kell?

A megszólított ember, aki ott ült egy hosszú asztal mellett, az asztal méreteivel szinte elbarikádozva magát a külvilágtól, elnéző mosollyal tekintett rá, és hivatali fontosságát hangsúlyozva, napóleoni pózzal zakójának bal belső zsebében keresgélt, mintha csak onnan, a zseb sötét mélyéből, az iratokkal tömött levéltárca mellől szedné elő a feleletet.

— Itt volt, uram, itt volt, de már elköltözött. Úgy hallottam, azért, mert már kicsinynek bizonyult számára ez a hatalmas épület.

— Ez a házóriás? — csodálkozott az idegen, és felnézett a tágas előcsarnok mennyezete felé, mintha az egymásra torló emeletek sokaságát akarná fölmérni a szemével. — De hiszen egy egész hadsereg is elférhetne itt, ágyúival, harckocsijaival és bombázóival egyetemben!

— Ön csodálkozik, uram s ebből is látszik, hogy idegenből jött, és nem ismeri a mi szokásainkat és életkörülményeinket. Ön azt mondja, egy egész hadsereg?... Nos, hát nem kell-e egy egész hadseregnél is több ember annak az óriási feladatnak az ellátásához, ami erre a hivatalra hárul?

— Annyian jönnek idegenből?

— Ó, uram, micsoda naiv kérdés! Ki mondta önnek, hogy csak az idegenből jöttek tartoznak e hivatal hatáskörébe? Hiszen ha csak az volna, valóban érteném a csodálkozását. De el tudja ön, uram, képzelni, mennyi munkát jelent egyetlen idegen érkezése is? Vegyük például önt. Mikor is érkezett városunkba?

— Még csak tegnap este.

— Még csak tegnap este, mondja ön. De vallja be, hány emberrel került már közelebbi kapcsolatba ez alatt az aránylag rövid idő alatt is! Ezekre az emberekre akarva, akaratlanul, de föltétlenül ráragadt legalább egy szemernyi, szemmel nem is látható részecske az ön magával hozott idegenségből, s ez a részecske idővel tán el is hatalmasodhat, ha nem fordítunk rá gondot. Mi pedig meg akarjuk menteni városunk lakosságát ennek az idegenségnek az elhatalmasodásától, mert ez az idegenség káros hatással lehet egész életünkre, gátolhatja szabad fejlődésünk kibontakozását, megbéníthatja belső erőnket. Mi pedig meg akarunk maradni saját magunknak, olyanoknak, amilyenek eddig voltunk, száz és ezer évvel ezelőtt is. Érti már, uram? Nem? Nos, lássunk egy közelebbi példát! Itt vagyok például én. Alig váltottam önnel néhány szót, de máris érzek valami lelkiismeret-furdalást, amit az ön önkéntelen csodálkozása és hitetlensége keltett bennem. Ki tudja, mennyire kerülhetnék magam is e hitetlenség hatása alá, ha nem volna egy hivatal, amely őröködik fölöttem, nyilvántartja minden lépésemet, tudja, mikor kelek fel reggel, hány cigarettát szívok el ebédig, kivel csevegek el itt-ott ráérő perceimben, egyszóval pontosan, minden esetleges hézag nélkül tudja és nyilvántartja, hogy miképpen is élek. Fogadni mernék, uram, a hivatal, amelyet keres, máris figyeli önt, s enél fogva természetesen engem is, és mindazokat, akikkel akár egyetlen szót is váltott megérkezése óta, vagy akikre akár csak egy röpke kis pillantást is vetett a minden embernél természetes érdeklődés sugallatára. Érti már, uram, hogy miért volt kicsi az épület a hivatalnak?

— Azt mondja, figyelemmel kísérik minden lépésemet? De hát akkor miért bujkálnak előlem? Miért nem álltak előlem már tegnap este, mikor leszálltam a vonatról, vagy esetleg ott a szálloda halljában: „Itt vagy, idegen? Nálam jelentkezhetsz, s már mehetsz is aludni valamelyik puha ágyba”. Miért nem szóltak? Miért szökött meg tőlem a hivatal vezetője is, akit ott a szálloda halljában láttam? Nem, nem mehettem aludni, nem borotválkozhattam és nem kaptam enni a vendéglőben. Hát rendben van ez így?

— Ön, uram, nagyon lázadó természet, s már ez az egyetlen körülmény is mutatja, mennyire szükséges, hogy a hivatal a kellő óvatos-

sággal járjon el. A hivatalnak már a jelentkezés előtt ismernie kell önt, s ebbe a megismerésbe természetesen beletartoznak az elkalandozó gondolatok is. A gondolatok pedig éppen a titkos figyelés nyomán tárukoloznak föl teljes őszinteségükben. Menjen csak, uram, keresse tovább a hivatal! Én mondom, nem elvesztegetett idő ez a keresés.

És ment tovább, rőtta az utcákat napmelegítette kövét háztól házig, embertől emberig. Ment, és nem is az utcákat, de az eget nézte. Egy nagy házat keresett, felhőkarcolót, amely valóban fölkapaszzkodik a kelet felé szálló komor felhőkig, s amelynek ablakaiból árnyékba burkolódzó, titokzatos emberfejek kandikálnak ki, szemük előtt hosszú látszó, s fülükön valami ravasz készülék, amely fölfogja a mosolyokban rejlő gondolatokat és a gondolatokban rejlő csúfolkodó vigyort. Ment az utcákon, álmosan, éhesen, és borotvátlanul, egy nagy-nagy házat keresett, amelyben hivalkodó címtábla nélkül is azonnal felismeri a hivatalt. Annál nagyobb volt a meglepetése, amikor — már úgy este felé — megbökte szemét egy kis tábla... Nem a várt felhőkarcoló, hanem egy szerény földszintes ház falán. Ez volna?... A hivatal, amelynek nem volt elég a nagy, emeletes palota?

Az ajtó tárva-nyitva, a kitáruló szobában két íróasztal, rajtuk csak kiszáradt tintatartók és vastag rétegben lerakódott por. Nem ült mögöttük ember már legalább néhány napja, de lehet, hogy néhány hete is.

— Van itt valaki? — kérdezte az idegen, és hangja riadt visszhangként ugrált a falak között.

Valahol a belső helyiségben megmozdult valami. Valaki nekiment a falhoz támasztott sóprúnak, s az végigvágódott a padlón. A csattanás nyomán kibukkant az ajtónyílásban egy álmos fej is, mint akit délutáni szundikálásából riasztottak fel. Az arca fehér volt, mint a kifestett bohócé, vagy mint akit csak az imént ráncigáltak elő valami buta liszteszsákból.

— Keres valakit, uram?

— Hogy kerese-e, azt kérdi? Immár hajnal óta egyebet sem teszek. Ez hát a hivatal, ahol jelentkezni kell?

— Önnek ördöge van, uram, hogy így eltalálta. Talán bizony nem egészen ilyennek képzelte el? Legalábbis ezt látom szemének nyugtalan ide-odacsapongásából.

— Hát bevallom, mást vártam és mást is kerestem, amióta ott a régi helyen, abban a hatalmas palotában azt hallottam, hogy helyszüke miatt költözött el onnan.

— Ó, az csak az eredeti indíték volt, uram. De az ok aztán a végrehajtás során módosult. Akkorjában valóban kicsiny volt a hely, az irodákban már nem fért el a sok hivatalnok. De hát nagyobbat nem lehetett kapni, még csak kilátás sem lehetett rá. Erre mifelénk talán nem is építenek olyan nagy házakat, amiben elférhetett volna a hivatal, ezért aztán elbocsátásokkal kellett megoldani a problémát. Igen ám, de kit bocsássanak el? Mondjuk, hosszú tanácskozás után megszületett egy javaslat, hogy XY-t el lehetne bocsátani. Az ám, de WZ semmivel sem jobb és semmivel sem rosszabb munkaerő, mint az az XY. Ha tehát WZ-et nem bocsátom el, az igazság azt követeli, hogy ne küldjem el XY-t sem. Még az a szerencse, hogy az igazság fordított vi-

szonylatban is igazság marad. Ugyanennek a logikának az alapján nyugodtan elbocsáthatom XY-t, ha ugyanakkor fölmondok WZ-nek is. Kézenfekvő volt tehát a megoldás. Csakhogy aztán az volt a bökkenő, hogy az így kialakult lánc annyira megnyúlt, mintha csak gumiból volna. Egyszer csak kiderült, hogy a helyszűkéből nagy helybőség lett. Ezt a problémát azonban már könnyen meg lehetett oldani. Ilyen kis házikó, mint ez itt, akad jócskán a város külterületén. Érti már, uram, ugye? Bizony a relativitásnak ezen a tarka szemüvegén át is lehet vizsgálni az okot és a következményt. Sohase engedje magát megtéveszteni az első látszattól! A dolgok sokkal mélyebbek, mint amilyennek látszanak.

— No, mindegy! Végeredményben mégis csak az a fő, hogy megtaláltam.

— Mit, uram?

— Hát a hivatalt.

— Azt meg — mondta elgondolkodva a lisztes képű. — De ugyan mi haszna van belőle?

— Hát végre talán jelentkezhettek.

— Azt bizony megtehetné, uram, ha volna itt valaki a hivatalnokok közül.

— Hát nincs?

— Bocsásson meg, uram, de nincs. Én csak egyszerű takarítólegény vagyok — s a bohócarcú fiatalember mintha maga lett volna az élő bocsánatkérés.

— Nem adhatna mégis valami tanácsot, hogy miképpen tehetnék eleget kötelezettségemnek?

— Nem tudok én, kérem, tanácsot adni. Nem is tartozik az ilyesmi egy egyszerű takarítólegény hatáskörébe.

— Hát a szabályok nem írják elő, hogy mikor kell nyitva tartani a hivatalt?

— Dehogynem, kérem, a mi szabályaink nagyon precízek, éppen ezért könnyű betartani őket. A szabály előírja, hogy ilyenkor nyitva kell tartani, és lám, nyitva is van. Különben hogyan lehetne most ön is itt, uram? Erre nem gondolt? Azt azonban sehol sem írja elő semmiféle szabály, hogy valamelyik hivatalnoknak is itt kell tartózkodnia minden alkalommal, amikor nyitva kell tartani a hivatalt.

— Ó, ez nagyon érthető és nagyon logikus is, mint minden ebben a városban. De akkor, úgy látszik, ma már nem tehetek eleget, a kötelezettségemnek.

— Úgy látszik, uram.

— És nem tudná megmondani, hogy mikor jöjjenek?

— Nagyon nehéz kérdés ez, uram. Csak a hivatalnokok válaszolhatnak rá teljes megbízhatósággal, de hát ők éppen most nincsenek itt.

— Nem jelenti ez azt, hogy talán nem is tartják olyan fontosnak a jelentkezést?

— Jelentkezni kell, uram!

— De mikor?

— Kell! — vont a föl újra a vállát a lisztes képű, és nagyon értelmetlenül tartotta az idegen urat, aki még az ilyen egyszerű dolgokat sem képes megérteni.

— És amíg nem jelentkezem, addig sehol sem kaphatok éjszakai szállást?

— Nem, uram.

— És nem adnak a vendéglőben ételt?

— Nem, uram.

— És még csak meg sem borotválkozhatom?

— Azt sem, uram. A szabályok határozottan előírják, hogy aki nem jelentkezett, azt nem szabad kiszolgálni.

— És azt nem írják elő a szabályok, hogy ott kell lenniök az irodában a hivatalnokoknak, hogy valóban jelentkezhessenek azok az érkező idegenek?

— Azt nem, uram. Ilyen szabály nincs.

— Nem gondolja, hogy valahol hiba van itt? Talán nem is a szabályokban, hanem valahol másutt.

— Lehet, uram, ezen még nem gondolkodtam. A szabályaink nem írják elő, hogy gondolkodni is kell.

— Ó, boldog nép, amelynek ilyen szabályai vannak! De nem gondolja, hogy a szabályok szelleméből mégis valami ilyesminek kell következnie?

— Lehetségesnek tartom, uram. De ahhoz, hogy határozott választ adhassak, megint csak gondolkodnom kellene. Erre pedig a jelenlegi szabályok egyáltalán nem köteleznek. Van egy szabályunk, amely határozottan és félremagyarázhatatlanul így hangzik: minden idegennek jelentkeznie kell! De olyan szabályunk nincs, amely kimondaná, hogy gondolkodni kell.

— Nos, mit tehetünk, ha ezt a hiányt nem pótolhatjuk semmivel? De megengedné talán, hogy ha nem is kötelez rá semmiféle szabály, mégis gondolkozzam én magam egy kicsit, hogy mitévő is legyek?

A lisztes képű az órájára pillantott, mintha sietős volna a dolga, és széles gesztussal adta meg az engedélyt.

— Ó, tessék csak gondolkozni, uram. Még van kereken tíz perce. Akkor ugyanis be kell zárnom a hivatalt. Lejár a kiszabott munkaidő.

Azzal hátat fordított az idegennek, és végigheveredett egy üres íróasztalon, mint valami óriási akta, amelyet sohasem lehet elintézni. Kisvártatva aztán visszafordult, és kutató, vizsla pillantással kérdezte:

— Nos, uram, jutott valamire a gondolkodással?

— Azt hiszem, legjobb lesz, ha elutazom.

— Nem rossz ötlet, uram. Sohasem gondoltam volna, hogy a gondolkodás ilyen remek ötleteket is ad. Ha elutazik, uram, akkor ugyebár nem kell jelentkeznie, és ezzel sok kellemetlenségtől megkímélheti magát, de a hivatalnokokat is.

A szavakat halk kuncogással kísérte. Az idegen azonban nem tulajdonított nagy jelentőséget ennek a kuncogásnak, szinte nem is figyelt rá. Az utazás gondolata egészen felüdítette. Ha nem restellte volna magát, hát hangos füttyszóra gyújt, úgy vonul végig az utcákon. De szerény ember volt, nem szerette a feltűnést, hát csak a lépteit doboltatta ritmusosan, és mosolyogva tűrte, hogy beszórja sűrű fekete homokkal a fellegekből leereszkedő langyos sötétség. Az utcákon már alig járt valaki, de szinte észre sem vette, hogy majdnem egyedül van. Ideodöröppenő gondolataira úgylis rendszeresen felelgettek a szélről bizser-

getett fák és az egykedvűen gubbasztó, sápadt házfalak. Ő megértette ezeket a néma válaszokat is. Azt mondták: igazad van, hagyd a fenébe azt a buta jelentkezést, vágj sutba minden felelősségérzetet, és ne törődj a szabályok kullancsoskodó rémével. Csak magaddal törődj, és élj felelőtlenül!

Az állomásépület most is merev és rideg volt, mint az elmúlt este, és egészen belesimult az érkező est sötétjébe, mintha el akarna bújni az emberek szeme elől. Alig találta meg a bejáratot és az egyik sarokban eldugott kis ablakot, ahol a jegyeket adják. Bezörgetett a lámpafénybe, és valóságos büszkeséggel töltötte el, hogy ilyen huszárvágással sikerült átmetszenie a jelentkezés gordiuszi csomóját. Odabent a lámpafényben azonban mást gondolhattak, mert az alig néhány centiméternyire kinyitott ablakon egy barátságatlan, szinte elutasító hang szólt ki:

— Utazni kíván? Van erre engedélye?

— Nincs kérem, de azt hiszem, nincs is rá szükségem, mert hát nem idevalósi vagyok. Csak a tegnap esti vonattal érkeztem városukba.

— Úgy? — hangzott a gyanakvó kérdés, és ebben az egyetlen rövidke szóban is világosan kitapinthatók voltak a vasúti pénztáros öszszevont homlokráncai. — No, kérem, persze ezt bárki mondhatná. De hát szerencsére igen könnyen meggyőződhetünk szavai valódi értékéről. Ha idegenből jött, a szabályok értelmében jelentkeznie kellett, és ön minden bizonnyal nem mulasztotta el ezt a kötelezettségét. Nos, lás-suk kérem a jelentkezési bizonylatot.

— Olyan nincs — ismerte be az idegen.

— Mindjárt gondoltam! Bizony, uram, jól ismerem már az ilyen átlátszó trükköket! — vigyorgott kárörvendően a jegypénztáros, és anélkül, hogy egyetlen további szóra is vesztegette volna az idejét, becsapta az idegen orra előtt az ablakot. Hiába kopogott aztán, hiába próbált volna magyarázkodni, a tejüveges ablak mögé beékelt lámpa nem válaszolt a hívására. Mintha nem is ülne mellette élő ember, aki-nek füle érzékeny az olyan fülsértő zajokra, mint az ablakzörgés.

— No jó, hát akkor utazzon jegy nélkül! — találta föl magát az idegen, s amikor megtapogatta belső zsebét, és megérezte benne a tömöt-ten, jóllakottan lapuló pénztárcát, megint csak füttyürészre szottyant kedve. Eszébe jutott a tegnapi vasúti kocsí, az első osztály kényelmes ülése, amelyet olyan vonakodva hagyott ott, és eszébe jutott a barátságos kalauz, szinte maga előtt látta ruganyos mozdulatát, amint föl-ugrott az induló vonat lépcsőjére. A kényelmes hely gondolatára még ásított is egy kicsit, aztán ravaszul vigyorgott magában, de vigyorát elrejtette az egyre sűrűsödő sötétség. Nem, velem nem lehet kibabrálni! Jön a vonat, beülök egy kényelmes fülkébe, s félóra múlva már azt is elfelejtem, hogy jelentkezniem kellett volna valahol egy mord város munkaidőben is elhagyott hivatalában. Mindenüttország sehhol sem található csupa fül és csupa szem hivatalnokainál, akiket úgy elnyelt az egyforma napok megisméltlődő sokasága, mint vad krokodilus az orra elé sétáló gyanútlan antilopot.

Úgy fogadta a sötétség mélyéből elődübörgő vonatot, mint régi ismer-rost, mint rég látott és rég vágyott égőszemű szeretőt. Ahogy kitárult egy kocsi ajtaja, a tegnap köszöntött rá a kitóduló ismerős illatokkal.

Fel akart ugrani a lépcsőre, s elhelyezkedni a régi helyén, s folytatni a huszonnégy órával ezelőtt elkezdett és megszakított ismerős álmot. Már lendült is a lába, de akkor előtte, az ajtónyílásban fölbukkant egy fekete alak. Ahogy jobban megnézte, akkor látta, hogy a tegnapi kalauz. Arca valósággal lubickolt a nyájas udvariasságban, de a hangja éles, kellemetlen, mintha nem is ebből az udvarias arcból szólna.

— Bocsánat, uram, van jegye?

— Majd odafönt elintézzük — igyekezett lerázni magáról az okvetetlenkedőt.

— Nem, kérem, ez lehetetlen. A szabályok határozottan előírják, hogy ezen az állomáson nem lehet jegy nélkül felszállni a vonatra. Kérem tehát, hogy mutassa fel a menetjegyét, mielőtt elhelyezkedne a kocsiban.

— Én akartam váltani, kérem — fordította hirtelen könyörgésre a szót

— És miért nem váltott?

— Valami mord pénztáros ült ott az ablak mögött. A szeme olyan kegyetlen, mint a tegnap esti szállodaportásé. Igen, könyörtelen és kárörvendő. Az aludni nem engedett, ez meg az utazás jogát akarta megvonni tőlem. Vajon nem ugyanegy a lényege a két eljárásnak? Mondja csak, kérem, lehetséges talán, hogy voltaképpen ugyanaz a személy ült ott a szállodai portán és a vasúti pénztárnál is?

A kalauz szemében valami gúnyos fény villant, mint aki valami hirtelen fellobbanó villámfénynél meglátja az éjszakába burkolódzott tájat.

— Megmondtam, uram, világosan, hogy ne feledkezzen meg a jelentkezésről. Miért nem hallgatott rám?

Azzal egyetlen mozdulattal becsapta a kocsiját az idegen orra előtt. Az meg elámult, szinte kővé vált meglepetésében. Első pillanatban még mozdulni sem tudott, de aztán visszatérték fejébe a megszőkött gondolatok, és elvigyorodott, mint akin nem lehet egykönnyen kifogni.

— Ha itt nem, hát majd egy másik kocsiban! Csak elkerüljek végre erről az elátkozott helyről, erről a dermedt állomásról!

És ment kocsitól, kocsijig. Aztán minden fölnyitott ajtóban hirtelen elébukkant ugyanaz az arc: a kalauzé, a szállodaportásé, a borbélyé, a pincéré? Már maga sem tudta. Egyforma volt a hangjuk, és egyforma volt a tiltó mozdulatuk.

— Megmondtam, uram, határozottan, hogy jelentkeznie kell. Miért nem jelentkezett kötelességtudóan?

Amikor a vonat elindult, ott állt magatehetetlenül a sínek mellett. Már elvesztette minden reményét és minden huncut vigyorgását. Nem csaphatott be senkit. Még csak az utolsó kocsiját ütközőjére sem próbált felugrani. Hiába, úgymint hiába! Nézett a szeme előtt átlátszó párává alakuló hosszú szerelvény után, s még tán integetett is, mint távozó ismerősnek szoktak. Háta mögött most vakító fényben úszott az állomásépület, mintha valami ünnep előestéjét köszöntené. A reflektorok megvilágították a szálloda homlokzatát is, amely tegnap este olyan komor és kifürkészhetetlen volt azzal az egyetlen lámpácskával és ol-

vashatatlan feliratával. Ó, most a reflektorfényben tisztán kivehette a betűket. Lobogtak, izzottak, mint valami parádés tűzijáték felvillanó rakétái, s lám, most ő is pontosan elolvashatta, megrághatta és hosszasan ízlelgethette a sokszor hallott, ismerős, de mégis idegen, mégis érthetetlen szavakat:

JELENTKEZNI KELL!

CSODA A TAVON

KOPECZKY LÁSZLÓ

A Nagytemplom parkjában a fűben hasaltunk. A fűszál édesfehérjét rágtam.

Valami szisszent a levegőben, aztán két őrjítő csapás csattant a fe- nekünkön.

Veszetten ugrottunk fel.

Alacsony, ballonkabátos férfiú volt, nyakában kasmírsál csomóra kötve, alóla kiviláglott a bőre.

Sarkon fordult és ment.

Egy pillanatnyi villámcsapottság után káromkodva loholtunk, hogy utolérjük.

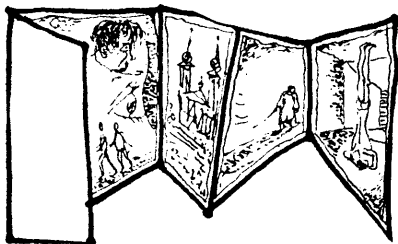
— Hé!

Megállt nyugodtan.

— Mi van?

Megint legyökeredtünk a meglepetéstől, s a metsző hangtól.

Galagonyavesszőjét suhogtatva, befordult a sarkon.

Le akartunk telepedni a padra, de fájt.

Tóni felnézett a toronyba.

— Mintha egy arkangyal úszott volna le az égből... Láttál már arkangyalt lángpallossal?

— Ezen a mi arkangyalunkon nem volt ing — állapítottam meg.

— Volt a tekintetében valami természetfölötti.

— Mindenki természetfölötti, akinek bot van a kezében.

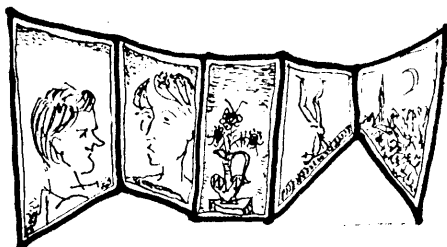
— Hallgass, beganéztál!

— Naná... Csak kék szemmel lehet ilyen jegesen nézni.

— Nem kék volt... Barna.

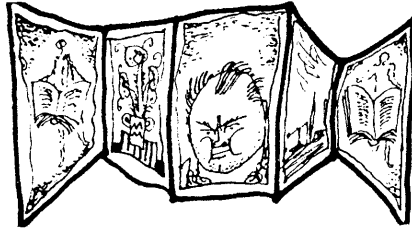
— Lehet... Biztos változtatta a színét. Rád lilán nézett, rám kéken.

— Menjünk innen a fenébe...
 — Gondolod, hogy visszajön?
 Körülnézett.
 — Lehet, hogy el se ment.
 Kabátommal röhögve csaptam a bokorra:
 — Kerubok és szeráfok, sorakozó!
 Nem a bokorból, de fene tudja honnan, ott termett. Halkan mondta:
 — Kövessenek.
 Némán indultunk utána.
 A kapuban megállt. Két kannát ragadott fel, és a kezünkbe nyomta
 — A sarkon van a kút.
 Loholva hoztuk a vizet.
 — Jól van — mondta, mikor átvette. — Jól van...
 És becsapta orrunk előtt a kaput.
 Megvakartam a fejem.
 — Sose hittem volna, hogy a kerubok is isznak.
 Tóni a csengő fölött kis névjegytáblát fedezett fel.
 — Nézd csak: ... dr. Khasri... sziddha... Mi az, hogy: sziddha?
 — Ménkü tudja... Tűznyelő. Nézzem csak!
 — Tippeltél valamit?
 — Hogyne. Hazamegyünk, és megnézzük a lexikonban, mi az a sziddha... A dr. Khasrit azt értem. Annyi mint: Szabó János.
 — Örült vagy. Ez egy csodaember.
 — Hát mindenesetre olyasmit tud, amire se te, se én nem jöttünk volna rá ítéletnapig.
 — Mi az?
 — A viselet, mely fölöslegessé teszi az ing- és nyakmosást.
 Lehajoltam. Pofonvágtam a kapufát.
 — Pá!...
 Otthon ért utol.

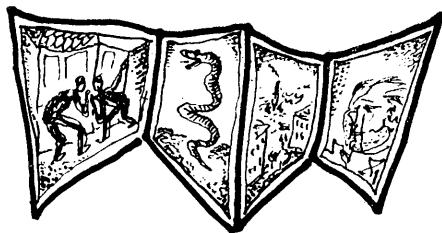
— A sziddha azt jelenti: tökéletes... Hát?...
 — Pofa be. Tovább!
 — ... „Azok, akik a jóga gyümölcseként természetfeletti erők birtokába jutottak. Nyolc nagy tökéletességet különböztetünk meg; úgy-mint:... hm... zmm...”
 — Micsoda??
 — Hülyeség... Láthatatlanná válás... Megjegyzem én már láttam láthatatlan embert.
 Felkapta a fejét, aztán rozsdaszínű lett a dühtől:
 — Hozzádvágok valamit!
 — Maradj békében, így nem tudom továbbolvasni.

- No!
- Ne nógass!
- Szépen kérem: olvasd tovább.
- Milyen szépen?
- Összeteszem a talpam.
- Azt már szeretem... Khm... Aszongya: nincs tovább.

- Tudod még, hogy mit fogsz mondani? — kérdezte Tóni.
- Mondjam?
- Ne, de bele ne sülj!
- Azám, — minek szólítsam?
- Nem tudom... Sorold csak a déligyümölcsöket.
- Kókuszdió, banán, ananász, mandarin...
- Na ez az: mandarin.
- Mandarin nem jó, mert elröhögöm magam... „Lapos és magos.”
- Izé úrnak fogom szólítani... „Izé úr... Én és a barátom sokat gondoltunk a tegnapi váratlan találkozásunkon. Ön úgyszólván az égből pottyant... Na mármost... Hogy úgymondjam Ön a... seggünkre húzott... Mit értsünk mi, könyörgöm, ez alatt?
- Tóni röhögött.
- Nagyon jó.
- „Magyarázza meg a két kanna vizet.”
- Ez az. A víz feltétlenül magyarázatra szorul.
- „Először minket csapott be, aztán a nagykaput... Közben megérkeztünk.
- Csöngessek én, vagy te csengetel?
- Mindketten egyszerre.
- Testvériesen fele-fele gombot lenyomva vártuk a lépteket.
- Nem hallok semmit.
- Lehet, hogy Indiában szól.
- Rázd meg a kilincset.
- Rázva vagyon.
- Bagolyhuhogást hallok.
- Lesz lánccsörgés is, ha a kutya megindul, mert most belerúgok a kapuba.
- Gyengédebben édesapám!
- Úgy látszik, nincs itthon.
- Ne viccelj, láttuk bemenni.
- Láthatatlanná vált és ki a kulcslyukon.
- Vagy denevérré, és most töri a fejét a jelszón, mit kell mondani, hogy vissza tudjon változni.

— Transzban van... A nyelvét hátrahúzta, azért nem válaszol.
 — Kardját nyeli, és nem akarja a markolatot kiköpní.
 — Szöges matracából kihullott egy szög, és töri a lyuk... Hibake-
 resőben van.
 — A kobrájával szolfédzsezik, se lát, se hall.
 — Elásatta magát a kertben: „A kiásás kéretik szerdán reggel hét-
 kor.”
 — Csináljuk egyszerre.
 — Mit?
 — A kapurúgdosást, kilincsrázást és a csengetést. — Egy-két-három!
 Bumm! Bumm!... Knyekk!... Crrr-cling!!...
 — Várj! Súgok a kulcslyukba valamit.
 Félrehajtottam a leffentyút:
 — Sssss... kéremszépen...
 Megcsikordult a zár.
 Besétáltunk. Becsapódott mögöttünk a nagykapu.
 Tóni meglökött a könyökével.
 — Izé... — nyögtem vörösen... — Nem kell víz?

— Mért nincsenek az iskolában?
 — Nem érdekes... Tóniból költő lesz, én kivándorlok.
 Gúnyos tekintetének súlya alatt barátom olyan picike lett, mintha
 gyermekverseket írna.
 — Olvasta a Mahabharátát?
 — Nem... Arany Jánost... Azt...
 — Igen?... — felállt, letépett a naptárból egy hetet, megvakaród-
 zott ceruzáért, aztán Tóni elé lökte az írószert, papírt.
 — Írjon egy verset.
 Tóni ijedten kapta le a kezét az asztalról.
 — Most?
 Khasri bölintott.
 — Most nem tudok — dadogta Tóni.
 — Sejtettem... Nézzen a szemembe... Segíték.
 S a bűvös tekintet hatására, Tóni tényleg nekifogott. Ahogy a ceruza
 lassítani kezdett, Khasri felmordult, mire a verssor akadozva bár, de
 szövődött tovább.
 — Elég lesz... Mutassa!
 Rövidlátó módon szeméhez emelte. Kissé sötétedett is már.
 — Na igen... — Összehajtogatta, és berakta — ha jól láttam —
 egy kopott szakácskönyv lapjai közé. — Ha nincs ellene kifogásuk,
 most megvacsorázom.
 — Mennénk már...

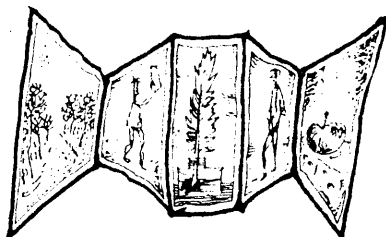
— Nem fontos. Űgysem akartam megkínálni magukat.
Felálltam.

— A jó modor űgy kívánja...

— Maradjon a fenekén.

Űjságpapírt gyömöszölt a dobkályhába... Pattogott a tűz. A betűk, mint a bolhák ugráltak szét a vöröslő papírról. Valamit kettécsapott a baltával, rávetette a muzsikáló lángokra. A pléh foltosan izzani kezdett. Gyengéden ráhelyezett a platni közepére egy almát.

— Azt hittem űstben főz valamit, és békát fog ráhajigálni — vigyordtam el.

— Hogyan szólítsam?

— Gurúnak.

Elröhögtem magam: — Guru-guru

Rámvillámlott:

— Karkasá!

— Az mi?

— Mandabuddhi!

— Ohó!

— Kóla!

— Ezt értem: kokkakóla.

— Mamikája térdekalácsa. A Kóla azt jelenti: disznó, barbár.

— Hát köszönöm...

Tóni közbepült.

— Ne haragudjon a barátomra. Egy kicsit szalajt.

— Karkasá! — mordultam vissza.

A gurú szemei összeszűkültek.

— Majd meglágyítjuk a nyelvét.

-- Ki se nyitom a számat. Hacsak hátulról be nem nyúlnak..
mmm... mmm.

— Adja a kezét!

— Mmm...

— Arra fog gondolni, amire én!

— Mmmmm...

— !!!!

— ... mmm...

Csend volt. Űtöerem harsányan morzézott hüvelykujja begyén.

.... Nem fogok semmire gondolni... engem... nem ... lehet...
én... kuss... — motyogtam erőtlenül.

Ebben a pillanatban orrom önálló létét bizonyítva, mint egy nyúlé, rángatózni kezdett.

— Odaég az almája!

Ellökte a kezemet.

— A kutyahétszemit!...

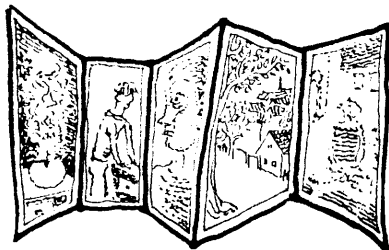
— Vigyázzon a körmire.

Elvigyorodott. Tenyerére tette a füstölgő almát.

— Megpróbálja? — kérdezte tőlem.

Bólintottam.

— Meg... De egy kicsit még hadd hűljön.

— No, pasi, ha nem lesz ihleted, a gurú csak meghúz egy foggantyút rajtad, s máris elégiázol.

— Hallgass! Beléd is csak operációs úton lehetett volna zabszemet gyömöszölni a hátsó bejáraton. Vártam, hogy felugrasz és kijelented, hogy te vagy az orleansi szűz, adjanak neked egy angol szótárt, mert válaszolni akarsz II. Gloucester Ferdinánd rágalmaira.

— Ilyen nevű angol királyról nem hallottam.

— Meglógatl az óráról, mikor Pukkantyús ezt a részt átvette velünk

— Áhá... Hazudsz, te disznó. Azt az orleansi Lilikét se hiszem. A történelemben senki sem szűz.

Elrikkantottam magam:

— Ki ér hamarabb a fatelepi kőülöhöz?

Nekiiramodtunk. Én voltam a gyorsabb. Mire odaért lihegve, keresztberakott lábakkal trónoltam a mészeladást jelképező meszelt kövön.

Meglökött a fenekével.

— Helyet.

— A második helyezett egy grádiccsal alantabb. Ül a földre.

— Na!!

Kivillantottam neki egy fordított félholdnyi karéjt. Nyögve leült háttal.

— Úgy kell bejenedni, ahogy te csináltad. Csak rádnézett, s máris különvált benned a vaj és az író. Úgy nyomta ki belőled a verset, mint a fogkrémet a tubusból.

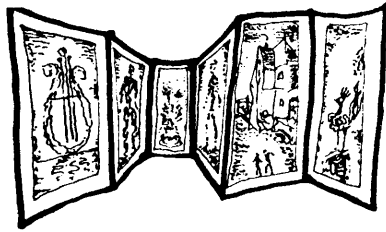
— Igen... Az eljárás merőben új. Csak a vers régi.

— Mit mondasz? Az a szegény gurú a lelkét nézte beléd, te meg használt rímekkel remekeltél?

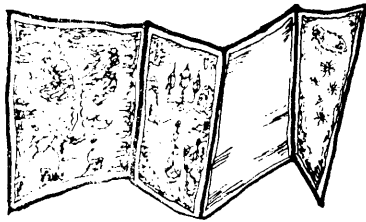
— Nem akartam szégyenben maradni.

— Ha rájön, tarajos gőtévé változtat.

— Kukurikúú!... Akkor már csak egy kis taraj hiányzik!

A sarkon tovább-billentett:
— Kísérj haza, tatu!
— Félsz a sötétben?
— Megrúglak!
— Add a bácsinak a kezeckédet.
— Mindjárt beleköpök a tenyeredbe, ha el nem veszed innen...
Eredj már a fenébe marhaságaiddal!
— Most: haza, — vagy a fenébe?
— Oda-vissza!
Kilépett, és otthagytott a lámpa alatt.

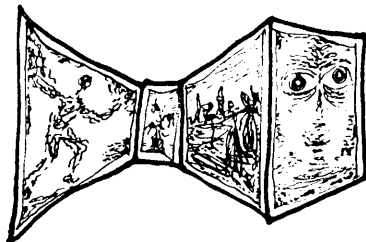
Valaki slattyog mögöttem.
Na jó. — Most aztán elég!
Hirtelen hátrapördülök, szakavatott mozdulattal rántom ki két kezem a zsebből, s célozom meg a sötétet, mutatóujjammal.
— Dumm! Flyássz!
„Leszámolás a Yellow Faluban, főszerepben Kóveksz Csárli. Kéretik a közönség tökmag- és napraforgóhéjjal a teremben nem szemetelni. Umoljava se poštovana publika, da ne gricka razno semenje...”
Óvatosan fordulok, de máris hallom:
Slitty-slatty!
Veszek egy doboz Vimet és azzal csutakolom ki a fületem. „Kéretik ezentúl a ténylegesen előforduló zaj és más semmi ezen kagylóba!”
Hirtelen beállok egy fa mögé.
Megvárjuk míg a slitty-slatty elhalad.
A táj néma, porban szendergő.
Megpróbálok vihogni:
— Ha-ha!... Drót nélküli bűvölés... Halló, halló... Itt egy kis hallucináció!... Téves kapcsolás... Letészem a kagylót.
Fijúúúúú! Bummmmm!
Kilöttem egy képzeletbeli gránátot. A gurú kertjébe csapódik be. A kerti törpe gipszfelhővé vált, a szökőkútból forró víz szökken.

És ez kéremszépen még csak a figyelmeztetés volt!
Legközelebb pontosabban célozok.
Most pedig, ha senkinek nincsen kifogása ellene, folytatom gondtalan sétámat hazafelé.

Lábujjhegyen indulok.

Csak egész picit, sóhajtásfinoman hallom:

Slitty-slatty...

— Jól látok? — kérdezte az osztályfőnök. — Kovács és Kávai...
Hát ti?

Olyan őszinte arcot vágtam, hogy szinte fájt:

— Nem tetszett olvasni az igazolást?

Körme hegyével emelintette meg.

— Ezt?

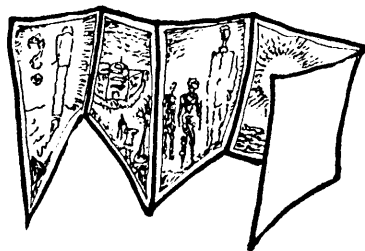
— Nem jó? — kérdeztem sértődötten.

— De. Nagyon tehetséges hamisítvány. Mondhatnám, komoly haladásra tettél szert, az első intőlátározás óta, amely valljuk be, fuser munka volt.

„Sietni kellett vele” — készültem mentegetőzni. Szerencsére a szakadék szélén sikerült fékezniem.

— Ha a jó apám élne, megkérdezhetné tőle...

A töltőtoll lassított kezében, majd meg is állt. De ő maga nem nézett fel.

— Holnap jössz? — fordult hozzám Tóni.

— Holnap mi van? Péntek?... Holnap még jövök... A mutter nagy jelenetet rendezett otthon. Megígérttem neki, hogy tegnapról, azaz ma reggeltől megjavulok.

— És elhitte?

— Mért, te nem hiszed?

— Én igen. Hát te?

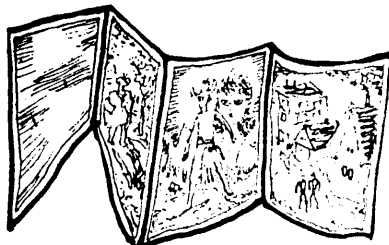
— Én egy kicsit gyanakvós vagyok... A múltkor két pofont is lekevert, de olyan gyengék voltak, hogy valami megsajdult bennem bent.

Elvégzem neki ezt a középet. Hadd legyen boldog. Én füttyölök a diplomára. Külföldön az egészből úgyis csak a másfél év óvodát ismerik el. Tóni megrántotta a karomat.

— Ott a gurú!

Kiléptünk, de átjött a túloldalról.

— Melyiküknél van egy százas?

Anyám három fiókot kihúzott már, és sorba rakta a földre.

— Mit keresel? — kerülgettem a fiókokat és őt magát nyugtalanul.

— Az ötszázast.

— Segítsek?

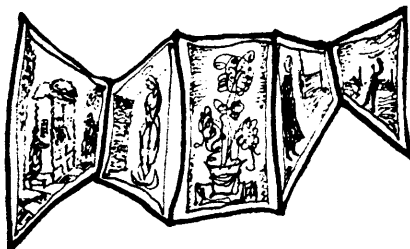
Dühös voltam nagyon. Olyan szenvedélyesen rúgdostam a gömbölyű kavicsot, hogy alig tudtam utolérni. A plébánia előtt egyetlen jól irányzott hatalmas rúgással bevágtam a balsarokba.

Kijött egy pap.

Megemeltem a franciasapkámat:

— Dicsírtessék!

Elpirult.

Anti elhúzódott mellőlem.

— Dilis vagy máma. Nem lehet hozzád szólni.

— Ne is szóljon senki.

— Ha így van, itt a fenekem, ahhoz beszélj, az nem fog válaszolni. Máskor belerúgtam volna kidüllesztett fertályába, de most az esett volna jó.

Némán, lélektelenül zötyögtem a sárga járdaszegélyen.

A sarkon megálltam.

Tóni is megállt, és nézett rám várakozón.

Legyintettem, s indultam tovább.

Nem látszott mérgesnek, inkább fakó volt a hangja:

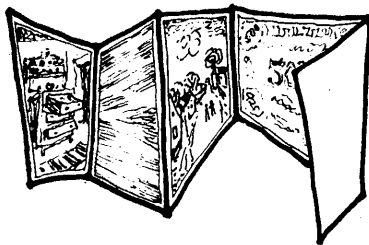
— Ganyé barát vagy!

— Jól van — mondtam, — edd meg a barátodat!

Elröhögtük magunkat.

Fél hihinél lelohadtam.

— Elloptam a muttértől ötszáz dinárt, és... segítetttem neki keresni...

— Élhetetlen naplopók! — legyintett a gurú türelmetlenül.

— Az ötszázast se adta vissza, Mester.

Göggösen a zsebébe nyúlt.

— Akarod, hogy most rögtön visszaadjam?

Elvörösödtem.

— Nem azért mondtam... Igaz, hogy mi a nulla fokozatban nem igen számíthatunk arra, hogy ötezer évig élünk, mert akkor azt mondanám: ráér négyezer-kilencszázkilencven év múlva...

— Tessék...!

— Mi ez?

— Sorsjegy... Visszanyerte a betétet. Bármely trafikban beváltható.

Csalódott képet vágtam:

— A természetfeletti erők nem tudják befolyásolni a sorsológépek számkorongjait?... „Remény csordult, betét cseppent.”

Zsebrevágta a sorsjegyet.

— Spárgát kötne a Jóisten lábára, hogy meghúzza, ha valami eszébe jut.

— Nem úgy gondoltam, hogy gombnyomásra lerohanjon az égből, hanem... mondjuk, álom és látomás közé keverhetne számokat, néhány kombinációsorozatot. Egyik-másik aztán kijönne...

— Igazhitű, aki minden ima után benyújtaná a számlát.

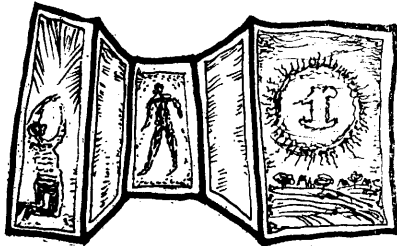
— Csak, ami jár... Az ember órákig gubbaszt a szöges priccsen, szemét a plafonra pányvázza. Vagy bütykös lábanyagujján lebeg itt-ott szippantva két és fél óránként egy kis oxigént. Vagy éppenséggel földet kaparnak a hasára, miközben garantáltan hullává merevedik, hogy

aztán kiássák három nap múlva... Mindezért egy tüzes kéz nem írhatná az égre:

IDEFIGYELJ KARESZ!... A ZAMENHOTEP II FEJHOSSZAL ELŐSŐ A MÁSODIK FUTAMBAN... Vagy csak ennyit: LAZIO:BOLOGNA 2:2 A TÖBBIT TUDOD!... Ne huzigáld a kabátomat! — förmedtem Tónira.

— Kérem, Gurú úr, ne haragudjon az én barátomra — vetette magát Tóni a villámlás útjába. — Különben egész rendes fickó. Agyárament az iskola. Két teljes tanítási napot végigültünk.

— A maga barátja kufár. Gondolkozását perforálta a mocskos emberi lélek-rozsda: a hasznosítás... A vágy ólomsúlya földhöz szegezi, nem tud felemelkedni. A gyakorlatok pedig mindenféle materiális és immateriális vágyak távollétét jelentik, az egy utolsó fokozat kivételével, amelyet betölt a véghatáron túli lényvel, a „Szellemmel” való egyesülés végtelen öröme.

— Még sohasem beszélt ilyen pompásan — szólalt meg Tóni a bezáruló kapura pillantva hátra.

— Többet ivott, mint máskor. Minden fityók után új fokozat jön.

— Búzsasz a rosszmájúságtól!!

— Te meg hülyébb vagy belül, mint kívül... Nem látod, hogy hantázik? Ez még egy gyufaszálat se nyelt le soha. Ha egy kobrának pikulálni kezdene, az nemhogy ki se jönne, de még a kosár fülbe is vattát tömne... Ha ezt szöges priccse fektetnék, tíz sebész tizenkét kombinált fogót törne el rajta... Ha őt küldené fel a feldobott s megmerevedett kötélre fakír-fönöke, a második csomónál sikítani kezdene a tériszony miatt...

— Oda beszélj bele a csatorna lyukába... Én már nem tudlak hallgatni!

— Félsz, hogy meghúszom a lábad, mikor a szellemmel egyesülsz éppen.

— Valaki ennyire botfűlű legyen!

— Neked tán hárfáznak odafenn?

— Nem... De nem vagyok automata, hogy, ha valaki nagyobb vagy kisebb pénzt hajít belém, mint amekkorára megszerkesztettek —, csak úgy átmenjen rajtam.

— Nahát, nagyon kell nekem, hogy a falból denevérek és patkányok másszanak elő.

— Az delirium tremens, te ló! Alkoholtól...

— Vagy egyszerűen kettéleffenjen az énem. Egyik iskolába jár, a másik a padláson ül és régi Színházi Életek közt lapoz.

— Akárhányfelé hasadnál, egyik éned se kuksolna az iskolában... Különben is, Bájos Idegen, te folyvást összetéveszted a cirkuszt és a dilit a sok ezer éves hittel... Ez a gurú, bármennyire is egy jó húsban levő szőlőcsőszhöz hasonlít, van benne — ezt már le se tagadhatod, mert mondtad — valami emberenkívüliség...

— Igen. Indiában a szent tehének előre köszönnének neki.

Sajnálkozva nézett rám.

— Minden hiteddel és szellemi kincseddal együtt beférnél egy közepes nagyságú ládába.

— Hát... nem szeretem az olyan vallást, ahol nem adják vissza az ötszázasomat.

A gurú átnyújtott egy kötőtűt. Felcsípte keze húsát, és könyökével meglökött:

— Döfje át!

— Én?? — kérdeztem ijedten... — Én disznóvágáskor is csak akkor kelek fel, ha fő az abalé.

Odébbtettem Tóninak a kötőtűt:

— Ne!... Te úgyis fel akarsz támadni.

Tóni elhátrált.

— Ha egy csepp vért látok, elvágódom keresztbe!

— Pisis társaság! — mordult ránk a gurú. Kikapta kezemből a kötőtűt, kitátotta száját és jobb orcáján bedöfte, úgy, hogy a balon jött ki.

Gyomrom felszaladt a torkomba:

— Okádni fogok!... — nyögtem... — Hová lehet?

Kivezetett, és otthagytott a fáskamra ajtajánál.

Megtámaszkodtam a tenyeremmel.

Tóni oldalgott mellém.

— Eredj innét — sóhajtottam.

— Hozok vizes ruhát a zápszemedre... Vagy csiptetőt a gegádra...

— Tágulás! Nincs szükségem tanúkra.

— Segíteni akarok, te marha!

— Miben? Az okadásban?

— Lélegezz mélyen... Hháááhhhuáhh!...

Karjaival körözni kezdett, és hatalmasakat szipákkolt.

— A fenébe!... Elszédülök attól, hogy itt hadonászol az orrom előtt. Hátamra csapott.

— Hát akkor köpd ki!... Ne zödülj itt nekem az eresz alatt.

— Még mindig itt vagy?

— Ha már kijöttem, megvárom a végét... Egy kicsit... nekem is rezeg a tizenkétujjnyi belem. Ha nem látnék magamnál lötytedtebbet, most én fröcskölnék a küszöbre... Hozzak egy pohár vizet?

Kiegyenesedtem.

— Nem kell semmi... Meggondoltam magam.

Megsimogatta a vállamat gyengéden.

— Bravó. Ez az igazi! Az annya!... Befelé hánysz.

— Most pedig ezzel a colos szeggel átdöföm a nyelvem. ... Kéri a bilit? — fordult hozzám a gurú.

Gúnyosan vigyorogtam vissza.

— A múltkori begyem otthon maradt... Na meg, bizonyos szaklitteratúrában utána lapoztam a szent felnyársaltatásoknak. Ott az áll, hogy a fakírok olyan ügyesen döfik át a kötőszövetet, hogy sem vér- edényt, sem izomrostot nem sértenek meg... Mintha a kerítés lyukán dugnának át kukoricaszárat.

— Igen?

— Igen.

— Tessék a szeg.

Megráztam a fejem:

Bükkfanyelvem van... Elgörbülne... Hogyisne! Évekig tanulta ezt meg a kötőtűt. Gombostűvel kezdte, rajzszegezen csücsült, zöld akác-tüs-két szopogatott... én meg mindjárt harapjak bele ebbe a marhanagy pajszerbe.

— Szóval, maga szerint meg lehet tanulni?

— Igen... A kötőtűt meg pláne, fejből... Van is egy ilyen mondás: „Ide döfjetelek egy rozsdás kötőtűt az agyamba ha...” Úgyhogy a végén az illető fakíripari tanuló olyan lyukas lesz, hogy spárgára lehet felfűzni, mint a dohánylevelet.

— Magából egy másik életben bagoly lehetne.

— Nem hülyültem meg! „Egy másik életben”... Ezt is unom már.

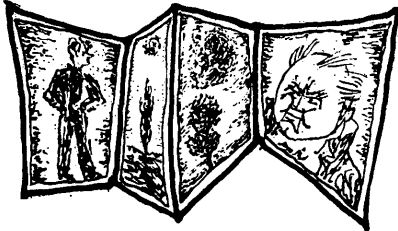
— Mert nem hisz semmiben.

Tóni felé intettem.

— Neki mondja, ha hinni kell valamit... Egyszer lett volna értelme hinni. Nyolcéves koromban. Első áldozáskor. — Nyeltem egyet. — ... Porcukros kiflit osztogattak... Elaludtam!... Ez a piszok Tóni ott volt. Evett a porcukros kifliből. Tíz évig mesélte nekem a porcukros kiflit.

A gurú elmosolyodott. (Esküszöm: gyengéden!) Vállamra tette a kezét:

— Megtanítom vizen járni.

— Nincs szerencsém ezekkel a nyavalyás bankókkal — csóválta a fejét anyám.

Megint nagy halom fiók-túrásban vellázott ujjaival.

— Gyere, nézd meg te. Hátha jobban látsz.

— ... Mit szólnál, ha azt mondanám, hogy én vettem el?

— Adnék egy pofont, amiért hazudsz.

Benyúltam a páratlan zoknik alá, és azt képzeltem, hogy az imént érkeztem haza látogatóba Luxemburgból, s éppen egy halványkék borítékot csúsztatok a lyukas csurápéhalom alá. Benne... ezer dollár!
(Na jó, mondjuk, ötszáz és egy marék cent.)

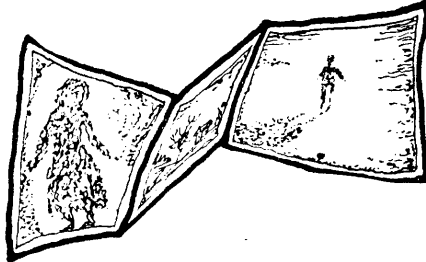
Kezet csókolok az öregasszonynak, bevágom magam a Benz-Mercedesbe, és el.

Könnyes szemmel lobogtatja zsebkendőjét. Visszacsozog, és mikor meglátja a kétszázötven dollárt...

— Tulajdonképpen — ha már úgy bízol bennem — ki elől dugdosod a pénzt?

Elfakult az arca.

— ... Tulajdonképpen... még mindig apád elől...

— Kiapad a Palics — mondtam szemrehányón a gurúnak —, s mi még rövid egészségügyi sétát se tettünk hullámain. Nemsokára segítsége nélkül is be tudok gyalogolni a közepéig, a kirepedezett fenéken.

— Maga Krisztust is huszonkét éves korában feszítette volna meg.

— Lehet, hogy később egyáltalán nem lesz érdekes számomra a vízzenjárás... Monte-Carlóban másfél dollár kezdőtőkével kirobbantok magamnak egy bála ezrest... Akkor minek kutyaagoljak visszeres vádlikkal a vízen? Veszek jachtot.

— Meg élesztőt ötér' ... Magának sohasem lesz ötszázasnál nagyobb bankója. A keze se úgy áll. Egy kopott, foltos nadrágja, az lesz. Ha nagy szél fúj, megrakja a zsebeit kövekkel.

— A prófétákat meg szokták verni a szomszédok.

Felcsillant a szeme:

— Akar verekedni?... Adok fórt... Gyomorszájon üthet.

Ledobtam a kabátom, és odarikkantottam Tóninak.

— Gyere, nézd, hogy verik az eszményképedet!

Tóni elfehéredett.

— Csak nem akarsz kezét emelni a Mesterre?!

— Ő mondta, hová üssek.

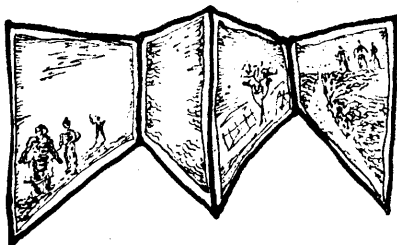
Tóni a gurúnak kezdett rimánkodni.

— Mester, legalább magának legyen esze.

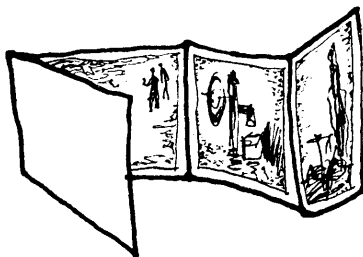
— Hogyisne! Még a talpam is bizsereg. — Megigazította a sálat. — Kéretik a klopfoló!

Tóni közbeugrott a gyomorszájütésnek, és nagy nyekkenéssel elnyúlt a padlón. Rövid idő múlva kinyitotta a szemét.

- Meghalok... — nyögte.
 A gurú bosszúsan legyintett.
 — Nem fontos bejelenteni... Észrevettük volna.

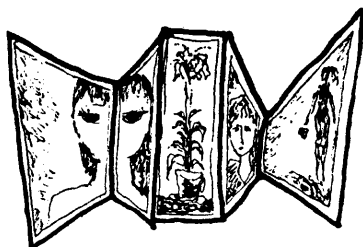
- A kútnál lassítottunk.
 — Pumpálok a nyakadra egy kis hideg vizet.
 Kirántotta a karját karom alól, és előreiszkolt sántikálva.
 — Gyilkos!!
 — De hiszen nem akartalak megütni.
 — És a hideg víz?! — El a kezeket Kávai Tónitól!!
 Letéptem egy spiraeaágat, és fehér zsebkendőt tűztem a végére.
 — Tárgyaljunk.
 — Nincs mit tárgyalnom a barbárokkal.
 — Mért mondod többes számban?
 — A gurú is... Benne is csalódtam. A világ megérett pusztulásra!
 — Stimmel... Mikorra parancsolod az Ítélet Napját?
 — Tőlem ebben a percben is lehet... — Eltorzult arccal nyomkodta meg hasán a kék folt körzetét. — Mit gondolsz, fog ez még látszani holnap?

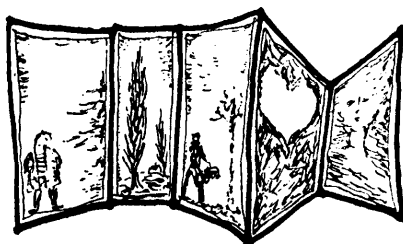
- Hallgasd meg ezt a versemet.
 — Jó... De akkor kvitt a gyomorszájütésért.
 — Te örült! Fokozni akarom intelligenciádat. És ez a hála, hogy a versemet knock outtal eszmetársítod.
 — Mi az az eszmetársítás?
 — Asszociáció.
 — Na jó, akkor úgy mondd... Halljuk a medvét:

Vesd le fátyladat,
 S bennem az apátban,
 Gerjedjen Sátán,
 A tündér kép láttán:
 Ahogy ott állsz nagykabátban.

— Mi ez?! — hördültem föl.
 — Részlet az ANCIHOZ-ból.
 — És végig ilyen ütődött?
 — Hogyhogy ütődött? — kérdezte lóképhosszúra nyúlt ábrázattal.
 — Honnan veszed, hogy a fátyolt nagykabátra veszik fel?
 — Nem jött ki más az apátra, csak nagykabát.
 — És egyáltalán: ki ez az Anci?
 — Anci az én Laurám.
 — Jó, de milyen Laura? Szabó? Gebauer? Ifkovics?
 — Nincs vezetékneve. Anci csak az én képzeletemben él.
 Elvigyorodtam.
 — És nincs melege nyáron, nagykabátban?

— Mondja meg a barátjának — kiáltott utánam a gurú —, hogy
 jövő héten...
 — Nem beszélünk. Megsértettem a Laurenciáját.

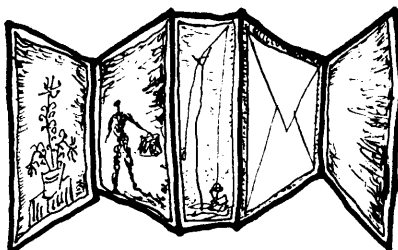
— Leveled van — szólt be anyám.
 Felbontottam. Tóni írása volt.

Te Szerencsétlen!

Ahogy megkövetted Anci-Laurámat, az
 újabb sértések sorozata.
 Minek nekem egy ilyen botfűlű barát, aki nem
 tudja méltányolni művészetemet.
 Máskor ha írsz, tegyél a levélre elég
 bélyeget.

A gurúnál találkozunk.

Szevasz.

A gurú — először ismeretségünk folyamán — valami léfélével kínált bennünket.

— Mi ez? — kérdeztem gyanakodva.

— Kóstolja meg!

— Kkhúúú!...

— Na? Mit gondol micsoda?

— Ecettel hígított napolaj.

— Ángyikája főketeje.

— Szódavíz, butángázzal.

Tónihoz fordult:

— Magának, hogy ízlik?

— Finom... — mondta Tóni bizonytalanul, és egy hosszú szórszálat piszkált le nyelve hegyéről.

— Talán valamilyen rituális ital, s majd a végén szűrővel szedhetjük a habot a szájunkról.

— Vanílialikőr — jelentette ki büszkén. — Saját gyártmány.

— Jujj!... Akkor a vanília is itt termett a kertben.

— Fenét. Tiszteletükre adósságba vertem magam. Vettem egy zacskó vaníliás cukrot. A szeszt viszont...

— ... Mindegy. Benn van.

— Nem is kérdezik, mit jelentsen ez a hatalmas reprezentáció?

— Nem.

— Rendben van. Akkor mondom kérdés nélkül: Nagy üzletről van szó... Kér még egyet!

— Nem kérek, mert kiröhögöm a pohárból... Nagy üzlet? Velünk?!... Tájékoztatásul csak annyit: a mutter sublódja megszűnt hitelbanki minőségben működni. Gazdasági válság van benne. És lyukas zokni.

— Kit érdekel az édesmama „hausse”-ja. A jelszó: kamilla!

— Nő vagy tea? — kérdezte Tóni.

— Természetesen a gyógynövény. A természet hamupipőkéje. A pici csodák nagy tára. A nátha, hascsikarás, sárgaság, vörheny, paratífusz, lúdtalp, vakbél, cukorbetegség, torokfájás, szintévesztés, kolera, vesekő, kanyaró, claustrofóbia, hályog, tályog, és a lelki vaktság egyetlen biztos gyógyszere a fokhagyma mellett.

— Helyes... És nekünk mi közünk hozzá?

— Maguk szedik, én értékesítem. Különként ezerkettőszázért.

— Hú-ha! — ragyogott fel Tóni ábrázata. — Milliomosok leszünk!

— Azok — kamillában számolva. Mit gondolsz, hány fejecske megy egy kilóba?

Tóni megmarkolta az inget a mellemen.

— Tudod, mi vagy te? Kuvik madár! Gyásztrubadúr. Gyomorhajos vadgerlice. Varjú szomorúfűzön a temetőben. Hitetlen fakutya. Örömfelmetsző Jack...

— Úgy van — bólogatott a gurú. — Amellett dologkerülő és haszonleső... Mutatja magát ez a kamilla mint becsületes állampolgári életforma... Megmentett életek ezrei... Plusz az ezerkettőszáz alumínium négyfelé osztva.

— Hogyhogy négy felé?

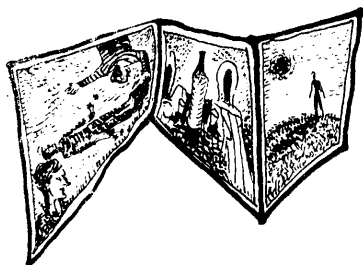
— Hát a beavatott barátom, kinek az udvarát ellepte a gaz, illetve hát a kamilla... Nos, némely jogokat ő is fenntart.

— Maga inkasszál, a barátja fenntart, mi meg koptassuk le a körmeinket vállpercig.

Tóni ellökött.

— Senki sem kényszerít... Megcsináljuk nélküled... Aztán ne gyere picsogni, hogy be akarsz szállni a kocsinkba, amit az árán veszünk majd.

— Erre iszok, még ha nagymosodát csinálnak is a gyomromból!

— Mit tárod itt a szádat! — förmedt rám Tóni.

A fűben ült jókora szakajtó mellett.

— Saccolom félórai munkád extraprofitját... Per koponya tizenöt kamilla. Ez igen!

— Most jövök bele. Holnap ilyenkor már két kézzel tépem. Ezt nevezik eszkalációnak.

— Értem... Mire a tyúkólhoz érsz, valóságos Kaméliás Férfi leszel... Itt már leszded? Beleheverhetek?

— Volna pofád, húsolni?

— Mért ne? Én nem vagyok benne a Közös Piacban.

— Csak ezt a vigyorgó pofakirakatot ne látnám!

— Kérlek!...

— Ne menj el!... Nem szeretek egyedül. Olyan az, mint szőlőt énekelni süketnéma kórusban... Te... mondta odébb tolva a szakajtót—, én már unom...

— Sejtettem... Ehhez a munkához kisebb szakajtó kell és nagyobb lelkierő.

Letérdeltem, és messziről célozgattam a szakajtó fenekét vadsárga fejceskékkal.

Tóni hanyatt feküdt a fűben, és szavalni kezdett:

Illata illa,
Kamilla, kamilla,

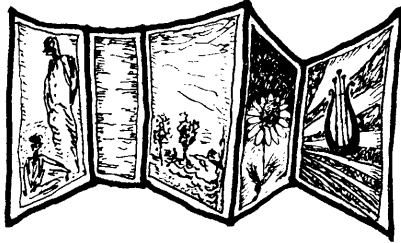
Sárga púder,
Fehér főkötő,

Belebrummgotam:

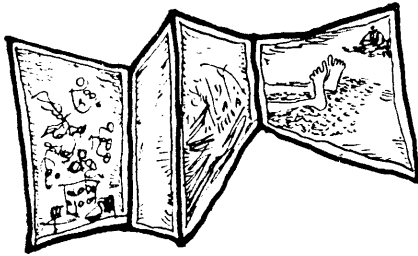
Dolgozz brúder,

Halkan sóhajtotta:

Pofa be... lókötől!

A gurú dugta be a fejét a kiskapun.
— Na, mennyit szedett, Tóni?
Recsegő derékkal egyenesedtem föl:
— Ne kiabáljon! Alszik...

— Nem lesz már miről beszélgetni lassan — mondtam a gurúnak. —
A Kamilla árát hiába kérem. A vizenjáráshoz a csillagok nem álltak
össze... Isten velem.

Tóni is felállt.

A gurú mogorván dűnnyögte:

— A csodát nem lehet erőltetni.

— Hátha?

Rámnézett mereven.

— Vállalja a felelősséget?

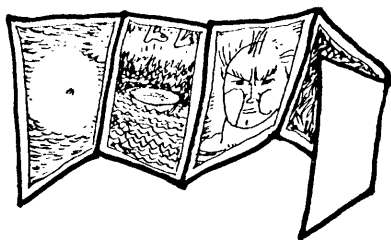
— Mif... miféle felelősséget?

Szembogara összeszűkült.

— A mágneses erők gyűjtópontjába lebegni, mindig merőlegesen a
sugárzás-tengelyekre, azt hiszi bódésmutatvány?... A legcsekélyebb
zavaró-frekvencia és...

— És?

— És... — úgy tett mintha most ocsúdna nyomasztó álomból —
semmi... Maguknak természetesen egy hajszála sem fog meggör-
bülni... Vasárnap a tónál... Holdtölte lesz... Vja tipáta...

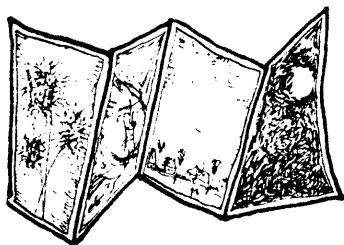

Hallgatagon kullogtunk hazafelé.

— Képes vagy — morogta Tóni — ezzel a nagy türelmetlenségeddel még belefulladásztani a tóba.

— Ugyan már... Van neki lavórja otthon. Majd gyakorolja.

De, bevallom, kissé nagyon is nyugtalanított a kötelező merőlegesség a sugárzási tengelyekre.

Ültünk a tó partján. Vízbe lógattuk lábainkat, mintha majd nekünk kéne rajta járni, és íme, bemelegítünk.

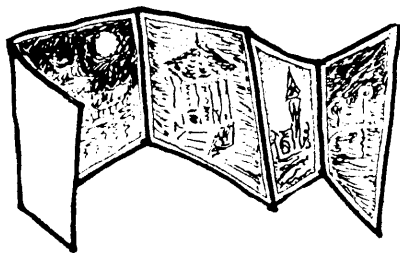
— Tűzzenek fel egy bambusznád vastagabb végére, ha ez a gurú kijön. Elkéri a mutter pénzét. Elkölti a kamilla-részemet, s a tetejébe még ideültet a partra, mint egy békafiókat. — Oldalba löktem Tónit — Szólj már te is valamit!

— Kurutty!...

Ceruzát, papírt kotort elő, és firkálni kezdett.

— Látsz te ilyen sötétben?

— Prózáat írok.

— Ott úszik egy csónak pilóta nélkül.

— Hol?

— A holdfolyamtól balra.

— A Bolygó Suplyáki!... Ismered a legendáját?

— Nem... A Bolygó Hollandit ismerem, az elátkozott vitorlás hajójával.

— Nna, ugyanaz elátkozott ladikban... Mesélik, hogy egy hajdani hetipiacon le kellett volna szúrnia a helypénzt, de ő az ellenőr elől bujkálva, hol itt, hol ott tűnt fel, harminchat kacsatojásával.

— Ezt ebben a pillanatban találtad ki.

— Lehet... És mondd, mit szólnál, ha kiúszna a partra egy aranyhalacska, megszólalna...

— Ha megszólalna, a frász törne ki ijedtemben.

— Na?

— Nem szeretem a beszélő potykákat, éneklő skorpiókat, füttyörésző svábbogarakat, kacagó molylepkéket!

— De ha az az aranyhalacska azt mondaná: „Jó tett helyébe jót várj. Három kívánságod teljesítem. Elkészülni, vigyázz, most!

— Azt válaszolnám: „Nincs három kívánságom, csak kettő: Haza akarok menni... Azonkívül semmiféle jótétre nem emlékszem.

— Átadtad a helyedet a villamoson egy vasorrú bábának.

— Nocsak... És ilyesmivel az ember nagymenő lehet az aranyhalaknál?

— Igen, mert az aranyhal tulajdonképpen elvarázsolt királykisasszony...

— Éljen a köztársaság!

— ... „Értesítem, hogy a harmadik negyedévben gyenge osztályzatot kapott:

1. Meseszövegétésből,

2. Színes képzelőerőből.”

— Tudomásul veszem... De nekem akkor se pofázzanak a halak. Nix dialógus in der halpaprikásch!

— Dagađ a lelked az egészséges realizmustól. Mért jöttél ki mégis, hogy a gurú szuperhallucinatív vízenjárásában gyönyörködj?

— Mért biztosra veszem, hogy nem jön. Én főleg arra voltam kíváncsi, én kijövök-e? Van-e a dilinek határa?... Hát...

— Tekints hátra!

Hátrapillantottam.

Az egyenes ösvényen a gurú közeledett kanyarogva. Már messziről kiabálni kezdett:

— Félre az útból, tisztátalanok!... Bűzös a levegő mocskos leheletektől!...

A Hold felé emelte karjait:

— K a m u d i!... „Éjszakai fehér lóuszvirág...”

Megbotlott, és hosszában elnyúlt a földön.

Odarohantam, hogy felemeljem. Elrántotta a karját:

— Csandála!...

Köbemoszkált a fűben. — Nyolctagú üdvözet Nanda nának...

— Mit csinál? — kérdezte Tóni tisztes távolból.

— Csziklik... Most megcsókolta a földet.

Felnéztem a Holdra.

„Éjszakai fehér lóuszvirág...”

(Mennyivel szebb ez, mint csak annyit mondani: Vau!)

— Gondolod, hogy transzban van? — súgta Tóni.

— Az, nyakig... — A füből horkolás hallatszott. — Fogd meg a lábát — rendelkeztem. — Odatámasztjuk a fához.

Elvonszoltuk a fehér törzsű nyírhez.

— Visnu kellene ide azzal a sok karjával — morogtam.

— Most mi lesz? Itt hagyjuk?

— Nem... Szárazföldön és vízen ma aligha jár már. Megpróbáljuk: tud-e villamoson?

Hümmögve körüljártam.

„S a csodatevő Szent Eukalipusz, midőn elébe hozták a férfiút, ki nek mindkét lába többől volt lemetszve, így szólt: Ça ira! Fog ez menni...”

Megérintettem a vállát.

— Mester!

— Mi van?

— A hintó előállott!

— Mit mond?

Foltokban fénylő kabátját és sálját néztem fejcsóválva:

— Mondom: Tálalva van.

— Így nem engedik fel a villamosra — fintorgott Tóni.

— Meghámozzuk.

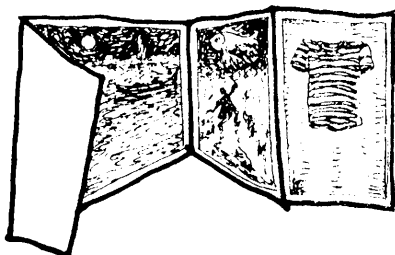
Kinnal leráncigáltam róla a kabátot, legombolyítottam a sálát. A csíkos tengerésztrikó szalonképesnek látszott. Csakhogy...

Tóni a fejéhez kapott.

— Úristen! Itt nagyobb bajok vannak!

Hősszínész pózban csaptam szét karjaimat:

— Az átok — mely a nevenapján lett volna esedékes — beteljesült!

A gurú meztelen alvással egy szál tengerésztrikóban kuporgott a nyírfa tövében. Időnként felüvöltött:

— Narottama, a férfiak legkiválóbbika, a habos hullámok taraját tapossa... Ti pedig, Súdra-kutyák, vinnyogjatok lesütött szemmel...!

Mi, a Súdra-kutyák, a víz fölött hasaltunk, s a csúful járt alsóneműt mártogattuk a tóba.

Tóni keze alól, aztán, pici pillanat közepe táján — mert mélézva hessegette a neveletlen rímeket — elszabadult a foszló alsónadrág, és fehéren az ezüst holdcsíkon — nem tudni miféle mágneses erők fókuszában, a minden sugárzások tengelyére merőlegesen — méltóságteljesen lebegett a vízen...

IFJÚ MŰHELY

(Fiatal költők verseiből)

ÖT GRÜNSTADTI VÁZLAT

1.

Eső

napok óta zuhog

ilyenkor mindig
sivatagra gondolok
esőt kívánok
datolyát a homokra

napok óta zuhog

ilyenkor az ajtó
magától nyílik
és záporoz a klorofill

napok óta zuhog

ilyenkor
homokvihart kívánok
a felhők alá

2.

Egyhajlású halmaz

Kristályok éjein
a fény borzongása

hangok tódulása
a rétegek vértjein

gránit-árnyék hullámzás
az átlók fonalán

lánggal irt suhanás
világom fölött

3.

Homok

Amikor utoljára ott jártam
már nem voltál
elvesztél minden buszmegálló mögül
nem tudom mondta a tengerszemű
még a nyáron elmentél

valamilyen tengerre
nem tudom hová
nem tudom hov
nem tudom ho
nem tudom h
valamilyen tengerre

nem tudta hogy szemed
sirályok röptével rokon
hogya arcod sómarta sziklák tudója
és a város maga a tűnő hullámverés

4.

Modifikáció

Madarak röpte
a tájba ágyazva

nyugtató hűvösség
a világon benned

virág elhullása
érésnek előtte

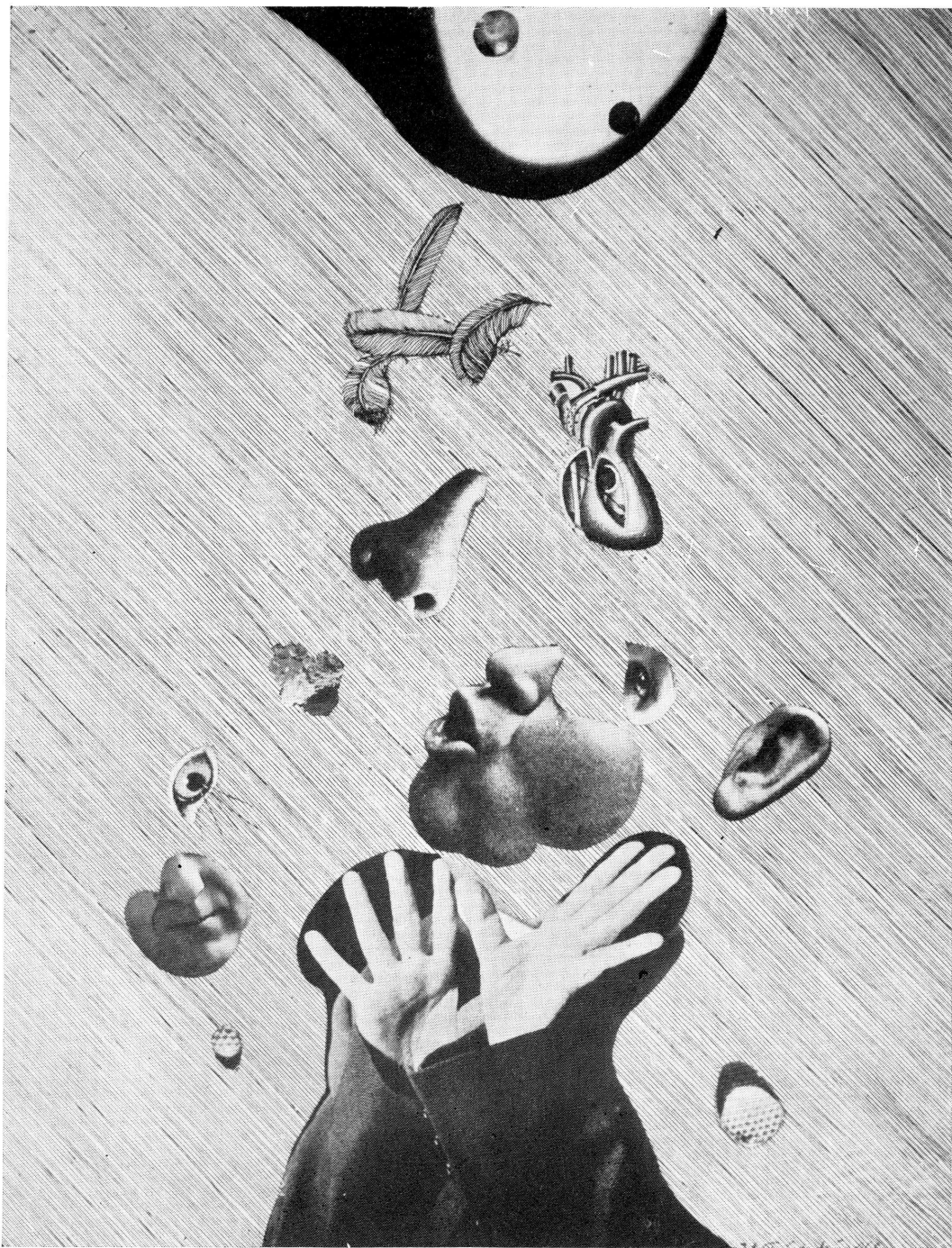
fönnakadt pillanat
szavam hordozója

mozduló égtáj
hívó kiáltása

5.

Dal

Patak
s ér
míg fölfogja
a tér
nagy kövér folyó
kér
utat a tengerhez

ahol
apály mozdul
s dagály
és rikoltó
sirály
tör a légbe
s ha jön a
homály
az erkély
kigyújtja fényeit
zene
száll
felénk
fémes szárnyakon

JUNG KÁROLY

FÁJÁSOK

I.

Magadba vájhattál,
haraptál, martál,
a benned létezők szilárd álmát
fölcserélted habzó kínoddal,
haló tajtékoddal, ugró sikollyal
méhedből kidobtad.

Öblös kancsód falán
a fény elömlött,
önlényegében dicsérd a tárgyakat!
ha úgy tetszett, fülét letörted
önző gyönyörrel
ujjaid közt.

Ellopta sugarad cseppjét,
nőni kezdett,
szülőanyjára támadt, a sárra,
vemhes fájdalommal.

Fázó növése köre
virágot ültetett,
levéllel takarta szégyenét,
sugaras dalba hitét,
áldozta kedvét,
úzta lelkét,
vermét ásta, iszonyú vermét,
pokol vermét
Ó irgalom,
Haraggal Ékes,
beléhullsz-e,
vagy hozzád térnek a gyökerek?

Legyen átkozott és áldott
a füvek eltípró növése,
vesszen az átkozott
és éljen az áldott!
Koszorúja mégis halál.

Mi volna minden gögöd
kínod és gyönyöröd, Hatalmas,
ha nem volnának olajtartó szűz edényeid,
mikbe belerúghatsz, vagy bölcsen
tenyereden tartasz.

II.

Már-már a kő is
vonító kutyaként elválik lábától,
mikor a legsötétebb indák sűrűjében
meztelen megjelen az ember.
Az ős éjszaka szügyén
véres kígyók tekeregnek,
elvetélt halak könyörögnek
világtalanul a sötétben.
A szakadék szélén ők ketten.

Egymásért csak szelíd első nyúlhatnak,
sokasodásban teremődik a tévedés,
hörpintve isszák a világot,
kegyeiket az időtlen-nap olvasztja
a lét vaskos csillagában,
nyájaikkal testiségük is levedlik.
Liliomok álmában tanyáznak.

S lábuk közt buggyanón születik a kín,
bűn a büntelenségből,
a fölismerés súlyos kiűzetésével
hajnalban,
pőrén állnak
az ismeretlen csillagkupolák előtt;
Derengő távlataikban, messze csillan a fény.

III.

A sima felület meredek némaságát
komoly fény állandósítja;
változatlan kezdetekkel, nem lelhető
színek egyforma aránya
a végtelen szabályosságát követi,
hol elbukik, ott újra kél;
örületbe kergetne a szorongó
egymásra utaltság, eggyé válok
a fénnel, szememet kivájom,
ülőgördüléssel alaktalan
ki tudja mióta Álmodó
redőd alá ásom; nagy lesz a szemed,
vízkút óriása, merőn bámul,
izzása mozdulatlan.

IV.

Mondd, ismered-e az eltévelyedés
síkos utait, Márványlépcsőről alábukó,
értelmetlenül megrepedt, jeges vízbe-maró
kagylók testére tapadó utakat, Ismered-e
a bűn nélküli néma döbbenet csillaghéjait,
megfagyott szavak égő könyörgését lázadón,
magukbafulladón, A megalázás súlyos óráit

Ismered-e

Fölnyitom szemem, dübörög bennem
a világ, Elbukó tájak merész ívbe
forognak üreges szemgolyómban, Házak
gördülnek el mozdulatlan,
nincs, aki intene, Nincs aki fölemelne

Elgurul mellettem a világ

Megfullad az erők kétségbeesett
széthulló lendülete, Az akarat nélküli akarat
meztelen sikolya, vágy nélküli vágy,
bolyongó hitem elfárad, És hitem nincsen
és teremtek ó utak nélküli utas

Esendő gyenge szavakra

UTASI MÁRIA

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY EMLÉKÉRE

„kék
lánggal ég
a halottak harapása.”

Juhász Ferenc

Megnyugodtál.

Bénult arcél-karok,
mint konok eső, sziporkás foszló sejtmagok
permeteg, alvadtt vér,
öklendő méhforróságok,
meghízott vastag test-darab,
ingó, bolyongó, százkarú halál;
oszló, termékeny szervek,
dagadt pók-csáp-világ,
üvöltő, fékevesztett velő,
izzó tajtékú felhő-karaván,
felhabzó, horkanó lehelet:
megnyugodtál.
De meddig ó,
s vajon mi voltál,
míg nem voltál:

a Teremtés Ura.

Mert az nem lehet,
hogy mint tébláb
pehelybőr-bársony-borzadás,
mint vakkantva felsíró apró gyerek,

anyád mellibe nem martál
kegyetlen, makacs éhmarokkal,
s villanó, meleg, örvénylő tejlombokkal
nem játszadoztál.

Álmaid voltak.

Moha-képű, rengő-szirnos mezők
s hancúrozva a membrán-levelek
zsongó nedv-körét kutattad, visongva
elriadt, panaszos madár-gyereket
és ordítottál feltépett hús-szagú kabátban,
hogy nem csattan képzeletbeli hínár-szárnyad
s nem verheted agyon!

Álmaid voltak.

Maszatos öklű nyomorhős
egyetlen pillanaton!

és nem lehet,
hogy nem szorított,
nem vert ágyékon
bokán, vékonyon
a kamasz-ábránd
s hogy nem aludtál
acél-csillamos asszony
gőzölgő, párás tömb-combjain,
te kan,
dühödött, felzúgó orkán,
egyetlen hímpor
egyetlen bibe

a világ felett.

Nem lehet,

hogy a benned burjánzó
ezeragancsú, tágult orrlikú,
reszkető cimpájú, ágaskodó, döfő fenevad
jajgatás örült hím-poklaiban
fel nem ébredt egyszer.

Csupán pillanat

Elvágycsoztál.

Torlódó, kék-zöld szivárvány-kezek,
villámló, izzó agy-tanyák,
minden csillag s csillagrendszer
tejutas, göncölös hatáira —
felnyög a porzó üstökös-halál!

Elvágycsoztál.

Tajtékot köpő, ömlő, örvénylő
halhát-tengerekre,
csermelyes kristály-prizmatest bokraiba
s ki tudja mi voltál,
hány ezer éves nedv újhodott benned
minő atommag, elektron gyűlt
minő szerkezetbe,
hogy pupilládon remegett, vonaglott,
gyötrődő rezgéseiben a nap:
mindenség s magány;
hát mi voltál míg nem lettél

a Teremtés Ura

s történelem?
Miből fakadtál?

Üst-csésze-kádak gazdag föld-kúton

megbomlott, széthullt termés-kő-virág,
elkorhadt, rothadt csontszemek,
márvány-illatok, tövis-csira-test,
oxidált, hámló fémhalom;
miből fakadtál?
Nyugodt víz-felhő,
szívárvány-morzsa-nedv,
rengő, remegő tükör-ásvány-utak,
kozmikus, zsongó úrasszimiláció
parány, buggyanó hó-levél-kohókban,
cseppekre tört, zaklatott foszlás:
miből fakadtál

hogy feltündökölsz,
mint hullából robbanó meztelen fénix,
hajótávolság sirály-vacsorák?

PODOLSZKI JÓZSEF

VÍVÓDÁS A HÁZAKKAL

Éneklő házak

Soha nem hallott énekek sodrában
forgok szüntelen,
elhagyott otthonaim siratnak.

Magam mögött hagytam egy tehetetlen világot,
melynek kulcsa a magam sorsa: üres tér.

Ó, dalok,
ti sorsomnak vitorlása
szavaimnak viharában,
ó, ti házak,
zúgjak csak,
zúgjak halhatatlan dalát
fel nem épült új otthonomnak.

Menekülő házak

Ne
ne szökjetelek előlem, házak,
ne vigyétek magatokkal
vastag ruhámat,
mely minden melegséget
megtartott,
bárhová is sodort magával a vihar.

Ne,
ne szökjetelek előlem, házak,
puszta síkon már a Hold is elfordult,
s csak a hideg éjszaka ringat most
kegyetlen muzsikával.

Ne hagyjátok itt alvó testemet,
hogy üsse, ami jön-megy,
végtagjaim már száradnak,
de munkára még hajlanak.

Menjetek csak,
szökjetek előlem, házak,
hosszú utam majd csak
véget ér valahol,
s ti is majd megálltok,
főlélem gyönyörű
palotát épít hálójával
a vidám halász,
ki soha nem látott még halat.

Kedvesem-otthonom

Ha rád nézek,
lehet, hogy örökre szétnyílik szemed
s csillagokat szór a viharos éjbe.

Ha szólok hozzád,
lehet, hogy dobhártyád megreped
s a kószavak lehullanak a földre.

Ha belépek hozzád,
lehet, hogy izzó láva tör fel menten,
vagy vér, sár és halál,
vér, sár
halálvér
sárvér
vér
halál
— ha belépek,
biztos, hogy meghalok.

Vasállú házak

Fáradtan futok
a vasállú házak előtt,
mert telve vannak
lóbogárral,
s félek a fojtott levegőtől,
félek a szörnyű nagy
fogaktól,
félek a vértől,
mert nincs nekem helyem sehol,
félek a csillagoktól,
szántóktól,
félek a trágyától,
félek a fénytől,
magamtól, mindentől,

mert sebességtől izzó
vasállú házak
rohannak utánam,
s látom, hogy a távolság
egyre csökken.

B. VARGA LÁSZLO

CSÖPP MESE ZÖLDSZEMÜRŐL

Virágének

Zöld
virág vagy
illatos
szélben
táncoló
harmatízű
aranyrojtos
bíbeszálad
játékosan
összekötöz
illatot ad
pici szirmod
kelyhecskédben
arcom látom
csöndes rezgő
szempillámat

és te sehol
nem találsz

Főljánlás éneke

Neked adnám
cifra világom
minden apró
csecsebecsését
fémes szárnyakon
sózű
zöngétlen szavam
neked szánt
magamnak irt
csörögve összetört
minden versem

aztán lehet
ott élnék
szíromként szerzenyilt
énekes szemgolyódban

Búza

Hajad
ezer csöpp
kalász
sárgára érett
gondos kezek
learatják
fürge ujjak
átszemezik
galamboknak
legszebbeknek
etetőre
kiterítik

(szárnyuk íve
átöleli
az eget)

Ajándék

Csöppnyi kék foltot hozott a kedves
ajándéku a Mazur tavakról nekem,
szemében hozta és énekelt néki,
megjárta véle Chopin házát,
és lehet a zongoraszékre is leült,
hogy ujjai a csontbillentyűkön táncolva
pattanjanak, mert
daloló ujjai vannak és
az emlékekről énekelnek mindig,
ha megszorítom a kezét.

A csöpp kék folt itt az ég,
és ott van rajta kedves csókja,
ha szememből kilépve,
mint a homály halkán jön
és fénylő csillagocskát lehel az égre.

Invokáció

Mottó: „Ah, Örvendezzünk, vége, vagy ki tudja?”

(*Reviczky*)

Befejezett mondat vagyok, magam
megyek tovább, kopogó lépteim kísérnek,
velem jönnek, járják utam,
éppolyanok, mint kongó én-kísértet.

Halk zöngés maradtak és egy mosoly,
egy apró szám és egy est,
és sok szó: bamba, barna, komoly,
és gyilkolt Nap, ahogy vér-eget fest.

Virágok járnak körbe halkan,
fehéren, sárgán dalolnak rajtam,
és sírnak, ha lehajtom fejem.

Mint könny, halkan és kéken jön a szó,
és ritmus, és sor, hang, kopogó,
rím: csak ők maradtak végig velem.

BALOGH ISTVÁN

HARC A FEHÉR BÁRÁNNYAL

Utószó a Tenyészet és értelem című tanulmányhoz

B O R I I M R E

Juhász Ferencről írott tanulmányunk utolsó részének megjelenésével szinte egyidőben jelent meg a költőnek *Harc a fehér báránnyal* című verseskötete. Tanulmányunkban Juhásznak e kötetével kapcsolatos „adósságait” emlegettük, hiszen egy majdnem tízéves terv érlelődését vártuk türelmetlenül, amelyben a költő, a változatok szép harmóniájában, költői világa egységes, összefogott, megkomponált képét adja, a „verseskönyvet”, mellyel majd negyedszázados költői pályája teljeseedik ki.

A *Harc a fehér báránnyal* megjelenése tehát egyúttal tanulmányunk nem egy nyitott kérdésére is feleletet adhat, nemcsak a megtett pályára visszatekintő érvénnyel, hanem költői alakulása további irányait illetően is. Tudott dolog ugyanis, hogy vannak verseskönyvek, amelyek újra tudják értelmezteni az egyes verseket, kötetben elfoglalt helyükkel: az író kompozíciós szándékaival nemcsak a verseket külön-külön is dúsíthatja, hanem az egésznek is megszabhatja a karakterét, árnyalatait gazdagítva. Nagymértékben Juhász verseskönyvére is érvényesek ezek a jellegzetességek, s ha nem is kaptuk vele a „verseskönyvet”, amelyet talán senkitől sem várhatunk ennyire joggal, mint éppen ötöle, költészetének alapvető törekvéseit mégis jól összefoglalja ez a kötet, s eddig nem ismert verseivel alakulása következő szakaszát is felderengteti.

A *Harc a fehér báránnyal* a nyíltság egy permanens állapotát összegezi, jelezve, hogy Juhásznál a költőiség mélyén semmi sincs lezárva, s így nincsenek klasszikus értelemben vett lezárt szakaszai sem. Határtalan és alakatlan — mondtuk róla, s most ezt a megállapításunkat kiterjesztve a „nyíltság” problémájára is, világképe nem határolt voltát kell előtérbe helyeznünk. Juhász „nem bekeríti házát”, mint a költők legtöbbször, kiknél az elhatárolás gesztusa a legelső színté, ő nem ismer jelképes kerítéseket sem, hanem szüntelenül a „világban van”, körülötte vándorló horizontok csábítanak, s bármerre nézzen is, a végtelenség mámore vonzza a szemet. Amikor „hosszú énekei” alaktalanságát emlegetjük, akkor végeredményben világképe e jellegzetességét vesszük tudomásul, a gáttalan ömlést, amely a képek sodrásában van jelen, amellyel a képek egymást kergetve sorakoznak a versekbe. De erre a tényre vall Juhász kompozíciójának nem stabil volta is, hogy a versek

csoportosításának variánsaitól nem idegenkedik, hanem minden alkalommal ismételten újjászervezi költészetéről adott képét. Cikluscímei éppen úgy változnak, mint a ciklusokba helyezett versei is, és folytonosan új csillagképeket alkot velük, ami annál érdekesebb, mert Juhász gyűjteményes kötetében a versek egy része egy előbbi kötetéből került át, s az addig kötetben meg nem jelent versekkel összekapcsoltan folytonosan új, de alapjában változatlan arcát mutatja az olvasónak. Így kapott más helyet a *Virágzó világfa* 12 verse a *Harc a fehér báránnyalban*, s ha a *Virágzó világfának* az alaptengelyében a költő kozmikus érdeklődése állt, s vele az apokaliptikus látomásokra helyeződött a nagyobb hangsúly, a *Harc a fehér báránnyal* a költő világképe földi és mesés-szimbolikus vonatkozásait emeli ki — a földi relációkat az ember—költő—világ háromszögelési pontjaiba fogva. A *Virágzó világfa* egy próféta-költőt revelált, a *Harc a fehér báránnyal* a küzdő költőt igéri elsősorban, akiben az embersors lázadozik a költői ellen, amely a maga külön és „átkos” jellegével kiragadja az élet intim s családiasabb köréből, és a roppant úr világát, a múlt szörnyeit és a jelen kísérteteit telepíti köréje.

A köteteknek ez a jelleg-elmozdulása azonban nem tagadása is egyúttal a megelőzőknek. Így a *Virágzó világfát* sem lehet egy a *Harc a fehér báránnyal* előtti kötetként felfogni, hiszen nyilvánvaló, milyen szoros összefüggés van a próféta-költőnek a *Virágzó világfában* megénekelt problematikája és a *Harc a fehér báránnyal* költői küzdelme között: amannak mintegy közvetlen s oksági következményeként lett problematikus a „szarvas-ének”, az elvarázsoltság és elragadtatás állapota s költői gyötrelemmé a balladás világhangulat, tragikussá a költői sors mind a létezés, mind a halál viszonylataiban. A *Virágzó világfa* végtelenbe futó érintői az újabb versekkel kiegészítetten s a ciklusok átszervezésével egy pont felé indulnak a *Harc a fehér báránnyalban*, s e pontban a költői sorsral kell találkozunk, amely a kötet tanulsága szerint Juhászt mindenekelőtt foglalkoztatta, s bejárta mind mitologikus-misztikus köreit (A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából), balladás siralomvölgyiségének mezejét (Vers négy hangra, jajgatásra és könyörgésre, átoktalanul), mind pedig realisabb vonatkozásainak adottságait a holtak példázatával (Ady Endre utolsó fényképe, Tóth Árpád sírjánál, József Attila sírja, Karácsonyi ének József Attila sírjánál) és a maga élete kínálta relációkban (szinte minden versének vannak ilyen részletei s futamai, amelyek azonban a Tetszhalott éveim margójára címűben csúcsosodnak ki).

„Ezékiel négy-arcú szárnyasait” így váltja fel az új kötetben a költősors négyarcú indiai istenségének képze a fentebb jelzett négy s mégis egy problémakör foglalatában, hogy végül egy nyolcsoros vers hét kérdésébe tömörüljön és sűrűsödjön szinte egész költői opusa, a sokévi alkotói láz heve, a burjánzó képek és megidézett apokalipszisok dübörgő ösvilága:

Túl sokat beszéltem?
Némaság a sorsom?
Táltos-szívem féltem?
Bedagadt a torkomr?

Csontváz-hadsereget
tenyészt csillag-sorsom?
Fölfalták hitemet?
Sírdomb lett az arcom?

(Tetszhalott éveim margójára)

Ha van vers, amely Juhász Ferenc költészetének a tápláló talaját egyetlen metszéssel tárja fel, s így problémáinak mintegy a foglalatát is adja, akkor ez a kis vers ilyen. Mintha csak azért kellett volna alászállnia poklokra és világegyetemet, történelmet ostromolnia, elődök sírjánál eltöprengnie, hogy kikényszeríthesse s egyúttal feladhassa a maga létkérdéseit. Ám ez a vers lehet a fordulaté is, nemcsak az összefoglalásé és sűrítése, hiszen a költői alapmagatartás változásait sejteti. A *Virágzó világfa* még felelni akart feltett kérdésekre, s imaginárius kérdezőkkel pörlekedett. Itt, ebben a versében Juhász kérdéseket tesz fel s a *felelő* magatartását felcseréli a *kérdezőjével*. Mintha mindeddig a vádlottak padján tudta volna magát, mint Kafka *Perének* hőse és mint József Attila, és szorongásainak adott volna hangot versei sorában, s mintha e vers törte volna meg a varázst, jelezve, hogy az érzelmes s érzelmi viszonyulások is problematikusakká váltak, s felerősödtek egy kritikai-rationálisabb viszonyulás lehetőségének felhangjai, amelyek a kérdező magatartásában mintegy adva vannak. A perelés motívuma, amely végighúzódik költői pályáján, jelzi, hogy a költő megkérdőjeleztnek érezte és tudta költői világképét, s nyilván annak a hatására cserélődött fel képzetében a természetes oksági viszony költészetével kapcsolatban: ő költészetét, költői természetét hitte problematikusnak, mert kozmikus idillek helyett kozmikus tragédiák és kataklizmák énekese lett, holott a világ volt problematikus, amelyhez viszonyult. Ebben gyökerezik költői perének a láthatatlan hatalmakkal folyó volta is, másfelől mítoszainak, balladás költeményeinek ama módosulása, amelyet A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujában kapcsán mutatunk ki.

A Tetszhalott éveim margójára kérdései, kérdés-jellegükön túl, tűnődések elsősorban, s így kérdései valóságos köre is leszűkül, s ebben a megszorítotttságban az életrajzhoz tapad, ott keresve rejtélyei kulcsát, mint ahogy A halottak királyai ciklusa verseiben költő-elődjei sorsára függeszti szemét, hogy megtudjon titkokat, amelyek a költői sors mélyén lappanganak. A *Harc a fehér báránnyal*ban kiegészült ez a ciklus tehát, s az immár oly ismert és viták pergőtüzét kiállt József Attila sírja címűn kívül ott van egy másik József Attila-vers is, karácsonyi éneke a költőről:

Én könnyeidre gondolok
és szeretnék zokogni.
A próféta-emberiség
már nem tud csak makogni?

Tóth Árpád sírjánál is magányán borong és átkát siratja, ám Ady-verse mágis az, amely a legtöbb indulatot kicsalva a legegyértelműbben vall a „nagy repülések” utáni fájdalomról és a szív keserveiről a stílusnak egy olyan bravúrával, annyira Ady-versként, hogy maga a nagy költő-előd is a magáénak tudhatta volna:

Fáj az istent roncsokban látni,
a kozmosz-szívűt a művén merengni.
Így nem pusztulhat el akárki,
kalapján hervadó virággal...

Zord isten-rózsa a semmi kertjében.
vad, kopár szeme, mint égitestek.
A dac lefonyadt, s csak a szégyen
szögletei vak szikla-arcán...

A makogó „próféta-emberiség” és a költő-ember, ahogy Mednyánszky László: Sebesült című képe „festék-avarját” nézi és látványába merül, s nagyapja emlegetésével, mintegy magát is a képre látja:

...de itt nem
zúg, zuhog, árad már a nóta, itt csak vér van, sárga elhagyottság,
megalázottság, magány, nyomor, irtóztató, kibírhatatlan csönd, nincs dal
és nincs jajgatás se, csak vád van. Vád. Nagyapám vádol; fején
[a gombos,
virágos katonacsákó. Kukoricacső-pirosra fakult bajusz-csorgásán a
lehelet deres cafatja. (Üstökös szállt oda pihenni!) Kint a
[meg-nem-váltott,
szívében a megváltott emberiség.

A költő-sors messianisztikus jellege, a magát áldozatnak odadobó szándéka, amely Juhász versei egy vonulatában jelt adott magáról, itt éppen ellentmondásosságában öltött képletszerű alakot, hiszen a költői láz heve, szenvedélyessége legtöbbször ellentmondások találkozásakor szökken magasra. Jellegzetes ellentét-párok születnek így: a költő és ember, a „kis” és a „nagy” világ, eszmék és valóság széthúzó erőinek vonzásterében keletkeznek a Juhász-költemények. Az Emlékezés egy vérző-arcú képre című versében a „kint a meg-nem-váltott, szívében a megváltott emberiség” ellentmondásossága, a közöttük feszülő érzelmi-gondolati ív nagysága bír jellemző erővel, s jelent telitalálatra emlékeztető formát — ismét csak a költői lét problematikusságára irányítva a figyelmet. Mint ahogy ez ihleti az Elkésztett üzenetben is. Önjellemző erejét kell ennek a versnek elsősorban kiemelni — a költőnél jelentkező önvizsgáló törekvés, a maga helyzetét, költészetének sorsát és szerepét vizsgáló és elemző, megérteni akaró szándék gyümölcseként. A közvetettség tehát e versben csak alkalom a higgadtabb szólásra, a mondandó elszakítására és eltávolítására a költő intim közeléből, mert maga a vers Juhász költészetének költői természetrajzát énekli meg a következő sorokban, hiszen mindenekfelett az ő költészetére illenek a jellemzőként felhozott képek:

A fanyar értelem nyit itt őslény-bányát,
s a csupa-kétkedés flórája virít,
a lány-részt-Föltépő zörgeti dög-szárnyát,
hogy lássa ember-szívünk titkait!
Mint Rembrandt képén a boncoltat orvos
mutatod nekünk a kibontott világot,
s ki tudja hány nap, hány titkkadt, szorgos
éj adta tudnod, hogy most magyarázod?

Mint ahogy jellemző, ismét a költészet problematikusságát hangsúlyozó, annak hasznosságát szemügyre vevő zárórész is, amelyben a küzdelmet és a magyarázatot ismét a kérdészés váltja fel:

Hát itt van, látjuk, mert te így akartad,
de hozzásegít-e a gyógyuláshoz?
Vétkeinket te sohasem takartad,
de van-e szavad, amely újulást hoz?
Van-e szavad, mely tisztább, mint a hammat
és hazát teremt, vagy világot átkoz?

Ma még nehéz lenne megmondani, hogy ezek a kétely szülte gondolatok, amelyek elsősorban önnön költészete felett lebegnek, költői fordulatának az előhírnökei-e, azt a szándékot rejtik-e, hogy a költő ki akar lépni bűvös köréből, vagy pedig még szorosabbra akarja húzni maga körül sáncait azzal, hogy olyan költészeti eszményt munkál ki, amely „gyógyulást”, „újulást” hoz, amely „hazát teremt vagy világot átkoz”. Ez a költészeti eszmény nyilván csak kiélezheti a költőség problematikus voltát, mert a költészet lehetőségeinek túlbecsülésén inszisztálna, világmegváltó, valóságot megváltoztató erejében akarna hinni, holott nyilvánvaló, hogy a szó mágikusságának ma már nem engedelmességek a dolgok, mint Orpheusz idejében, vagy egy-egy különös társadalmi helyzet, történelmi pillanat összejátszásakor. Ám, ha kérdéseinek eredményeként leszámol a költő messiási szerepével, „megváltó” feladataival, akkor enyhülni fog az a tusa is, amelyet költészete problematikus (problematikus, mert ellenállásba ütközött, megváltó szándékai ütköztek falakba s költői léte vált kérdéssé) jellegéből eredt s folyt egy intim síkon permanens válságokként s a világhoz való viszonyban, amely magyarázkodását, fogadkozásait szülte s megérlelte a „szarvasének” mondanivalóját. S így eljuthat a költészet szerepének, a vers funkciójának újrafogalmazásához, formáinak és stilisztikájának változásaihoz is.

Egyelőre azonban néhány olyan versénél állapodhatunk meg, amelyekben „hosszú énekeinek” költői tapasztalatai sűrűsödtek össze és kaptak tisztább, egyenesebb vonalú formát oly jellegzetes „alaktalanságai” ellenében. Verseinek „nyíltsága” s vele költői világpénekek nyíltsága is, képfeltevő hajlama, nemkülönben pedig epikus váza (a *Harc a fehér báránnyal* is ezek uralják!) a kötet néhány versében változáson ment át és a zártság s vele a líraiság tisztább formái felé indulhat el figyelmünk. Nem lehet véletlen ugyanis, hogy éppen ebben a kötetben jelenik meg a Tetszhalott éveim margójára nyolc sora, amelyben verseskönyvek anyaga van, vagy hogy a József Attila sírja ellenében Ady-verse a burjánzó költő helyett az építkezőt jelzi. A *Harc a fehér báránnyal* tartalmaz olyan verseket is, amelyekben a „hosszú énekek” ki-munkált költői eredményei tömörségük és tisztaságuk teljében mutatkoznak meg. Gondoljunk az Évszakokra, amelyben a klasszikus értékű leíró vers borongós elégiát dajkál, s a képteremtő képzelet ereje teljében dolgozik; A varázsló éjszakájának autonóm kép-világára, amelyből a költő „kommentárja” immár teljesen kiszorult s a költői kép hatásaira bízta, amit addig maga vállalt (s a Mámor című is ennek sodrásában áll, bár oldottabb és részletezőbb megoldásban); másfelől a Tetszhalott éveim margójára címűre, amelyben a dal szívedobbanása van.

Sűrítő-tömörítő törekvés ez, amely költészetének legnagyobb eredményeiben, nemegyszer fragmentárisan, megmutatta magát mind kozmikus látomásokként, mind pedig az intim közlés vallomásos-elégikus verseiként. Mélységben s nem szélességben terjeszkedni, attól, ami „verbális” is a versben, megszabadulni, tehát a deklaratívság változataitól is — ezt ígérük ezek a versek pusztá létükkel, lehetőségként, amely valóságos alapja lehet annak a nagy költői talentumnak, amelyről költői opusa eddig is vallott, hogy erényei gáncstalanul és tiszta munkájukban érvényesüljenek. A vele kapcsolatban emlegetett „alaktalanság” erény is lehet, ám tagadhatatlan, hogy az egyúttal egy költészeti „kritikus pont” is, amelyet átlépve egy önnön ellentétébe átcsapó verstermés semmisíthet meg, költői gyöngeséggé téve azt, mi előbb erényként csillogott még. Juhász költészete ebből a szempontból valóban a „kritikus pont”, annak mind emberi, mind költői tragikumát intenzíven és teljes lobogással, fehér izzással éli és énekli.

A *Harc a fehér báránnyal* című kötetének jelentőségét tehát ennek a sokféle lehetőségnek gazdagodásában láthatjuk, s e gazdagodás egyúttal új útjait is ígérheti. Talán legharmonikusabb verseskönyve ez Juhász Ferencnek, annak a pillanatnak a rögzítése, amely tíz éve munkált benne, ihlette, elragadta és földre sújtotta. Harmonikus — tehát beért, amely után új szakasznak kell következnie.

KÖZJÁTÉK

Fontosabb-e az elmúlt, mint az eljövendő?

Vagy

szükségesebbé vált-e a lehetséges, mint volt, azáltal, hogy valóban bekövetkezett?

SÖREN KIERKEGAARD

1. §

LEVÉS (KELETKEZÉS)

Hogyan változik az, ami lesz,¹ vagy mi a levés (mozgás) változása? Minden más változás (átalakulás) feltételezi, hogy az, amivel a változás végbemegy, jelen van, még akkor is, ha a változás a létezés megszűnéséhez vezet. Nem így áll a helyzet a levéssel. Mert ha a levéssel bíró (Werdend) nem marad önmagában változatlan a levés változásában, akkor a levéssel bíró nem az, hanem valami másik levéssel bíró, és a kérdés abba a hibába esik, hogy átmegy egy másik fogalmi körbe, mivel a kérdező az adott esetben a levés változása folytán mást lát, ami zavarja a kérdést, vagy hibás nézete van a levéssel bíróra vonatkozóan, s emiatt nem képes higgadtan feltenni a kérdést. Ha egy terv azáltal, hogy lesz, önmagává változik, akkor ez nem az a terv, amely lesz; viszont ha anélkül lesz, hogy változnék, mi akkor a levés változása? Ez a változás tehát nem a lényegben történik, hanem a létben, s a nemlétből a lét (vagyis a keletkezés) irányában megy végbe. Azonban ennek a nemlétnak, amely cserbenhagyja a levéssel bírót, szintén léteznie kell, mert egyébként „a levéssel bíró nem maradna változatlan a levésben”, kivéve, ha egyáltalán nem lett volna, miáltal azután a levés változása, szintén egy másik okból, teljesen különbözni fog minden más változástól, mivel egyáltalán nem volt változás, mert minden változásnak mindig van valami feltétele. Viszont az olyan lét, ami mégis nemlét, az lehetőség. És a lét, ami lét, az valóságos lét, vagyis valóság, s a keletkezés változása átmenet a lehetőségből a valóságba. (Arisztotelész: Fizika 200 stb.; vö. Tennemann, Geschichte der Philosophie, 125—127.)

Keletkezhet-e a szükséges? A keletkezés változás, de a szükségest egyáltalán nem lehet megváltoztatni, mivel mindig önmagához viszonylik, és ugyanazon a módon viszonylik önmagához. Minden keletkezés szenvedés, s a szükséges nem szenvedhet, nem szenvedheti a valóság szenvedését, ami abból áll, hogy a lehetséges (nemcsak az a lehetséges, amit ki fogunk zárni, hanem az is, amit elfogadunk) semminek bizonyul abban a pillanatban, amikor valóra válik; mert a valóság által megsemmisült a lehetőség. Minden, ami meglesz, éppen a levés által

¹ *bliver* til annyira is, mint keletkezik.

bizonyítja, hogy nem szükséges! Mert a szükséges az egyetlen dolog, ami nem keletkezhet, mert a szükséges *van*.

Tehát a szükségesnek nem a lehetőség és a valóság egysége?² — Mit jelenten ez? A lehetőség és a valóság nem a lényegben, hanem a létben különböznek; hogyan lehetne ebből a különbözőségből egységet létrehozni, hogy olyan szükségesség legyen, amely nem a lét meghatározása, hanem lényegmeghatározás, amely a szükségesnek a lényege. Hiszen ebben az esetben a lehetőség és a valóság, azáltal, hogy szükségességgé lesznek, teljesen más lényeggé válnak, olyanná, ami nem változás, s mivel szükségességgé vagy szükségéggé válnak, egyedül azzá lesznek, ami kizárja a levést, s ez éppen annyira lehetetlen, mint amennyire ellentmondó önmagának. (Az arisztotelészi tétel [*De Interpretatione* 21 stb.] „lehetséges”, „a lehetőség szerint nem létezik”, „nem lehetséges”. A hamis és igaz tételekről szóló tan [Epikurosz; vö. Tennemann III 40] itt zavaróan szól közbe, mert a lényegre s nem a létre gondol, s ennek folytán ezen az úton semmit sem ér el a jövődő meghatározása tekintetében.)

A szükségesség teljesen önmagában áll. Egyáltalán semmi sem lesz szükségesség által, éppen olyan kevéssé, mint ahogy a szükségesség nem lesz, vagy valami a levés által nem válik szükségessé. Egyáltalán semmi sem keletkezik azért, mert szükséges, hanem a szükséges jelen van, mert szükséges, vagy mert az, ami szükséges. A valóságos nem szükségesebb, mint a lehetséges, mert a szükséges mind a kettőtől teljesen különbözik. (Arisztotelész tana a lehetséges két neméről a szükségeshez viszonyítva [*De Interpretatione* 22 stb.; a lehetséges két neve: az egyik összeegyeztethető, a másik összeegyeztethetetlen az ellentétel lehetőségével]. A hiba onnan ered, hogy a tétel így kezdődik: minden, ami szükséges, lehetséges. Mármint annak elkerülése végett, hogy kénytelen legyen a szükségesről az ellentmondót, igenis az önmagának ellentmondót kimondani, azzal segít magán, hogy megalkotja a lehetséges két nemét, ahelyett, hogy felfedné, hogy első tétele téves, mivel a lehetségest nem lehet a szükségesből származtatni.)

A levés változása a valóság, az átmenet a szabadság révén történik. Semmilyen levés sem szükséges mielőtt lenne, mert akkor nem lehetne; nem szükséges azután, hogy megtett, mert akkor nem lett meg.

Minden levés szabadság által történik, nem szükségességből, semmi levéssel bíró sem lesz indokból (Grund), hanem minden egy okból (Ursache) lesz. Minden ok visszavezet egy szabadon ható okhoz. A közbeszó okok megtévesztő volta abban van, hogy a levés szükségesnek látszik, igazságuk az, hogy ezek az okok, amelyek maguk is lettek, véglegesen egy szabadon ható okra mutatnak vissza. Még egy természeti törvény konzekvenciája sem bizonyítja a levés szükségességét, ha definiitíven a levésre reflektál. Éppen így van a szabadság megnyilatkozásával, ha nem vezetjük félre magunkat megnyilatkozásai által, hanem levésükre reflektálunk.

² Hegel állítása *Wissenschaft der Logik* című művében, (W. IV 267 stb.)

Minden, ami lett, *eo ipso* történelmi. Mert még ha történelmileg semmi mást sem lehet elmondani róla, a történelminek döntő meghatározója mégis kimondható: az, hogy lett. Aminek levése szimultán levés (egy egymásmellettség, a tér), annak nincs már történelme, mint ez, azonban még így szemlélve is (*en masse*) — eltekintve attól, amit egy szellemesebb szemlélet sajátosabb értelemben a természet történetének nevez — a természetnek történelme van.

De történelmi az, ami elmúlt (mert a jelenlevő a jövővel érintkezve [*confinium*] még nem vált történelmivé). Hogyan állíthatjuk, hogy habár közvetlenül jelen van, a természet történelmi, ha közben nem gondolunk arra a szellemesebb szemléletre? A nehézség abból adódik, hogy a természet túl absztrakt ahhoz, hogy szorosabb értelemben dialektikus legyen az idő tekintetében. A természet tökéletessége, hogy nem egy másik értelemben van történelme, s a tökéletessége az, hogy mégis célzásként magában hordja (nevezetesen azzal, hogy lett, ez pedig a múlt; s hogy itt van, ez pedig a jelen), miközben az örökkévalónak az a tökéletessége, hogy nincs történelme, és az örökkévaló az egyetlen, ami van, s mégis egyáltalán nincs történelme.

A levés mégis magában foglalhat egy kettősséget, nevezetesen a levés lehetőségét önnön levésén belül. Szorosabb értelemben ebben rejlik a történelmi, amely dialektikus az idő tekintetében. A levés, ami jelen esetben azonos a természet levésével, lehetőség, olyan lehetőség, ami a természet egész valósága. Azonban a tulajdonképpeni történelmi levés egy levésen belül történik; ezt mindig meg kell állapítani. A sajátosabb történelmi levés viszonylag szabadon ható okból lesz, ami megint csak definitíven egy teljesen szabadon ható okra utal.

Ami történt, az megtörtént, és nem lehet újra meg újra meg nem történtté tenni, vagyis nem lehet megváltoztatni. (A stoikus Khrüsziposz és a megarai Diodorosz [Tennemann IV 273 és II 155—156; vö. Pap. IV C 34 Leibniz Theodicée-járól 169—170. §]) Ez a megváltoztathatatlanság lenne a szükségesség? Az elmúlt megváltoztathatatlansága változás által, a levés változása által jön létre, de az ilyen megváltoztathatatlanság nem zár ki minden változást, mert ezt a változást sem zárta ki. De minden változás (amely dialektikus az idő tekintetében) csak azáltal ki-zárt, mert minden pillanatban ki van zárva. Ha itt az elmúltat szükségesnek akarjuk tekinteni, akkor ez úgy történik, hogy elfelejtjük, hogy lett; vajon az ilyen feledékenység talán szintén szükséges?

Ami megtörtént, az úgy történt, ahogyan történt, vagyis megváltoztathatatlan, de vajon ez a megváltoztathatatlanság a szükségesség megváltoztathatatlansága-e? Az elmúlt megváltoztathatatlansága az, hogy valóságos ekkéntje (So) nem lehet más; de az következik-e ebből, hogy lehetséges mikéntje (Wie) nem lehetett más? A szükséges megváltoztat-

hatatlansága ellenkezik azzal, hogy állandóan önmagához ugyanazon a módon viszonyuljon, kizár minden változást, nem elégszik meg az elmúltnak megváltoztathatatlanságával, amely, mint bebizonyosodott, dialektikus nemcsak egy korábbi változás tekintetében, amelyből származik, hanem dialektikusnak kell lennie még egy magasabb fokú változás tekintetében is, amely megszünteti (így állunk például a megbánással, amely egy valóságot akar megszüntetni).

Az eljövendő még nem történt meg, de *emiatt* nem kevésbé szükséges, mint az, ami elmúlt, mivel az elmúlt nem azáltal vált szükségessé, hogy megtörtént, hanem ellenkezőleg, megtörténésével bebizonyította, hogy nem volt szükséges. Ha az elmúlt szükségessé vált volna, akkor ebből nem vonhatnánk le ellentétes következtetést a jövőre vonatkozóan, hanem ellenkezőleg, az következnie belőle, hogy a jövő is szükséges. Ha a szükségesség akár egyetlenegy ponton bekövetkeznék, akkor már nem lenne szó elmúltról és eljövendőről. Teljesen ugyanaz az eljövendőt megjósolni (megjövendőlni) és az elmúltnak szükségességét megérteni akarni, és csak a divat teszi, hogy az egyik hihetőbbnek tűnik valakinek, mint a másik. Hiszen az elmúlt meglett, a levés pedig a valóság változása a szabadság révén. Tehát ha az elmúlt szükséges lett volna, már nem tartoznék a szabadsághoz, vagyis ahhoz, aminek a révén lett. Vagyis a szabadság siralmas helyzetbe kerülne, nevetni és sírni kellene rajta, mivel olyasmiben lenne vétkes, ami nem tartozik hozzá, és felszínre vetné azt, amit a szükségesség elnyelt; maga a szabadság is ábránd lenne s nem kevésbé a levés is. A szabadság boszorkányság, a levés vakláрма lenne. (Célzás Holberg Hexerei oder blinder Alarm [Boszorkányság vagy vakláрма] című vígjátékára).³

³ A jövődőlő nemzedék megveti az elmúltat, nem akarja meghallgatni az írás tanúbizonyosságát. Az a nemzedék, amely igyekszik megérteni az elmúlt szükségességét, nem szereti, ha a jövődőről kérdezik. Mind a két magatartás egészen következetes, kinek-kinek alkalmat ad, hogy az ellentétet lássa, milyen ostobán viselkedik. Az abszolút módszer, Hegel találmánya, a logikában bizony már nehéz dolog, ragyogó tautológia, amely egynemely jellel és csodálatos tettekkel a tudományos babona szolgálataiba állt. A történelemtudományokban az abszolút módszer pusztán rögeszme, s mivel a módszer azon nyomban konkrétá kezd válni, mert a történelem az eszme konkretizálása, bizonyára ez készítette Hegelt egy ritka tan, egy ritka anyagformáló erő bizonyítására, amely erőteljes ösztönzést kapott általa, de arra is készítette, hogy eltérítse a megtanulandó értelmét, úgyhogy talán éppen Kína és Perzsia, a középkori gondolkodók, Görögország filozófusai, a négy világtörténelmi monarchia iránti tiszteletből és csodálatból (egy felfedezés, amelyet még Geert Westphaler [Holberg vígjátékából] sem került el, s amely némelyik későbbi hegelianusi Geert Westphaler bőbeszédűségét is táplálta) elfelejtett utánanézni, hogy végezetül, a varázslatos vándorlás befejeztével, bebizonyosodott-e az, amit kezdetben mindig ígért, ami a legfőbb dolog volt, amit a világ minden nagyszerűsége sem pótolhatott, és ami egyedül egyenlített ki a korai feszültséget, amelyben bennünket tartottak — bebizonyosodott-e a módszer helyessége. Miért lettünk hát mindjárt konkrétak, miért kezdtünk mindjárt *in concreto* kísérletezni, vagy még megválaszolhatatlan ez a kérdés az absztrakció szenttelen kurtaságában, amelynek nincs sem szórakoztató, sem varázsszere, mit jelentsen az, hogy az eszme konkrétá vált, mi a levés, hogyan viszonyuljunk ahhoz, ami lett stb., mint ahogyan már a logikában megválaszolható, hogy mit jelentsen az átmenet, még mielőtt átérnénk három kötet megírására, melyekben kategorikus tételekkel kimutattuk az átmenetet és elképesztettük a babonát, és olyan siralmas helyzetbe hoztuk azt, aki örömteljesen sokat akar megköszönni a fölényes szellemnek és köszönetét akarja kifejezni azért, amivel tartozik neki, de mégsem tudja elfelejteni azt, amit maga Hegel kénytelen volt a földolognak tekinteni.

A természet, mint a tér meghatározója, csak közvetve van jelen. Ami az idő tekintetében dialektikus, annak kettős jellege va: miután jelenvaló volt, fennmaradhatott mint olyasvalami, ami elmúlt. Tulajdonképpen mindig az történelmi, ami elmúlt (egy év óta, vagy napok óta múlt el, az nem számít) és mint elmúlnak valósága van; mert biztos és bizonyos, hogy megtörtént. De másrészt az, hogy megtörtént, éppen ez az elmúlnak a bizonytalansága, amelynek szüntelenül meg kell gátolnia az elmúlt olyan felfogását, mintha öröktől fogva lett volna. Csak a bizonyosságnak és a bizonytalanságnak ebben az ellentmondásában, amely a keletkezettnek (Gewordene), s az elmúlnak is discrimen-je (döntő kritériuma), érthetjük meg az elmúltat. Minden más értelmezés esetén a megértés (Begreifen) félreértette önmagát (azt, hogy megértés) és félreértette tárgyát (hogy olyasvalami a megértés [Verstehen] tárgya lehetett) [a „megértés” itt a „Begreifen” és a „Verstehen” szinonimája]. Az elmúlnak minden olyan felfogása, amely azt hiszi, alaposan megértette az elmúltat azáltal, hogy konstruálta, valójában alaposan félreértette. (A manifesztáció⁴ elmélete a konstrukció helyén az első pillanatban megtéveszt, de a következő pillanatban újra megvan a másodlagos konstrukció és a szükséges manifesztáció.) Az elmúlt nem azért szükséges, mert lett, nem azáltal vált szükségessé, mert lett (ellentmondás), és még kevésbé válik szükségessé azáltal, hogy valaki megérti. (Az időköz a szellemi érzék félrevezetését okozza, mint ahogy a térköz érzéki csalódást okoz. Az egyidejű nem látja a levés szükségességét, de ha évszázadok vannak a levés és a szemlélő között, akkor a szükségességet látja, éppen úgy, mint az, aki nagy távolságból kereknek látja a négyzetlegetest.) Ha az elmúlt szükségessé válna a megértés által, akkor az elmúlt elnyerné azt, amit a megértés elveszít, mert valami mást értene, s ez hamis értés. Ha a megértett a megértésben változik, akkor a megértés félreértéssé változik. A jelen ismerete nem teszi szükségessé a jelent, a jövődő ismerete nem teszi szükségessé a jövődőt (Boethius), az elmúlt ismerete nem teszi szükségessé az elmúltat, mert minden megértésnek, éppúgy, mint minden ismeretnek, nincs mit átadnia.

Ezért aki megérti az elmúltat, a történetfilozófus hátrafelé fordul próféta (Daub [Hegelianus, akivel K. behatóan foglalkozott]). Prófétaságát éppen az mutatja, hogy az elmúlt bizonytalansága szolgál alapul a bizonyosságnak, ami erre ugyanabban az értelemben érvényes, mint a jövődőre a lehetőség (Leibniz — a lehetséges világok (Theodicée 406—416. §), amelyből nem következhet szükség által, *nam necessarium se ipso prius sit, necesse est* (mert a szükségesnek szükségszerűen feltételnie kell önmagát; nem bizonyítható idézet). Vagyis a történész újra ott áll az elmúlnál, ugyanattól a szenvedélytől, a levés szenvedélyes értelmétől, vagyis a csodálattól indítattva. Ha a filozófus semmit sem csodál (s az ellentmondás egy új neme nélkül hogyan is jutna eszünkbe csodálni egy szükséges konstrukciót), akkor *eo ipso* nincs mit kezdenie a történelmivel. Mert mindenütt, ahol közrejátszik a levés, (márpedig

⁴ Schelling kifejezése a kinyilatkoztatásra, az isten teremtő akaratának kinyilvánítására; a „konstrukció” terminus is tőle származik.

az elmúlttal így van), akkor a bizonyosan keletkezettnek (Gewordene) a bizonytalansága (ami a levés bizonytalansága) csakis ebben a filozófushoz méltó és számára szükséges szenvedélyben fejezheti ki magát (Platon—Arisztotelész).⁵ Még abban az esetben is, ha a keletkezett a legbizonyosabb, még abban az esetben is, ha a csodálat hajlandó előre megadni beleegyezését, mondván: ha ez nem történt volna meg, ki kellene találni (Baader), a csodálat szenvedélye még akkor sincs ellentmondásban önmagával, ha azt hazudja, hogy ami keletkezett, az szükséges, és bolonddá akarja tenni önmagát. — Már a „módszer” szó és kifejezés is kellőképpen megmutatja, hogy a haladás, amiről itt szó lehet, teleologikus, de minden ilyen haladásban minden pillanatban szünet, pauza mutatkozik (jelen esetben a csodálat áll *in pausa* [várakozásban] és a levésre vár), s ez a levés és a lehetőség szünetje, éppen azért, mert a végcél ezen kívül áll. Ha csak egy út lehetséges, akkor a végcél nem áll a haladáson kívül, hanem a haladáson belül, mögötte, mint az immanencia haladása esetében.

Ennyit az elmúltnak megértéséről. De feltételezzük, hogy az elmúlt ismerete adva van; hogyan szerezzük azt meg? A történelmit nem lehet közvetlenül érzékelni, mert magán viseli a levés *csalárdságát*. Egy természeti jelenség vagy egy esemény közvetlen benyomása nem magának a történelminek a benyomása, mert a *levést* nem, csak a pusztá jelent lehet közvetlenül érzékelni. De a történelem jelene magában foglalja a levést, mert egyébként nem volna jelene a történelminek.

A közvetlen érzékelés és megismerés nem csálhat. Ezt már az is bizonyítja, hogy a történelmi nem lehet érzékelés és megismerés tárgya, mert magában foglalja azt a csalárdságot, ami a levés tartozéka. Ugyanis a levés a közvetlenhez viszonyítva csalárd, miáltal az is, ami kétségtelenül bizonyos, kétségessé válik. Így ha az észlelő csillagot lát, a csillag kétségessé válik számára abban a pillanatban, amikor tudatába akar kerülni annak, hogy a csillag lett. Úgy tűnik, mintha a reflexió megfosztaná értelmüktől a csillagokat. Annyi tehát világos, hogy a történelmi iránti érzéket ennek megfelelően kell kialakítani, ezt kell tartalmaznia, miáltal ez az érzék a maga bizonyosságában mindig megszünteti a levés bizonytalanságának megfelelő bizonytalanságot, s ez ketős: a nemléttel bíró (Nichtseiend) semmisége és a megsemmisített lehetőség, amely egyúttal minden más lehetőség megsemmisítése is. Éppen ilyen természetű a hit, mert bizonyosságában mindig jelen van a megszüntetett bizonytalanság, amely minden tekintetben megfelel a levés bizonytalanságának. Ilyenformán hiszi a hit azt, amit nem lát, nem azt hiszi, hogy a csillag van, hiszen ez látható, hanem azt, hogy a csillag lett. Ugyanez érvényes valamely esemény iránti magatartásra. Ami megtörtént, közvetlenül megismerhető, de semmiképpen sem ismerhető meg közvetlenül, hogyan történt, az sem, hogyan történik, még akkor sem, ha úgyszólván az orrunk előtt történik. A megtörtént csalárdsága abból áll, hogy megtörtént, s ebben a semmiből, a nemlétből és a sokféle lehetséges „hogyan”-ból való átmenet rejlik. A közvetlen érzékelés és megismerés nem gyanítja a bizonytalanságot, amellyel tárgyát a hit megközelíti, de a bizonyosságot sem, amely a bizonytalanságból fejlődik.

⁵ Theaitetész 155 d; Methaphysik 982 B. K. Ehhez forrásként idézi (Pap. IV B 13, 23) Descartes, a lélek szenvedélyéről, P. II, Art. LIII.

A közvetlen észlelés és megismerés nem csalhat. Ezt fontos megérteni, hogy megértsük a kétséget, s a kétség révén kijelöljük a hit helyét. Bármilyen különösnek is tűnhet, a görög szkepszisnek ez a gondolat az alapja. Azonban nem olyan nehéz megérteni, milyen fényt vet a hitre, ha a hegeli kétségtől végképp mindenbe nem zavarodtunk bele, ami ellen igazán fölösleges prédikálni. Mert amit erről a hegeliánusok mondanak, az olyasmi, hogy inkább kedvezni látszik egy szerény kétségnek az iránt, mennyire helyes, hogy egyáltalán kételkedtek valamilyen⁶ A görög szkepszis meghátrált (tartózkodó volt), nem a megismerés, hanem az akarat erejében kételkedett (a helyeslést megtagadni). Ebből következik, hogy a kétség csak a szabadság által küszöbölhető ki, csak akaratmegnyilvánulás által, amit minden görög szkeptikus meg fog érteni, mivel megértette önmagát; de szkepszisét nem fogja kiküszöbölni, éppen azért, mert kételkedni *akart*. Nos, bízzuk ezt őrá, de ne vádoljuk azzal az ostobasággal, hogy azt hiszi, szükségből kételkedünk és ami még ennél is ostobább lenne, hogy elfogadott szükségessége ellenére a kétség kiküszöbölhető. A görög szkeptikus nem tagadja az érzékelés és a közvetlen megismerés helyességét, de azt mondja, a tévedésnek egészen más oka van, s ez az ok az általam levont végkövetkeztetésből származik. Csak el kell hagynom a következtetést, s akkor sohasem lennék megcsalva. Ha például egy tárgyat távolból kereknek érzékelek, közelről pedig négyszögletesnek látszik, vagy a vízben töröttnek látszik egy bot, holott ha kivesszük a vízből, egyenes, akkor egyáltalán nem az érzékek csaltak meg, hanem csak akkor csalattam meg, ha a botról és az illető tárgyról valamire következtettem. Ezért a szkeptikus mindig *in suspensio* (függőben) tartja magát s ez *szándékos* állapot. Vagyis ha a görög szkepszist kutató, ellenkező, kételkedő filozófiának nevezzük, akkor ezek a jegyek nem a görög szkepszis sajátosságát fejezik ki, amelynek a megismerésre mindig csak azért volt szüksége, hogy a számára fő dolgot, az érzületet védje, s emiatt még a megismerés negatív eredményét sem akarta pozitívnak kimondani, hogy rajta ne kapják, hogy következtetést von le. Számukra az érzület volt a fő dolog. (Diogenész Laertiusz, Liber IX 107. §⁷: a szkeptikusok azt mondják, a cél az ítélettel való tartózkodás, ami árnyékként követi a rendületlenséget.) Ezzel ellentétben könnyen bebizonyosodik, hogy a hit nem megismerés, hanem szabadságaktus, akaratnyilvánítás. Hisz a levésben, tehát megszüntette magában a bizonytalanságot, amely a nemléttel bíró semmiségével azonos. A keletkezettnek (Gewordene) „ekként”-jében (So) hisz, tehát a keletkezett lehetséges „miként”-jét (Wie) megszüntette magában, s egy másik „ekként” tagadásának lehetősége nélkül a keletkezett „ekként”-je a legbizonyosabb a hit számára.

⁶ Hegel, W. XIV 69, XV 335, II 63; Hegelianusok: Martensen és Heiberg; vö. Pap. IV B 1, 115 stb.

⁷ Mind Platon, mind Arisztotelész azt tanítják, hogy a közvetlen érzékelés nem csalhat. (Platon, Heaitetész 195 d; Arisztotelész Poul Möller szerint, Hinterlassene Schriften 1856, IV 211; vö. Pap. IV B 15, 13; 17, 7 és 22.) Később Cartesius (Principia philosophiae. P. I, XXXIX; vö. Pap. V B 15, 11 és már II B 18, C 18, Martensenkolleg), aki éppen úgy, mint a görög szkeptikusok, azt mondja, a tévedés az akaratból származik, amely elhamarkodja végkövetkeztetéseit. Ez a hitre is fényt vet. Ha elhatározza, hogy hisz, azt a kockázatot vállalja, hogy téved, mégis hinni akar. Egyébként ha kerülni akarjuk a kockázatot, akkor nem hiszünk, akkor biztosan tudni akarjuk, hogy tudunk úszni, még mielőtt a vízbe mennénk.

Amennyiben tehát közvetlenül jelen van és közvetlenül megértjük azt, ami a hit által történelmi, és mint történelmi a hit tárgya (az egyik megfelel a másiknak), annyiban nem csal. A kortárs (Gleichzeitige) tehát bizonyára igénybe vette a szemét stb., de bizonyára ügyel a végkövetkeztetésre is. Nem ismerheti meg, hogy közvetlenül lett, de szükségességgel sem ismerhette meg, hogy lett, mert a levés első benyomása éppen a folyamatosság megszakadása. Abban a pillanatban, amikor a hit hiszi, hogy lett, hogy megtörtént, a keletkezettet (Gewordene) és a megtörténtet kétségessé teszi a levésben, s annak „ekként”-jét a levés lehetséges „miként”-jévé változtatja. A hit következtetése nem következtetés, hanem döntés, ezért a kétség ki van zárva. Ha a hit így következtet: ez így van, ergo lett, akkor ez az okozatról az okra való következtetésnek tűnhet. De nincs egészen így, s ha mégis így lenne, akkor emlékeznünk kell arra, hogy a megismerés következtetése az okról az okozat felé, vagy helyesebben, az okról a következmény felé halad (Jacobi [Werke III 367]). Ez nincs egészen így, mert közvetlenül nem érzékelhetem vagy nem ismerhetem meg, hogy amit közvetlenül érzékelek vagy megismerem, az következmény, tehát csak közvetlenül van. Okozatnak hiszem, mert hogy okozatnak mondhasam, előbb kétségbe kellett vonnom a levés bizonytalanságában. Azonban ha a hit erre határozza magát, akkor megszűnt a kétség, akkor ugyanabban a pillanatban megszűnt a kétség egyensúlya és közömbössége, éspedig nem a megismerés, hanem az akarat által. Így a hit, új minőségénél fogva, approximatív a leginkább vitatható és a legkevésbé vitatható (mert a kétség bizonytalansága, amely erős és legyőzhetetlen a kétértelműségben — dis-putare — elpusztult a hit döntésében). A hit ellentéte a kétségnek. Hit és kétség nem két neme a megismerésnek, amelyek egymással folyamatosan meghatározhatók, mert közülük egyik sem megismerésaktus, hanem egymással ellentétes szenvedély. A levés számára a hit jelenti az értelmet, a kétség pedig tiltakozás minden olyan következtetés ellen, amely túllép a közvetlen érzékelésen és megismerésen. A kételkedő például nem tagadja saját létezését, de nem következtet, mert nem akarja, hogy megcsalattassék. Ha fel is használja a dialektikát, hogy állandóan valószínűsítse az ellentétet, mégsem növeli kétségét a dialektika által — ez pusztán külsőség, emberi akkomoditás (alkalmazkodás). Ezért még negatív eredménye sincs (mert ez a megismerés elismerését jelentené), hanem akaratával elhatározza, hogy visszatartja magát (tartózkodó filozófia) bármilyen végkövetkeztetéstől.

Aki nem kortárs (Gleichzeitige) a történelminek, annak az érzékelés és a megismerés közvetlensége helyett (amelyek azonban nem tudják megértetni a történelmit) rendelkezésére áll az egykorúak (Zeitgenossen) közlése, amelyhez ugyanolyan módon viszonyul, mint a kortárs (Gleichzeitige) a közvetlenséghez. Még ha a közöltek változást is szenvednek a közlésben, mégsem fogadhatja el őket úgy, hogy ő maga nem helyesli és nem teszi történelmivé, anélkül, hogy számára történelmietlenné változnának. A közlés közvetlensége (vagyis az, hogy a közlés van) közvetlenül jelenvaló, de a jelenvalóban az a történelmi, hogy lett, az elmúltban pedig az, hogy jelenvaló volt azáltal, hogy lett. Tehát ha a későbbi hiszi az elmúltat (nem az elmúlt igaz voltát, mert ez megismerés, amely a lényegre, nem pedig a létre utal; vagyis hiszi, hogy az elmúlt jelenvaló volt azáltal, hogy lett), akkor a levés bizonytalansága

van benne. És a levés e bizonytalanságának (a nemléttel bíró semmisségének, a valóságos „ekként” lehetséges „miként”-jének) éppen úgy léteznie kell számára, mint a kortárs számára, értelmének *in suspensio* kell lennie, éppen úgy, mint a kortárs értelmének. Tehát már nincs közvetlensége, s a levés szükségessége sincs meg, hanem csak a levés „ekként”-je. A későbbi tehát hisz ugyan a kortárs közlése alapján, de csak ugyanabban az értelemben, mint a kortárs a közvetlen érzékelés és megismerés alapján, viszont a kortárs ennek alapján nem hihet, tehát a későbbi sem hihet a közlés alapján.

Így az elmúlt egy pillanatig sem lesz szükséges, éppoly kevésbé, amilyen szükséges volt, amikor lett, vagy szükségesnek bizonyult a kortárs számára, aki elhitte, vagyis hitte, hogy lett. Mert a hit és a levés fedik egymást, és a lét megszüntetett jegyeire utalnak: az elmúltra és az eljövendőre, a jelenvalóra pedig csak annyiban, amennyiben a lét megszüntetett jegyei alatt keletkezettnek tekintjük, miközben a szükségesség a lényegre vonatkozik, mégpedig olyképpen, hogy a lényeg jegyei kizárják a levést. Az a lehetőség, amelyből a valóságossá vált lehetőség származott, szüntelenül követi a keletkezettet (Gewordene), s megmarad az elmúlt mellett, még akkor is, ha évezredek vannak közöttük. Ha a későbbi megismétli, hogy lett (amit azáltal tesz meg, hogy elhiszi), megismétli annak lehetőségét, tekintet nélkül arra, hogy a lehetségesre vonatkozó sajátos elképzelésről van-e szó, vagy sem.

Kollin József fordítása

KIERKEGAARD A FORMA ÉS A TARTALOM VISZONYARÓL

IVAN FOCHT

„Mi vár rám? Mit hoz számomra a jövő? Nem tudom, semmit sem sejték. Amikor a pók egy szilárd pontról lefelé ereszkedik, a mélybe, szüntelenül és kizárólag az üres térséget látja maga előtt, ahol — bármennyire is kapalózzék a levegőben — nincs hova tennie lábait. És ami tovább úzi, nem más, mint az a vékonyka szál, amelyet a potrohából bocsát ki. En is így vagyok. Elöttem az üres térség, s ami tovább úz, egy konzekvencia, ami mögöttem áll. Ez az élet olyan alaposan, olyan borzalmasan torz, hogy már nem lehet kibírni.”

Kierkegaard: Vagy — vagy

Így született meg több mint száz esztendővel ezelőtt — 1843-ban — Sören Kierkegaard, „a boldogtalan dán” művében az egzisztencializmus. S mindaz, amin a későbbi egzisztencialisták dolgoztak, a mélybe ereszkedő fonál megtoldása volt. Az üresség egzisztencialista hangulata Kierkegaardnál olyan mélyen kirajzolódott, hogy sem Sartre „szabad terve”, sem Heidegger „számkivetettsége a nagyvilágba” semmi lényegesen újat nem tehetett hozzá. Kierkegaard e tekintetben éppen úgy ősatya, mint ahogyan Joyce a modern regény őse. Egyes követői hol ezt, hol meg amazt a fonalat fejlesztik tovább, azonban mindez in nuce megvan már az *Ulysses*ben: a főhős és az egységes cselekmény hiánya, a helyzetek párhuzamossága, a szaggatott, véletlen képzettársításokkal széttagolt szöveg és az átmenet az abnormálisba. Természetesen nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az egzisztencializmus fejlődési vonalához később a fenomenológia is csatlakozott (enélkül sem Sartre-t, sem pedig Heideggert nem lehet megérteni), a fenomenológia azonban inkább módszerként és eszközként szolgálhat, hogy teljesítse az üresség megrajzolásának egzisztencialista feladatát.

Nemcsak az ürességérzést, hanem a gyötrelém érzését is több mint harmincféleképpen tudta Kierkegaard kifejezni. Már műveinek címei is a helyzet súlyosságáról szólnak: *Vagy — vagy, Ismétlés, Rettegés és reszketés, A félelem fogalmáról, Halálos betegség, Válság*. Kierkegaard sokat vergődött, de nem kedvezőtlen anyagi helyzete miatt (apja gazdag gyáros volt), hanem attól a megismeréstől szenvedett, amelyhez gondolkodásmódja és gondolatainak folyamata vitte. Annál mélyebb

volt a tragédia. Pedig valójában tragédia nem is létezik, ha külső körülményeken alapszik.

Kierkegaard filozófiája a Hegellel való ellenzékben fejlődött. Számára — és a modern egzisztencialisták számára — a rendszer a szabad gondolkozás börtöne. Márpedig Hegel a rendszeres és spekulatív filozófia fő-fő képviselője volt. Kierkegaard nem elvont, élet-idegen, hanem konkrét dialektikát akart. Ezért viszi át az egyén szubjektív élményeinek szférájába azokat a fázisokat, amelyeket Hegel az abszolút szellemnek tulajdonított. Így jutott el a maga három stádiumáig: az esztétikai, etikai és vallásos szakaszig. Nem szabad szem elől tévesztünk azt az alapvető ténytet, hogy Kierkegaardnál az egzisztencia átéléséről van szó, és ezt az átélést — úgy látszik — lehetetlen elvont formában kifejezni. Innen ered minden egzisztencialista ellenkezése a rendszerekkel szemben. Emiatt állapítja meg Ottokar Matura *Kierkegaard egzisztencialista filozófiájának esztétikája* című művében, hogy a logikai rendszer lehetséges, az egzisztenciális rendszer azonban semmiképpen sem létezhet. Kierkegaard-nak az az elképzelése, hogy racionális úton nem lehet eljutni a valóságig (míg Hegelnél minden, ami racionális, az valóság is, és minden valóság racionális), mert ha az értelem felfoghatná a valóságot, gondolatív, változtatná, tehát meghamisítaná, Matura számára éppen Kierkegaard volt az első, aki az élmény és a racionális közötti teljes ellentétre rámutatott. Kierkegaard tehát csak ennek a megismerésnek létezését engedi meg, amely kapcsolatban áll az egyénnel, a maga élő egzisztenciális viszonyában.

Egy racionális struktúra feltételes, és kérdés, hogy használható-e a valóságban. Miért? A rendszernek valahol, valahonnan el kell kezdődnie, illetve bizonyos elveket fel kell tételnie. Márpedig az elvek ismét másokat tételnek föl. Emiatt van szükség kiindulópontként egy önkényesen megválasztott elvre. Az egész logikai rendszer tehát valami logikátlanon, az önkényességen alapszik. Kizárólag egy meghatározott álláspont alapján létezhet az egész rendszer. Ahhoz azonban, hogy a rendszer teljes legyen, feltételezhető, hogy többé már nem is létezik.

De nemcsak Kierkegaard-nál van így. Az egzisztencializmusnak már tárgyánál fogva is szemben kell állnia a rendszerrel. Íme, így ír Nicola Abbagnano clasz egzisztencialista: A tan nem minden. Végső fokon az embernek, az egyénnek kell döntenie. A filozófia nem csak külön tudomány, tevékenységét nem lehet csupán elméleti jelentőségre korlátozni. A jelentőséget szükségszerűen a tapasztalat és az élet egy formája egészíti ki — csak ekkor válik igazív a filozofálás. A rendszer korlátozottnak bizonyult. Az élet egész értelmét kell felfogni. Ha már létezik a filozófia mint tan, lennie kell egy olyan filozófiának is, ami emberi tett, ami az emberi lét momentuma vagy lényege. Minden tanak alapulnia kell valamin, mert a filozófia az emberi lét lényeges szempontja. „Azzal, hogy filozofál, az ember olyan lényé válik, aki saját magát teszi kérdéssé, olyan lény lesz belőle, aki saját létezését szemléli — és éppen ezért követel meg kételkedik, retteg és dolgozik, hogy a jövő urává válhasson.”

Mi a metafizika? című rövid, de rendkívül súlyos művében Heidegger is eljut arra a következtetésre, hogy a logika rendszere éppen a

legnehezebb és a legfontosabb kérdésekben mondja föl a szolgálatot. A logika ténye semmit sem magyaráz meg, csupán az egzisztencialista tapasztalat segítségével érthetjük meg a dolgokat. Már a Semmi kérdésnek fejtegetése közben csütörtököt mond az értelem ereje, s vele együtt a logika is, amely kénytelen mindent tárgynak tekinteni. És természetes, a Semmi nem lehet tárgyas. Hiba volna, ha a Semmit minden létező tagadásának tekintenénk, mert a létezőt is csak létezőnek tekintjük. Az ilyen Semmi „fogalmi Semmi”, éppen úgy, mint minden, ami létezik, csak fogalmilag létező. Ez az úgynevezett „elképzelte Semmi”. Mivel a Semmi önmagában nem tartalmaz különbségeket, lehetetlen megállapítani a „fogalmi” és az „igazi” Semmi közötti különbséget. Az igazi Semmi csupán a tapasztalatokban, a hangulatban, a félelemből csirázik ki a maga teljességében.” Így lesz ezekből az egzisztenciálékból a megismerés csiráinak táptalaja.

Kierkegaard Hegel rendszerét a szellem bizonyos kényelmi állapotának tekintette, amelyben minden gyönyörű, konfliktusmentes összhangban áll és fejeződik be. A hegeli típusú dialektika elfogadta az és-ést, Kierkegaard dialektikája viszont azt mondja: sem-sem. Az embernek Krisztus módra kell megfeszülnie az ellentmondások között — anélkül, hogy döntene, anélkül, hogy megbékélne.

Veszedelemes dolog ellentétben kifejleszteni egy gondolatot. Ekkor történik meg, hogy a tagadás ellenére átvesszük az ellenség által meghúzott koordinátákat és az ő gondolkodási módját. Egy már kirajzolt dimenzióban mozgunk. Ugyanazokat a terminusokat használjuk, csak hogy ellenkező előjellel. Ez történt Kierkegaard-ral is. A hegeli gondolat ellen küzdve, Hegel gondolatainak keretébe jutott, és mindez olyan drasztikus és kifejező módon megy végbe, hogy Max Bense *Hegel és Kierkegaard* című könyvében tökéletes párhuzamot talált a két filozófus tanításai között. Noha kezdetben a tagadás volt a szándéka, Kierkegaard valójában Hegel gondolatait egészítette ki. Kierkegaard Hegel elméleti, absztrakt filozófiájának izomorf, konkrét, gyakorlati pandanja.

„Azt mondhatjuk, hogy Kierkegaard Hegel rendszeres filozófiáját a maga egzisztenciális prózájába ültette át. A filozófia erőteljes, „antropológiai” redukciója, amely Kanttal és Hegellel kezdődött, Kierkegaard-nak Hegel egzisztencialista interpretációiban jutott el a szélsőségig, és ezt a redukciót szociológiai, illetve politikai interpretációkkal Marx egészítette ki.”

A gondolatok vagy álláspontok „egzisztencialista megfogalmazásán” „a fejtegetések bizonyos kiéleződését értjük, ami hatásos módot nyújt arra, hogy döntsünk: komolyan vette avagy sem egy gondolkozó a maga álláspontját, azaz a tőle származó és az őt személyesen érintő következtetéseket visszavonta vagy sem, tehát egy olyan nyelvre gondolunk, amely komplementáris az absztrakttal, azaz azzal, ami az álláspontok igaz és igaztalan volta között dönt.”

Az egzisztencialista megnyilatkozás lényegében az egzisztenciális kifejezése, egy gondolat konkrét, egyéni, reális demonstrációja, amelynek anyagi egzisztenciája van.” Vegyük csak Copernicus példáját. Mindennapi életével is bizonyítani akarta a maga igazát. Kierkegaard szerint is az igazság csak akkor igazság, ha gyakorlatilag megvalósítható a konkrét egzisztálásban.

„Az egzisztencialista megnyilatkozás” közömbös abból a szempontból, hogy magányosan, elkülönülten vagy pedig egy rendszerben jelentkezik-e, de — Bense szerint — megjelenhet a költői beszédben is. Kierkegaard-nál is így van. Az effajta filozófia a maga kísérleti és esszéisztikus stílusával — akárcsak az irodalom — a hatást keresi. Ezért mondjuk, hogy Kierkegaard „Hegel egzisztencialista korrektívája”.

Kierkegaard *Tudománytalan végső hagyaték némi filozofikus morzsákkal* című művének német kiadója is rámutatott arra, hogy Kierkegaard kiegészítője Hegelnek. Ezt írja róla: „... a szubjektív gondolat az objektív korrektívája, egyben azonban elkerülhetetlenül ellentéte, ha a valóságot valóban föl akarjuk ismerni”.

Így hát Kierkegaard filozófiai sorsa szükségszerűen Hegelhez kapcsolódik. Főleg esztétikai tanaiból látjuk ezt világosan:

Mi a költő? Boldogtalan ember, akinek az ajkai úgy formálódtak, hogy sóhajtása és kiáltozása tetszetős zenévé változik, miközben lelke titokzatos kínok között gyötrődik. És az emberek körülveszik, biztatják: Dalolj tovább! Más szóval: a szenvedés csak hadd gyötrője a lelkét és csak énekeljen megmegújuló fájdalomban. Kiáltoznia nem szabad, ezzel megijesztené az embereket. A költemény azonban szép, szívesen is hallgatják. A bírálók meg ezt mondják: „Így kell ennek lennie! Így, az esztétika törvényei szerint. — Természetes, hiszen a bíráló úgy hasonlít a költőre, mint egyik tojás a másikra. A különbség csak az, hogy szívében nem kínokat és ajkain nem muzsikát hord. Ezért jobb hát, ha az ember disznópásztor, és a sertések megértik, minthogy költő legyen és az emberek ne értsék meg”.

És éppen a szó irodalmi értelmében vett „egzisztencialista korrektív” miatt kell elmélyedni Kierkegaard fejtegetéseibe, „gondolati lírájába.” Véleményem szerint az egyik esztétikai kulcspont éppen a *Vagy — vagy* című könyvben található meg, a tartalom és a forma viszonyának taglalásában.

Lássuk csak, hogy nyúl Kierkegaard az esztétika problémáihoz!

„A véletlennek csak egy tényezője van: csupán véletlen, hogy Homérosz a trójai háború történetében az elképzelhető legegikusabb anyagra bukkant. A szerencsének két tényezője van. Az a szerencse, hogy a legegikusabb epikai anyag éppen Homérosz kezébe került. A hangszúly egyenlő mértékben van Homéroszon és az anyagon. És itt lehet meg az a mély harmónia, amely kicseng minden olyan műalkotásból, amit klasszikusnak nevezünk. Így áll a helyzet Mozarttal is. Az volt a szerencse, hogy a szó igazi értelmében vett zenei anyag éppen Mozartnak jutott és nem másnak.”

Kierkegaard olyan nagyra becsülte Mozartot, hogy számára minden rombadőlt volna, káosz keletkezett volna — ha nincs Mozart. A maga példájával mutatta meg, mi az „esztétikai egzisztencia”. Esztétikai

szempontból egzisztálni, ugyanazt jelenti: művészileg létezni és csak a művészetben lelni meg a lét értelmét és szilárd alapjait.

A fentiekből következik, hogy a klasszikus művészet számára múlhatatlanul szükség van egy lánghalméremre és a hálás anyagra. A klasszikus alkotásokban „abszolút összhang” áll fenn a két tényező között, és elszakíthatatlan a kapcsolat: mert az „epikus anyagot” csupán Homérosz felfogásában, az ő átlényegítése után látjuk. Homérosz léngelméje alapján fedezzük csak föl, hogy a feldolgozott anyag valóban nagy. És ha a dolog második részére helyezük a hangsúlyt az első rovására, azaz, ha a költői erőnek tulajdonítanánk a kizárólagos fontosságot, szem elől tévesztenénk azt, hogy az értelem, a lényeg, amellyel Homérosz áthatotta az egész anyagot, már ott lappangott magában a témában. Az igazi forma az anyag formája. Ezzel a felfogással kapcsolatban természetesen nehézségek merülnek föl, be kell bizonyítani, hogy a forma nem mutatkozik meg magán az anyagon, hogy a történelem kénytelen egy egyén útján zengeni önmagáról.

„A költő keresi a maga anyagát.” A költő éppen azt találja meg, ami egyénileg a legjobban megfelel neki. Maga a kívánság azonban még nem művészet, s ez a megállapítás érvényes minden tehetetlen költői kívánságra. „De helyesen kívánni, ez már művészet, sőt tehetség. És éppen ez a jele a zseniális tehetség megmagyarázhatatlanságának és rejtélyének, mert csak kívánnia kell, s mintha varázssvessző volna a kezében, a kívánt tárgy ott van, ahol akarja, hogy legyen.”

Az anyag és a forma tehát — Kierkegaard szerint — lényegileg egymáshoz tartoznak.

Így hát csupán egy mű vagy pedig az alkotások egy meghatározott sorozata teszi a művészt klasszikussá. Homérosz megírta a Béka-egér harcot is, ez az alkotása azonban nem tette klasszikussá. A művész nagy lehet minden alkotásában, de csak akkor lesz klasszikus, ha a legkifejezőbb és a legtisztább anyagot választotta művéhez. Így tette Mozart is, amikor a Don Juant komponálta.

Kierkegaard Mozart Don Juanját tartja minden idők legnagyobb zenei alkotásának. Abban azonban téved, hogy a zeneművészet legtisztább képviselőjéül egy operát jelölt ki. Az operában ugyanis van egy zenén kívüli alkotóelem is: a librettó: Jobb és meggyőzőbb lett volna, ha egy abszolút tiszta szerzemény mellett foglalt volna állást, annál is inkább, mert Mozartnak ilyen alkotásai is vannak. Látni fogjuk azonban, hogy Kierkegaard éppen azért határozott így, mert keveri a művészi és a nem művészi tartalom elemeit. Éppen ezért elemzi olyan nagy részletességgel Don Juan alakjait. Nem veszi észre, hogy az igazi művészi tartalom nem lehet más, mint az, amit a forma határoz meg, és másfelől a nem-művészi tartalomra alkalmazva tiszta, művészi tartalmat szül.

NT	F	MT
(nem-művészi tartalom)	(forma)	(művészi tartalom)

A nagy dán azonban nem tett különbséget a kétféle tartalom között. Számára a tartalom kizárólag az, amit a mű bemutat és ami benne kifejezésre jut. Mindenekelőtt az eszme, — és Kierkegaard ebben is igazi

hegelianus. Azt írja, hogy a klasszikus műveket lehetetlen összevetni. Hiba azt mondani, hogy az egyik nagyobb a másiknál, mert „minden klasszikus alkotás egyforma magasságban áll, mindegyik végtelenül nagy”. Márpedig a végtelenségben nincsenek arányok. Nyilvánvaló, hogy ez esetben zavarólag hat az a feltételezés, hogy mindenfajta művészetben van egy abszolút művészi tárgy, és ez a feltételezés juttatta addig a megállapításig, hogy valamennyi művészetben csak egy mű klasszikus, és végül is ez a feltételezés juttat el addig a tényig, hogy Kierkegaard a művészetet nem-művészi tárgyakkal kapcsolja egybe.

És ha mégis, mindannak ellenére, hogy a klasszikus alkotások között nem lehet párhuzamot vonni, meg akarunk állapítani egy bizonyos rangsort, erre is van lehetőség — állapítja meg Kierkegaard, de kizárólag egy lényegtelen valami alapján, mert ellenkező esetben elismernék, hogy már a lényegben is vannak különbségek. A kritériumokat — folytatja — mindaddig az anyagban vagy a formában igyekeztek meglegelni. Márpedig mindkét módszer hibás és nem dialektikus.

Ha a kritériumot az anyag tulajdonságaiban keressük, el kell jutnunk ahhoz a megállapításhoz, hogy az anyag „lényeges momentum ugyan, ha a tényezők egyike, de nem abszolút, mert csupán egy momentum” Helyes az a megállapítás, hogy a klasszikus művek számára az anyag nem jelent semmit, viszont mások számára rendkívül jelentős. Az első megállapítás az építészetre, a szobrokra, a zenére és a festőművészetre vonatkozik. „Számukra az anyag — és ez a festészetre is áll — nem több egyszerű ösztönzésnél.” A másik a legtágabb értelemben vett költészetre vonatkozik, tehát mindarra, ami a nyelven és a történelmi tudaton alapszik. Míg a többi művészet lehet úgyszólván történelmietlen, a költészet a nap konkrét témájához kapcsolódik. E tekintetben közeledik Sartre felfogása Kierkegaard-éhoz. Sartre is különválasztja az irodalmat a többi művészet körétől, s azt állítja, hogy az irodalom az egyetlen, amelynek elkötelezettnek kell lennie, tehát reagálnia a történetekre. A többi művészetnek nincs meg ez az eszmei jelentősége. Ez a megállapítás nincs összhangban a művészet megszokott felosztásával, amely szerint a művészet prezentatív vagy nem prezentatív. Mert mi az irodalom mellett a festészetet és a szobrászatot, sőt a színművészetet is a prezentatív művészetek közé soroljuk (tehát azok közé, amelyek egy tárgyat vagy jelenséget mutatnak vagy mutathatnak be), a nem prezentatív művészeti ágakká pedig a zenét, az építészetet és az ornamentikát nyilvánítjuk. Sartre azonban a költészetre is úgy tekint mint egy nem prezentatív, és el nem kötelezett művészetre. Csak a műprózának van dolga a jelentésekkel, illetve jelekkel, amelyek rajta kívül álló valamiről szólnak. „Más színekkel és tónusokkal dolgozni, mint valamit szóval kifejezni”. Mert „a színek, hangjegyek és formák nem jelek, semmi olyanra nem utalnak, ami rajtuk kívül van”.

Sartre *Mi az irodalom* című munkájában így fejt ki ezt:

„Tintoretto nem azért választotta azt a sárga színt, hogy félelmet jelöljön vagy keltsen vele, ez a vonás maga a félelem és ugyanakkor a sárga égbolt is. Nem a rettenet ege, nem is a megriadt ég, hanem a rettenet, amely tárgygyá lett, a félelem, amely átalakult egy sárga csikká és teljesen megtelt a dolgok sajátosságaival, a tárgyak áthatolhatatlanságával, elterjedtségével, vak per-

manenciájával, külsőségeikkel és viszonyaik végtelen tömegével. Tehát ez a félelem leolvashatatlan, egy hatalmas, hiábavaló erőfeszítés, ami mindig megtorpan félúton, az ég és a föld között, hogy kifejezze mindazt, amit ezek a tárgyak természetüknél fogva egyáltalán ki tudnak fejezni. És ugyanígy egy dallam jelentése (ha egyáltalán lehet jelentésről beszélni: ez esetben) nem a melódián kívül van, megkülönböztetésül az eszmétől, amelyet többféleképpen lehet hitelesen kifejezni.”

Így tehát Sartre is — akárcsak Kierkegaard — különválasztja az irodalmat (illetve a prózát), külön művészetté nyilvánítja, amely lényegében különbözik a többbitől. Könnyű most megállapítani, hogy mindez azért van, mert az irodalom szavakat használ, márpedig a szavaknak külön jelentésük van, amelyekkel a tárgyi világról beszélünk. És éppen ez a legfontosabb Kierkegaard számára, mert a művészi tartalom alatt a nem-művészire, illetve az eszmére gondol. Látszólag minden egzisztencialista számára az irodalom valahol a csúcson van. Ez tűnik ki Heidegger és követője, Alleman írásaiból is. Tudjuk, honnan ered ez az állásfoglalás. Az irodalom a nyelvet használja eszközül, a „nyelv pedig a lét háza”. A művészetnek nem önmagától fogva van értelme, hanem azért, mert föltárja az igazságot. A művészet igazsága másvalaminek az igazsága, ami rajta kívül fekszik. Mindez a hegelianizmus szembeütő nyoma. Hegel számára is az irodalom volt a legmagasabbrendű művészet, azért, mert fogalmi kifejezéseket használ, és eszerint minden művészet közül a legközelebb áll a filozófiához. Ez a hegeli nyom okozta Kierkegaard tanának sok következetlenségét, emiatt ingadozik a költészet és saját zenei hajlamai között, a maga eszteticizmusa és az objektív idealizmus, az esztétikai és a vallási stádium között. Erről még majd szólni fogunk.

Kierkegaard gondolatai tehát ebben az értelemben kizárólag a nem művészi tartalom felé irányulnak, így — természetesen — a képzőművészetek is meg lehetnek nélküle, anélkül, hogy ez a körülmény csökkenené értéküket. Ezen az úton haladva, abba a nehézségbe ütközött, hogy az esztétikai szemlélődés vagy a formából, vagy pedig a tartalomtól indul ki. Önmagától értődik — folytatja —, hogy bizonyos művészetek meglehetnek tartalom nélkül is, ha azonban ebből egyfajta osztályozást akarunk kiformálni, ha az anyag jelenléte, illetve jelen nem léte alapján akarnak következtetni egy bizonyos előnyre vagy fogyatékosagra az alkotó szubjektumában, tévedünk. És íme, Kierkegaard dialektikájának egyik példája: „Mert — szigorúan véve a dolgokat — végül is eljutunk odáig, hogy éppen annak az ellentétét képviseljük, amit szerettünk volna, amint ez mindig meg is történik, amikor az ember a dialektikus szakaszok között elvont módon mozog; ez esetben nem úgy van, mint egyébként az életben, hogy egyet mondunk és mást gondolunk, ez esetben mást is mondunk; és azt, amit mondani szándékozunk, nem mondjuk ki, hanem annak az ellenkezőjét. Így történik ez akkor is, ha az anyagot az elosztás elvévé változtatjuk: miközben az anyagról beszélünk, lényegében valami egész másról szólunk, a megformálásról.

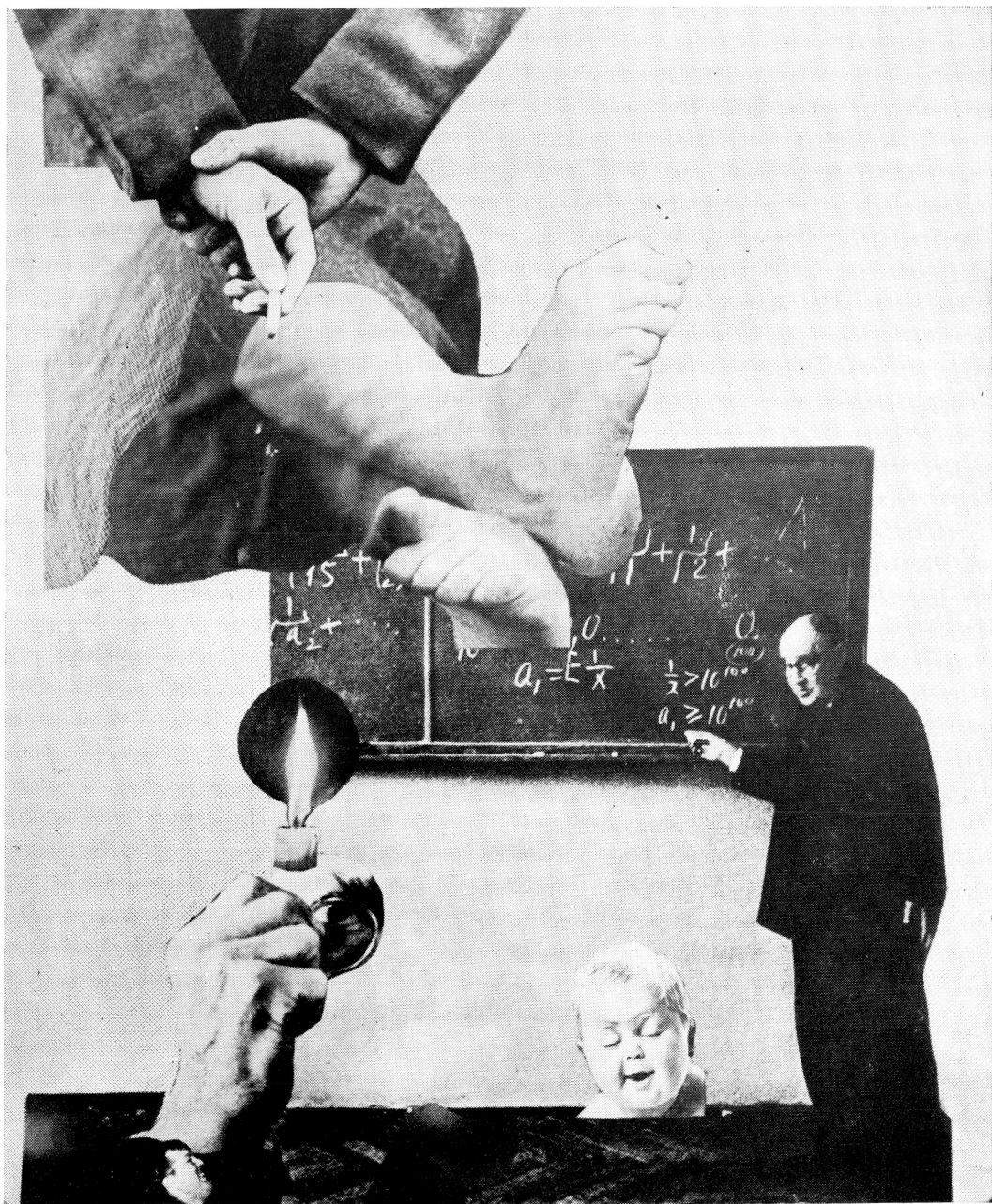
Ugyanez történik akkor is, ha formálásból indulunk ki és ha egyoldalúan hangsúlyozzuk a megformálást. Ha azt mondjuk, hogy egy bizonyos esetben valójában a formáló erő hozza létre az anyagot, más

esetben pedig nem fogadja magába, akkor csak beszélünk, gondolni azonban azt gondoljuk, hogy a formálás erejéről van szó, pedig valójában újra az anyagról beszélünk, és az osztályozás az anyag elosztásán alapszik. (Ebből újólag az látszik, hogy Kierkegaard összecezeréli az anyagot és a művészi tartalmat.)

Az anyag és a forma szükséges és abszolút egybeszővődésénél tehát nem lehet lényegbeli megosztást végezni a két tényező között. Ha megkísérelnénk, hogy az elosztást a forma alapján végezzük, mindent — még az eszmeietlen dolgokat is — klasszikussá kellene avatnunk. Hegel ismét visszazerezte a tartalom és az eszme méltóságát... „és kiűzte a klasszicizmus templomából a mulandó, „klasszikus” műveket, a könnyű lényeket, az éjszakai pillangókat”. Tulajdoníthatunk nekik örökkévalóságot — engedi meg Kierkegaard — bizonyos szempontból, ez az örökkévalóság azonban csak egy „örökké tartó pillanatot”, nincs meg bennük a klasszikus, mert hiányzik belőlük az eszme. Ha formailag tökéletesebbek is, ha technikailag virtuózok is, annál mulandóbbak és annál kevesebb erejük van ahhoz, hogy túléljék korukat. Klasszikus műalkotásról csak „abban az esetben beszélhetünk, ha egy eszme meghatározott formában érik meg és áthatja a világosság”. A vizsgáldás kiindulópontja nem lehet tehát az eszme és a forma különválasztása.

Mindjárt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az így értelmezett eszme olyan valami, ami kívülről került be, és nem művészi eszme, mert nem a formából indul ki. Kierkegaard forma- és eszmeegysége lényegében a forma és a nem-művészi eszme egysége. Láttuk, hogy Kierkegaard a formát kiegyenlíti a technikával és a virtuozitással — márpedig esztétikai szempontból ez teljesen téves. Mert ez esetben a művészet minden értékét kizárólag az eszme jelenlétének köszönhetné, éppen úgy mint Hegelnél. Kierkegaard nem látja, hogy a forma (amely nemcsak a technikai tökélyből áll) önmagának állít eszméket. Mindenesetre ugyanabba a terminusba vonja össze az anyagot és a tartalmat, és ezért meghatározásai quaternio terminorum. Csak a művészi eszme elválaszthatatlan a formától. A nem-művészi rendkívül sokféle formában lehet kifejezni és ábrázolni.

Nehogy egyoldalúlag és csak egy tényezőre alapozza a művészet felosztásának elvét, Kierkegaard egy közvetítőt állít közéjük: a „médium” fogalmát. A médium valójában nem más, mint kifejezőeszköz, az „amely az eszmét, a vizsgáldás tárgyát, láthatóvá teszi”. A médium lehet gazdag, lehet szegény és mint ilyen előnyt vagy hátrányt is jelenthet, amin azután alapulhat egy felosztás. Két lehetőség adódik: minél elvontabb és szegényebb az eszme meg a médium, annál nagyobb a valószínűség, hogy a velük rendelkező műfaj nem újít föl egy klasszikus műalkotást, az ismétlés lehetősége tehát kisebb. (Kevesebb az új tartalom és kevesebb az alkalom, hogy sajátos formákkal kifejezzük.) Viszont minél konkrétabb és gazdagabb az eszme és a médium, annál nagyobb az ismétlődés valószínűsége. Azt jelenti ez, hogy az egyik szekcióban több a klasszikus műalkotás, mint a másikban. És noha egyenlő magasságban állnak, több van belőlük azon az oldalon, abban a műfajban, amelyben az eszme és a médium konkrétabbak, és a legkevesebb abban a szélsőséges esetben, amikor az eszme és a médium a leg-

IVAN TABAKOVIĆ

A tudomány magányossága

elvontabbak. Ez esetben az eszme, amely rábukkant a maga kifejezés-módjára, egyszer s mindenkorra találta meg. Ekkor már nincs többé lehetőség arra, hogy még egy klasszikus műalkotás szülessen ezen a szektoron.

De lássuk csak, mit jelent az, hogy egy eszme és médium elvontabb, illetve konkrétabb, miben rejlik gazdaságuk, illetve szegénységük. Tudjuk, hogy a logikában egy kifejezés gazdagsága nagyobb meghatározottságától függ. Minél több a meghatározás és a pontos részlet egy kijelentésben, annál több konkrétum és annál gazdagabb tartalom tölti ki tárgyiasságának körét. Ha el tudnánk érni, hogy egy jelenség minden oldalát, formáját vagy megnyilvánulását teljességgel meghatározzuk, elérnénk a teljes és reális konkrétumot. És miben rejlik az eszme gazdagsága? Annak az esetnek a részletességében és differenciált voltában, amelyre vonatkozik. És hogyan jutunk el e meghatározások tartalmi gazdagságáig?

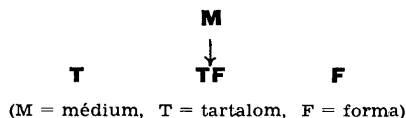
„Hogyan válik az eszme konkréttá?” — veti föl a kérdést Kierkegaard, majd mindjárt válaszol is rá: — „Úgy, hogy a történelem áthatja.” (Ezúttal is láthatjuk, hogy Kierkegaard az eszme alatt nem-művészi eszmére gondol. Az irodalom a feldolgozott témától nyeri ki-zárólagos tartalmát?)

Észerint hát, minél konkrétabb egy eszme, annál nagyobb a megisméltetés valószínűsége, mert a történelem szüntelenül új anyagot hoz. Homérosz klasszikus eposzíró, de éppen azért, mert az eszme, amely az eposzban kifejezésre jut, konkrét, a klasszikus eposz szekciója is nagyobb, több lehetőségeket nyújt arra, hogy újra egy klasszikus eposz szülessen.

Az époszban azonban nemcsak az eszme konkrét, hanem a médium is. „Mert a legkonkrétabb médium a nyelv.” Eszerint tehát a médium annál konkrétabb, minél közelebb áll a nyelvhez. A szoborban kifejezésre juttatott eszme elvont, mert semmi kapcsolata nincs a történelmi eseményekkel (anya és gyermekének szobra nem kapcsolódik egy meghatározott történelmi pillanathoz), sőt, a médium is elvont, amely az eszmét láthatóvá teszi. Éppen ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a szobrászat szekciója kicsi marad, s ezt a megállapítást a szobrászat története is igazolta.

Megállapíthatjuk, hogy Kierkegaard a médiumot is abból a szempontból vizsgálja, milyen mértékben van ábrázoló funkciója a nem-művészi tartalom kifejezésében. Mert ha nem így nézné a dolgokat, a szobrászat médiuma sem volna számára annyira elvont. A képzőművészeti kifejezőmód — mint a művészi lény jelenléte és része, nem pedig mint a nem-művészi ábrázolása, tehát ontológiai és nem gnoszeológiai szempontból — még a költői alkotásnál is konkrétabb, mert az eszmét közvetlenül, materiálisan ábrázolja, míg a szavak ezt mindig közvetett úton végzik. Egy szoborban közvetlenül látjuk az eszmét, viszont egy irodalmi szövegből érzékelésünk útján kell azt rekonstruálnunk.

A médium is két egymással egybeszövődő tényezőből áll: tartalom-ból és formából. Mivel azonban Kierkegaard szerint a tartalom nem-művészi eszme, a forma pedig az eszme technikája és kifejezőmódja, a médium terminusának bevezetésével a hiba — ahelyett hogy leegyszerűsödne — bonyolódik. Egy képletben ezt így mutathatnánk be:

Igaz, Kierkegaard azt állítja, hogy olyan eszme forog fenn ez esetben, amely művészi feldolgozás tárgya lehet, s nem olyan, amelyet megfelelőbb volna tudományosan fejtegetni. Ugyanakkor azonban látjuk, hogy újra nem-művészi elvről van szó, mert művészi feldolgozás tárgya „lehet”. A művészi eszme nem válik a művészi feldolgozás tárgyává, hanem művészi formából születik.

Az eszme és a médium nem kötelezően jelenti az elvontság fokát. Például a műépítészetben a médium a lehető legabsztraktabb, viszont az eszme semmi esetre sem a legabsztraktabb. A műépítészet sokkal közelebb áll a történelemhez, mint például a szobrászat.

A rangokat meg lehetne határozni annak alapján is, hogy az eszmét vagy pedig a médiumot vesszük alapelveként. Kierkegaard hajlamosabb arra, hogy rendszerezéssel döntsön az eszme fölött (s közben nem látja, hogy csupán egyetlen momentum alapján, az anyag alapján döntött).

„Az elképzelhetően legelvontabb eszme az érzékletességi zsenialitás”, s ezt kizárólag zenével lehet ábrázolni. Szoborral nem lehet bemutatni, mert egészen bensőséges tartalma van, lefesteni sem lehet, mert nem lehet körvonalak közé szorítani. „Erő ez, vihar, türelmetlenség, szenvedély, egészen lírai valami; mégsem egyetlen momentumban, hanem a momentumok szukcesszivitásában létezik; ha egyetlen momentum tartalmazná, le is lehetne festeni, ki is lehetne fejezni”... Az érzékletességi lángelméjűség messze van attól, hogy szavakkal el lehessen érni, mert szakadatlanul a közvetlenségben mozog. Eszerint tehát a költészetet sem lehet ábrázolni. „Csak a zene tartalmazza az idő momentumát, de a szó igazi értelmében mégsem az időhöz tartozik. Azt, ami az időben történelmi, képtelen kifejezni.”

„Az eszme és a hozzá tartozó forma teljes egységét Mozart Don Juanjában leljük meg. Éppen azért, mert a médium és az eszme is ennyire elvont, nem valószínű, hogy Mozartnak valaha is versenytársa támad. Mozartnak az a szerencséje, hogy olyan témához nyúlt, amely már önmagában is abszolút zenei. (Már mondtuk, hogy Don Juan egyáltalán nem azonos az „abszolút zenével”). Így hát — mondja szellemesen Kierkegaard — Mozart konkurrensé kénytelen volna átkomponálni a Don Juant.

El lehet képzelni több zenei műalkotást — folytatja Kierkegaard Mozartért rajongva —, de csak egy olyan van, amelyről elmondhatjuk, hogy eszméje teljes mértékben muzikális, csak egy van olyan, amelyben a zene nem kíséret, hanem az eszme kifejezője, saját lényegének kifejezése. (Próbáljunk mégis ellentmondani: hát valóban nincs több muzikális téma, akár mozarti is, hát nincsen számtalan hangkombináció és reláció, amelyek egyformán abszolútak? Kierkegaard azt válaszolná, hogy nincsen, mert az abszolút zenei téma nem más, mint az abszolút zenei tárgy, márpedig ilyen csak egy van.)

A muzikális témától eltérően, minden kornak megvan a maga Fausztja, mert a fausztai eszme történelmi.

Ebből az következik, hogy „ennek a vizsgálódásnak mindenekelőtt az a feladata, hogy kifejezze a muzikális-érzéketes jelentőségét és ebből a célból különféle stádiumokat jelöljön meg, amelyeknek — ha közvetlenül érzéketesek — közös jellemvonása az, hogy lényegében zeneiek”

Az érzéketességet a kereszténység előtt nem tekintették elvnek, erőnek, a reakciók rendszerének. Az első pillanatban paradoxonnak hangzik, lényegében azonban egy igen szellemes megállapítása Kierkegaard-nak az, hogy az érzéketességet a kereszténység hozta e világra. Mert — mondja Kierkegaard — minden pozíció közvetve állapítja meg azt, ami eleve kizárja. Ha a lélek szempontjából — ami pozitív elv — vizsgáljuk az érzéketességet, jelentősége abban nyilvánulna meg, hogy kizáródik. És éppen azzal, hogy ki kell zárni, határozzuk meg elvként, erőként.

Korábban is volt érzéketesség, de szellemileg nem határozták meg mint a lélek ellentétét, csupán lelkileg. Ezért tartozott a lélek harmóniájához, illeszkedett bele teljesen (a görögöknél, pogányoknál) az ember életébe.

Kierkegaard tovább halad a megkezdett úton, hogy beigazolja: a közvetlenül erotikus azonos a zeneileg erotikussal. Az ókori Görögországban az érzékiség nem volt ellenség, veszedelmes csábító, tehát az erotikumot sem határozták meg elvként. Az istenek éppen úgy élvezték a szerelmet, mint az emberek, de a szerelmet sohasem értelmezték elvként. Erosz isten a szerelem istene volt, maga azonban sohasem volt szerelmes. Nem a szerelem elvét képviselte. Az a tény, hogy maga a szerelem istene nem szerelmes, míg a többiek mindannyian az ő közreműködésével lettek szerelmesek — igazi görög gondolat. Nem birtokosa annak az erőnek, amelyet képvisel, más mindenki azonban rendelkezik vele. Mindenki neki tulajdonítja, ő azonban nélküli, mert szétosztotta.

A reprezentáció elvét a kereszténység állította föl. A jelentése a következő: egy erő elosztása, amely egy egyénben születik újjá. „Ha az erotikumot elvként, erőként, szellemileg meghatározottként tételezem föl, olyan meghatározott valamiként, hogy a szellem kizárja, ha olyasvalaminek képzelem el, ami egyetlenegy egyénben koncentrálódik, megkapom az érzéketes, erotikus lángelméjűséget.” Ez a fogalom még nem volt meg az ógörögöknél, csak a kereszténység — közvetve, a tagadás útján — illesztette a történelembe.

Az érzéketes — erotikus alapvető jellemvonása az, hogy közvetlenségében kifejezésre kíván jutni. Erre pedig kizárólag a zene képes, és a zenének csupán ebben az értelemben van teljes értelme. A zene így vált keresztény művészetté, illetve olyan művészetté, amelyet a kereszténység tételezett föl azzal, hogy kizárta. (Hegel: a tézis állítja föl az anti-tézist.) „A zene démoni művészet.” Abszolút tárgya az érzéketes — erotikai zsenialitás. Más dolgokat is ábrázolhat, ezek azonban nem a zene témái. A szobor igazi tárgya az emberi szépség (noha mást is adhat), a festőművészet igazi tárgya pedig a mennyei sugarakban fürdő szépség.

Ezeknek a fejtegetéseknek a mélyén egy téves feltételezés rejlik, az, hogy a művészi eszme az abszolút tárgyban van. Mert amikor Kierkegaard úgy folytatja, hogy minden művészetben a maga igazi fogalmát kell látnunk és nem szabad félrevezettetnünk magunkat azzal, amire

még képes — aminthogy az ember fogalma a szellem, és nem az, hogy két lábon jár, noha erre is képes —, ekkor el kell jutnunk addig a megállapításig, hogy ez a fogalom nem a tárgyban rejlik. Természetes, hogy bizonyos tárgyakat bizonyos művészetek ábrázolhatnak, másokat pedig nem, mivel azonban az ábrázolás mint olyan a művészet mint olyan számára nem lényeges, nem is jelent lényegest az ábrázolható tárgyak alapján végzett felosztás. Az ember fogalma sem a szellem tárgya, hanem maga a szellem.

Manapság már teljes mértékben érthetetlen az az állítás, hogy a szobrászat igazi tárgya az emberi szépség és a festészet igazi tárgya a mennyei sugarakban fürdő szépség. Sőt abban is kételkedünk, hogy a művészet célja egyáltalán a szépség.

Hogy mennyire lényeges Kierkegaard-nak ez a viszonya a tárgy iránt, abból is kitűnik, hogy a zene birodalmát is körülhatárolva, a nyelv oldaláról próbálja leírni. Ha a médiumokat fejlődési sorrendben helyeznénk el, a nyelvet közvetlenül a zene mellé kellene állítanunk. Ezért szokás azt mondani — állítja Kierkegaard —, hogy a zene nyelv.

De vegyük elő ismét Hegelt: „Ha a nyelvet médiumként vizsgáljuk, megállapítjuk, hogy ez abszolút szellemi médium és ezért az eszme igazi médiuma.” „A beszéd médiumában az érzékletes közönséges segédeszközzé süllyed, szüntelenül tagadják. Ezzel szemben a szobrászat, a festészet vagy az építőművészet médiuma nem ilyen, számukra az érzékletes a legfőbb alkotóelem, szüntelenül kifejezésre jut; az érzékletes nélkül megszűnne a szépségük. Ezekben a művészetekben az eszme elválaszthatatlanul kapcsolódik a médiumhoz és az érzékletesség nem degradálódik segédeszközzé. A médium ez esetben nem tud beszélni, amint a természet sem szólal meg. (Nem a jelek, hanem maguk az érzékletes dolgok jelentősek).

A beszédben nem kerülhet túlsúlyba az érzékletes momentum. Nem jó a beszéd, ha halljuk a nyelv csattogását a szájban. Nem jó az olvasás, ha a betűket bámuljuk. „A beszéd éppen akkor a legtökéletesebb médium, ha minden érzékletest megtagadunk benne.” (Kierkegaard úgy véli, hogy ha az irodalom a beszédet használja eszközül, megmarad az érzékletesség momentuma, de — megkülönböztetésül a többi művészettől — ez esetben nem közvetlen, hanem az olvasónak magának kell rekonstruálnia tudatában, képzeletében. Érzékletesség nélkül egyetlen művészet sem létezhet, tehát az irodalom sem lehetne művészet, ha nem ébresztene bennünk eleven, érzékletes képeket az ábrázolt alakokról, eseményekről, jelenségekről és tárgyokról. Az egész különbség a közvetlenség fokozatában rejlik.)

Akárcsak a beszéddel, „így van a zenével is: az, amit valójában hallgatni kell, állandóan menekül az érzékletestől”. A zene azonban Kierkegaard számára e tekintetben nem áll olyan magasan, mint a beszéd, mert csak bizonyos értelemben beszéd. Ha a zenét beszédnek vesszük, természetes, hogy szegényesebb a beszédnél.

A beszéd is meg a zene is a halláson alapszik, és a fül „a legnagyobb mértékben szellemileg meghatározott szerv”. Valamennyi művészet közül kizárólag az irodalom és a zene szól a fülhöz. Kierkegaard feltételezi, hogy minden érzékletesség a látástól és a térbeliségtől függ. Csú-

elő; szellemileg meghatározott és ezért erő, élet, mozgás, szüntelen nyugtalanság, szakadatlan egymásutánosság...” Így tétovázik Kierkegaard az irodalom és a zene között, hol az egyiket, hol a másikat állítva a csúcsra. Ezzel be is fejezhetnénk fejtegetéseinket Kierkegaardnak a tartalom és a forma viszonyáról kialakított felfogásáról. Kiderült ugyanis, hogy Kierkegaard, noha megkülönbözteti az esztétikust az esztétika híján levő tartalomtól, a hangsúlyt nem az esztétikusra és nem a művészire helyezi. A művészet azzal nyer értéket, hogy a forma megválasztásának jóvoltából egy olyan tartalmat dolgoz föl, amely nem az ő kebeléből született, olyan eszmét ábrázol, amely nem művészi.

Művészi klasszifikációját mindennek ellenére kizárólag az anyag alapján végzi. Így például *Stádiumok egy életúton* című művében Rómeó és Júlia „örökkévaló képéről” beszél, és ezt a képet (amely valójában úgynevezett abszolút tárgy), nem művészi értéke alapján értékeli, hanem aszerint, hogy a szerelmi viszony lényegét fejezi ki.

Theodor Wiesengrund-Adorno: *Kierkegaard, az esztétikai konstrukciója* című könyvében világosan kimondja, hogy az idealizmus mindig arra törekedett, hogy a maga anyagmegválasztását az anyag iránt bár bízalommá változtassa át. Amikor Kierkegaard a forma és tartalom kettősségénél marad, elképzelése idealisztikus jelleget ölt a tartalmi esztétika formájában. „Az eszme a művészet lényeges tartalmát képviseli” — mondaná Hegel. És ez Kierkegaard abszolút tárgya.

„Kierkegaard esztétikai eszméi — mondja Wiesengrund-Adorno — universalis post rem, amelyeket a történelmileg sajátos elemek kiválasztásával nyert. Így tehát esztétikája a nominalizmusba süllyed, amely végül is megvonja tőle a tárgyat.” „Az elvont és a konkrét művészi sémája — örökkévalóságuk hierarchiájával együtt — lényegtelen marad, mert minden művészi alkotásban múlhatatlanul szükség van konkretizálásra és ez nem korlátozódik kizárólag a beszédre.”

Kierkegaard tanítása a költői egzisztenciáról és az esztétikai stádiumról már egy másik problémakörhöz tartozik.

Bodrits István fordítása

BECKETT GODOT-JA ÉS AZ ELIDEGENEDÉS MITOLÓGIÁJA

MIHÁLYI GÁBOR

Samuel Beckett *Godot*-ja végre megérkezett Magyarországra. A világirodalom hazai ismertetését szolgáló *Nagyvilág* című folyóirat 1965 augusztusi száma közölte Beckett híres darabját. Beckettnek ezt megelőzően mindössze egy rövid rádiójátéka, a *Krapp's Last Tape* jelent meg magyarul. A *Godot-ra várva* fordítását hamarosan követte a dráma színpadi bemutatója Budapest egyik legnépszerűbb színházában, a Thália Színházban.

A közlés és az előadás nyomán lapjainkban, folyóiratainkban a darab hívei és ellenzői közt érdekes vita bontakozik ki. Abban teljes az egyetértés, hogy a modern drámairodalomnak ezt az új iskolát teremtő darabját legfőbb ideje volt közölni és bemutatni. Művészi értékét, rangját, jelentőségét illetően azonban erősen megoszlanak a vélemények. Tagadhatatlan, hogy nálunk az abszurd drámákat egyforma idegenkedéssel fogadja úgy a hagyományos irodalmi formákhoz szokott szélesebb közönség, amely olvasás közben, színházban elsősorban a szórakozást keresi, mint a Lukács György-i realizmus-koncepciót valló konzervatív kritika. De bárhogy is ítéljük meg az abszurd dráma irányzatát, esztétikai célkitűzéseit, egyes alkotásait, nem lehet kétségbe vonni Beckettnek, Ionescónak és társaiknak azt a nagy érdemét, hogy vitát kavarázó, izgalmas műveikkel kérdéssé tették a hagyományos drámai formák érvényességét — ahogy a *nouveau roman* újítói a hagyományos regényformák érvényességét tagadják. Beckett és társai nem kevesebbet állítanak, mint hogy az eddigi drámai formák nem alkalmasak többé a mai valóság bonyolult viszonylatainak, lényeges ellentmondásainak színpadi megjelenítésére.

A hol realistának, hol naturalistának nevezett színházzal ellentétben, az abszurd színház nem vállalkozik a valóság közvetlen tükrözésére, nem vállalja azt a dramaturgiai konvenciót, mintha a színpad a való élet tükröképe volna, mintha a színpadkép valóságos szobát ábrázolna, amelynek a negyedik fala áttetszővé vált. Ugyanakkor az abszurd színház, az expresszionista piscatori-brechtii színházzal ellentétben a politizáló, filozofáló színház koncepcióját is elveti, nem vállalkozik filozófiai, politikai tételek hirdetésére, bizonyítására. Az abszurd drámák nem tételdrámák, de még csak nem is filozófiai tételek parabolisztikus illusztrációi, mint Sartre vagy Camus drámái.

Az abszurd drámák, legalábbis Beckett tragikomédiái, így a *Waiting for Godot* is, a valóságot nem közvetlenül, hanem a mítosz síkján kö-

zelítik meg, korunk tartalmatlanná, hazuggá vált, érvényüket veszített mítoszainak leleplezésére törekednek. Nem érvekkel cáfolják a mítoszokat, hanem a paródia, a groteszk humor aknáival belülről robbantják, rombolják szét a szentnek vélt, áhítatosan tisztelt hiteket.

A *Waiting for Godot* mindenekelőtt a kereszténység megváltás-mítoszáat veszi célba, de elutasítja a felvilágosodás, haladás, a romantika természet- és szerelem-mítoszáat is, mindenfajta mítoszt, amely akár e világon, akár a másvilágon az emberiség megváltásának, üdvözülésének a lehetőségét vallja. Beckett a negáció végső határait keresi, a hős helyébe az antihőst állítja, a prométheuszi emberek helyébe az út szélén várakozó csavargókat, istenek, eszmények, remények helyébe a megfoghatatlan, soha meg nem érkező Godot-t. A hatalom, a vagyon, a tudomány, a szolgálat hasztalanságát a Pozzo-Lucky kettős példázza, a beckett-i világban a beszéd és a cselekvés is értelmét veszti, csak időtöltés, az unalom ellenszere. A természet sivár pusztasággá változott, a színpadon az elidegenedett világ látomása bontakozik ki előttünk.

Az elembertelenedett létnek ez az iszonyú víziója, amelyből száműzve látszik a szépség, a jóság, minden érték, amelyet az ember valaha is létrehozott, magyarázza, hogy a nézők, kritikusok egy része Beckett művészetét az egzisztencializmus szélsőségesen pesszimista, emberellenes termékének bélyegezte, művészi értékét is kétségbe vonta, mondván, hogy a pusztá negáció, minden érték tagadása nem hozhat létre semmi pozitívát, új művészi értéket.

De nem érti, félreérti Beckett színműveit, a *Godot*-t az, aki csak a negációt látja meg, s nem veszi észre a beckett-i mítosziparódia negáción át kibontakozó pozitív tartalmát, hogy Beckett művésze megvalósítja a negáció negációját, az új mítoszt. Az élet semmibe vesző országútjának szélén egy korhadt fa előtt — az édeni almafa, Krisztus keresztjének groteszk jelképe előtt — két elesett csavargó várakozik a megváltó Godot érkezésére. A mítosziparódia, az antimítosz antihősei Estragon és Vladimir ebben a tragikus komédiában a szenvedő, a megváltás után sóvárgó emberiség megrendítő jelképeivé válnak. Beckett a *Waiting for Godot*-ban nem tesz mást, mint hogy a megváltás eljövételét ígérő mítoszt egy másik mítossszal, a soha el nem jövő Godot mítoszával szembeesíti. Az antihősökre épített antimítosz — éppen ebben rejlik Beckett kivételes írói tehetsége — a *Waiting for Godot*-ban az ötletből, a paródiából a mítosz rangjára emelkedik, a műalkotástól szinte már függetlenül mitológiai jelképpé. (Természetesen csak abban az értelemben, ahogy a mai felvilágosult ember számára minden mitológia, a görög mitológia, a kereszténység mitológiája sem több végső általános igazságokat kifejező művészi jelkép-rendszerrel.)

A dialektikus gondolati építmény harmadik lépcsője a tagadás tagadása szükségszerűen magában foglalja az új szintézist, az új állítást, amely magasabb szinten, átfogóbb igazság formájában magában foglalja a régi meghaladott állítást. Beckett sem ragadhat meg a tagadásnál. A *Waiting for Godot* második részében a korhadt fa levelet hajt, a természet nem hagyja magát legyőzni. És nem lehet megtörni az emberiség életöztönét sem, Vladimir és Estragon mindig is várni fog Godot eljövételére. Nem lehet megfojtani a szolidaritás, a barátság tiszta érzését, mert a két barát újra meg újra egymásra talál. Sőt, a művészi szépet sem lehet száműzni az ember életéből, a szépség kipusztulását

sírató *Godot* esztétikai élménye az ember művészi alkotóképességének legyőzhetetlen csodáját hirdeti. A *Godot* megindító költői lírája olvasva is érvényesül, s — ha semmi más — ez a részvétből, sajnálatból, együttérzésből fakadó líra önmagában is bizonyítja Beckett mély emberszeretetét. Színműveinek tanulsága szerint Beckett számára az elidegenedés nem a valóság örök, változtathatatlan létformája, hanem egy folyamat végső stációja. Minden darab, a *Godot* is visszaütal egy korábbi emberibb világra, amely még ismerte a szépséget, jóságot, barátságot, szerelmet, ahol az ember még ember lehetett.

Tagadhatatlan, hogy olvasva képzeletünk színpadán elsősorban a beckett-i világ félelmetes, rettenetes, groteszk víziója elevenedik meg, elsősorban keserű akasztófahumorát érzékeljük. Megérezzük ugyan az író mélyen járó emberszeretetét, részvétének, együttérzésének szomorú szép líráját — de a mű egésze mellbevágó, lehangoló, fájdalmas élményt ad. A színpadi előadásban azonban a negáció negációja fokozottabban érvényesül, a valóságos színpad, a valóságos szereplők kiváltják a nézőből azt a katarzist, a felszabadulásnak, a megkönnyebbülésnek azt a tisztító örömet, amellyel az olvasási élmény adós marad. Nem akarom azt állítani, hogy színdarabról lévén szó, egyedül a színpadi hatást szabad mérvadóknak, az író szándékaival egyezőnek elfogadni. Beckett ennél bonyolultabb, tudatosabb művész. Úgy vélem, sokkal inkább az az igazság, hogy olvasva — és látva — más-más oldalát ismerjük meg ennek a bonyolult tudatossággal és technikával megszerkesztett darabnak.

Beckett a negációt és a negáció negációját darabjaiban mindenekelőtt a *Godot*-ban teljes következetességgel érvényesíti. A mítosz negációjának formailag a dráma negációja felel meg, az antimítosznak az anti-dráma. Az új forma látszólag teljes szakítást jelent az eddigi irodalmi, drámai hagyományokkal.

Az antidrámában — mint Martin Esslin mondja *The Theatre of the Absurd* című könyvében — nincs konfliktus, nincs cselekmény, nincsenek szilárdan körülhatárolt jellemelek, az ábrázolt történeteknek nincs sem elejük, sem végük. Ez a drámatípus igazi dialógust sem ismer, a szereplő személyek képtelenek a gondolatközlésre — de nincs is mit közölniök egymással. Többnyire csak közhelyeket ismételnék, s mint-hogy nem értik egymást, mindenki a magáét mondja, a monológ a színpadi beszéd fő formája.

Alaposabb elemzés során azonban kiviláglik, hogy Beckett *Godot*-ja is betartja az arisztotelészi dramaturgia alapvető szabályait. Hiszen ezeket az alapkövetelményeket egyetlen dráma sem kerülheti meg, bármennyire is úgy tesz, mintha megkerülné őket.

A *Godot* konfliktusa az ember konfrontálása a világegyetemmel, az értelmet és célt kereső ember összeütközése a róla tudomást sem vevő világegyetemmel. A konfliktus értelmét veszti, ha nincs adva a szabad választás lehetősége. Vladimir és Estragon is szabadon választhatnak, felkötik magukat az első fára, öngyilkosságot követnek el vagy tovább élnek, tovább várnak *Godot*-ra. A dráma végső tanulsága, hogy *Godot* ugyan nem jön el, — legalábbis egyelőre, ám a csavargók egyre fogyó reménnyel, de tovább várnak. A várakozást — azaz az életet választják. Ez a látszólag szabadon született döntés, itt is, mint minden igazi drámában, eleve determinált. Szükségszerű, hogy *Godot* nem jön el, s éppen ennyire szükségszerű az is, hogy a csavargók tovább várják. A

döntés eleve elrendeltsége itt is — mint a görög vagy a francia klaszikus tragédiákban vagy Shakespeare-nél — csak a dráma végén bizonyosodik be. Addig fennáll a másik lehetőség is, s éppen a választásnak ez a lehetősége teremti meg a színmű feszültségét. Ugyanakkor azonban a feszültség, az érdeklődés fenntartásában közrejátszik a különös, meghökkentő színpadi cselekmény is.

Beckett a *Waiting for Godot* műfajáról, színműve alcímében csak annyit mond, hogy „darab két felvonásban”. Valóban se nem tragédia, se nem komédia. Középfajú drámának sem neveznénk. Marx azt írta, hogy az emberiség kétféleképpen búcsúzik el a maga múltjától, kétféleképpen számol le fejlődésének, történelmének túlhaladott állomásaival; egyszer tragédia, másodszer komédia formájában. A tragikomédia — a közbülső állomás. Már nincs meg a tragédiáról belső kötöttsége és azonosulása az elmúló, elhaló tegnappal, de még nincs meg a komédiáról felszabadultsága sem, akit már semmi sem köt a tegnaphoz. Beckett megérdemeltnek, szükségszerűnek érzi a nyugati civilizáció csődjét. Keserű nevetés a Becketté. A nyugati civilizáció, kultúra Beckett szemében túlélte magát, léte értelmetlenné, tartalmatlanná vált, halálba tartó útjából hiányzik minden nagyság, bukása groteszk, se nem főségesen tragikus, se nem felszabadultan komikus. „Semmi sem mulatságosabb, mint a boldogtalanság” — nyilatkozta egy alkalommal Beckett. Ez a mondat elég egyértelműen meghatározza az író viszonyát alakjaihoz is. Kineveti, de sajnálja is őket. Bukásukat egyszerre érzi komikusnak és tragikusnak.

Mint minden jelentős újító és formabontó, Beckett is gondosan ügyel arra, hogy művét, a *Godot*-t szorosan hozzákösse a világirodalom nagy tradícióihoz. A *Godot* tele van a régi nagy mítoszokra, a Bibliára, a különféle keresztény legendákra való utalásokkal, Balzacról, Proustról, Joyce-ról, Bergsonról, az egzisztencialista filozófusokról nem is beszélve. A *Godot*-t lényeges belső szálak kötik a görög tragédiákhoz, a középkori moralitásokhoz, a vásári komédiákhoz, a francia klasszikus tragédiához, Molière-hez, Ibsenhez, Csehovhoz, Strindberghez, a századvégi szimbolistákhoz, elsősorban Maeterlinckhez. Csak utalni kívánunk rá, hogy az abszurd dráma létre se jöhetett volna a német expresszionista dráma, Brecht színházi forradalma nélkül. De a mostanában újra felfedezett Antonine Artaud, a kegyetlenség színháza teoretikusának tanácsait is megfogadta Beckett. Színháza a végső láncszem a drámáknak ebben a láncolatában, az elődök eredményeit mind feldolgozta, magába olvasztotta, s végsőkéig absztrahált formában jelenítette meg újra a maga műveiben. Beckett a művészi stilizálást a végsőkéig viszi, minden tartalmat felold a formában, itt a gondolati tartalom már csak közvetve a formán keresztül, a formai elemek rendszerében nyilvánul meg; a mű atmoszférájában, szerkezetében, az egyes alakok magatartásában, jellemében, egymáshoz való viszonyában. Még a beszéd is elveszti önálló gondolatközvetítő funkcióját, ugyanúgy formai elemmé válik, mint a mű szerkezete vagy atmoszférája. Nála a beszédnek csak a drámában elfoglalt helye adja meg értelmét, amely egyébként egyáltalában nem fedi a szavak, mondatok közvetlen jelentését. Az elhangzott beszédrészeket azért sem lehet összefüggéseikből kiemelni — mint mondjuk Hamlet nagy monológját —, mert az egyes mondatoknak, replikáknak az összefüggések rendszerén kívül úgyszólván semmi értelmük sincs.

Franz Kafka a tudatalatti világát idéző álomképeket használta fel a maga mitológiájának a kialakítására, Beckett a középkori moralitások és a vásári bohóctréfák ötvözetéből munkálta ki a *Godot* drámai formáját. A moralitásokhoz hasonlóan a *Godot* is példázat, csak éppen ellenkező előjelű példázat. Nem a vallásos hívők épülését szolgálja, hanem éppen ellenkezőleg, a jámbor hiedelmeket teszi nevetség tárgyává. Míg a középkori moralitásban az Istent kereső, megváltást váró polgárok üdvözülnek, a *Godot*-ban jók, rosszak, istent várók, istent tagadók már egyaránt a kárhozat földjén élnek. Mint a moralitásokban a tértől, időtől elvonatkoztatott színhely a Biblia világát idézi, a darabban szereplő személyek nem egyénített jellemek, hanem elvont tulajdonságok, magatartásformák, társadalmi kategóriák megszemélyesítői. Vladimir a töprengő, az eszményekért lelkesedő, mindig reménykedő idealista, Estragon a földhöz tapadt, anyagiasság, kételkedő, csak a mának élő materialista. Hozzájuk hasonlóan Lucky és Pozzo is az emberiséget jelképezi, de amíg a két csavargó kapcsolatában az egymás mellé rendeltség, a barátság dominál, addig Lucky és Pozzo kapcsolatában Beckett az alá- és fölérendeltség, az úr és a szolga viszonyát testesíti meg. De ezen túlmenően Lucky és Pozzo kettőse a test és lélek, a hatalom és a tudomány és művészet egymásra utaltságának a szimbóluma is. Mint a moralitásokban a *Godot*-ban is a cselekménynek, az alakoknak csak átvitt értelemben, a szimbólum síkján van jelentése.

Beckett azonban a maga moralitását a bohóctréfa szintjén játszhatja el, így fosztja meg látszólag a művet épületes tartalmától. A komoly moralitásból nevetségessé bohóctréfa lesz. A megváltás nagy mítoszát megjelenítő moralitásnak ezzel a redukciójával éri el Beckett a kívánt hatást, a régi mitológiák lerombolását, a mítosz negációját, az elember-telenedést, abszurdá váló világ bemutatását, ahol minden magasztos eszme értelmét, értékét veszítette, ahol a vallás, a tudomány, a művészet már csak bohóctréfa tárgya lehet. Amikor a *Waiting for Godot* önmagát olcsó vásári, cirkuszi mulatságként prezentálja, a bohóctréfával szinte önmagát is megsemmisíti, devalválja.

Azonban, mint már utaltunk rá, a *Godot*-ban semmit sem vehetünk a maga eredeti jelentésében, eredeti mivoltában tudomásul, a bohóctréfa, a bohóctréfa sem igazi bohóctréfa, hanem sűrített utalások, gondolatok hordozója. Az a tény, hogy a bohóctréfák komikumát állandóan át- meg átszövi a remény, a barátság, a félelem, a magány, a halálvárás lírája, már önmagában jelzi, hogy nem hagyhatjuk magunkat megtéveszteni a bohótzati formától. A színpadon egyik bohóctréfa követi a másikat, s a viccek komikuma ki is váltja belőlünk a kívánt nevetést. A mű egésze azonban mégis másféle, magasrendű művészi élmény hatását kelti. Mindvégig éreznünk kell ugyanis, hogy a felhasznált művészi eszközök olcsósága csak látszólagos, hogy az író a bohóctréfa alacsonyrendű, alantass művészi eszközeivel, a tótágassal, a fenékberugással egy új, súlyos gondolati tartalom hordozására hivatott, magasrendű művészi formát teremtett.

A bohóctréfa Beckett kezében eszköz a brechti Verfremdungseffekt érvényesítésére. Az elidegenedett világ érzékeltetésére elidegenedett művészetet kell létrehozni. Brechtnek a maga színpadi gyakorlatában a Verfremdungseffektet sohasem sikerült olyan következetességgel megvalósítania, mint Beckettnek a *Godot*-ban. Az előadás folyamán a néző

valóban mindvégig kívül marad a darabon, sohasem talál módot arra, hogy azonosuljon a dráma szereplőivel, hogy a dráma szereplőinek tragédiáját a sajátjaként élje át. És éppen ez a kívülállás váltja ki a közönségben a katarzist. A néző, minthogy érzelmileg nincs megkötve, a kívülálló tárgyilagosságával élvezheti a színészek játékát, s mint egy szép tárgyat, csaknem úgy csodálhatja az írói alkotást, úgy értékelheti a darab művészi erejét, gyönyörködhet a szép lírai mondatokban, s nevethet felszabadultan a groteszk bohóctréfákon. Csak az előadás után hazamenet veszi észre, hogy a bohóctréfák végül mégis becsapták őt. Ott ült a színházban kényelmes életfilozófiájának biztonságában, s a kívülálló fölényével mulatott az ágrólszakadt csavargókon, az ostoba, öntelt Pozzón, s nem vette észre, hogy a darab az ő magabiztosságát is kérdésessé tette, hogy Estragon és Vladimir szemében ő ugyanolyan nevetséges, mint amilyen nevetető az ő számára a két csavargó ostobasága. A kör ezzel bezárul. Azzal, hogy a dráma megingatta a néző ön-elégültségre, olcsó kompromisszumokra, hazug mítoszokra épülő életfilozófiáját, Beckett műve elérte célját. Igaz, hogy az így létrejövő végkifejlet nem a tragédia felemelő, hanem a tragikomikus antidráma groteszk katarzisa, amelyben nemcsak a színpad groteszk hősei, de a nézők maguk is nevetségessé válnak.

De vigyázzunk! Ha szembe tudunk nézni nevetséges voltunkkal, már nem is vagyunk olyan nevetségesek. A tagadás itt is megtagadja önmagát. Mint ahogy az igazi művészet nem is képes a végső, a teljes tagadásra. Minél dühösebben, elkeseredettebben hangoztatja a *nemet*, annál bizonyosabban sóvárog a megváltást ígérő, felszabadító *igen* után.

IVAN TABAKOVIĆ KOLLÁZSAI

ACS JÓZSEF

„A paradoxon módszere az egyetlen fonál, amely vezethet bennünket ebben a világban” — mondták azok, akik hitüket és kételyeiket a napok és az éjjelek ritmusának megfelelően cserélgették. Ezek mindent összegyűjtenek, mindenben hisznek, és mindenben kételkednek, és az ellentmondások között keresik a hézagokat. Tudják, hogy mindenben van igazság, de nem lehet minden igaz sem. Dialektikusok, vagy kozmopoliták, olyan értelemben, hogy az egész kozmosz az otthonuk, tehát mindenütt egy kissé otthon vannak, de sehol sem állandó lakók. „A kifejezés minden módszerét megragadom, amit a művészet ismer, hogy azt, amit akarok, a legmegfelelőbb módon elmondhassam” — mondja Tabaković.

He belépünk ebbe a hallucinációkkal teli laboratóriumba (Tabaković nemrég zárult belgrádi kiállítása), akkor egy kabalisztikus világ tárul elénk. Egyik kollázs: „A szórakoztató zene fesztiválján” — fordított hegedű zenéje fogadja a nézőt, s olyan érzést kelt, mintha a zenekar tagjai fej nélküliek lennének. „A barátságos mosoly” kollázsán gyűrődző lepedő tátongó üregéből a két fogsor olyan torz dübörgéssel röhög, mintha a világúri Nagy Ismeretlen nevetne önnön végtelenségén. Ez már világúri cinikus játék, és ha Földünkön oly sok tréfás dolog van, akkor mennyi lehet a világúrben, amire fel kell készülniük az embereknek, hisz ott a földi mitológia minden istenével találkozni fognak.

Tabaković nem konvencionális értelemben vett festő. „Egy pillanatra ráeszméltem, hogy egyedül így — kollázssal mondhatom el élményeimet. Vállalkozásom nem véletlen.” A művészet azért szükséglete Tabakovićnak, hogy azon keresztül megismerhesse a világot. A művészetnek más feladatot szab, mint a szép szolgálatát, legalábbis nem hagyományos értelemben. Tabaković nézeteinek a körébe illik Francastel gondolata: „Egy kor művészetét nem lehet azonosítani az olyan alkotásokkal, amelyeknek az a szándékuk, hogy egyes csoportoknak imaginárius gyönyörűséggel szolgáljon. Ez a nézet régi csökevény, de sajnos eléggé romantikus maradványa az önmagáért való művészetnek”.

Tabaković mint „tudós festő” nem elégszik meg a tiszta művészettel, mert érzi a művészet intencionális szerepét. A közlés a modern művészet lényeges része és ha ez gyorsan történik, akkor a művészet nemcsak aktív társadalmi tényező, hanem azonfelül még a tájékoztatás napi fogyasztásának szükségleteivel is — sajtó, rádió, televízió — föl-

veszi a versenyt. Ezen a ponton különösen ráismerünk Tabakoviára, aki magában egyesíti a művészt és a menedzsert. Tabaković a kommunikatív művészet propagálója. Tudja a föladatát, mint ahogy az agorán sétáló filozófusok tudták, vagy mint ahogy a régi prédikátorok gyakorolták az ige hirdetésekor.

A kollázs gyorsan realizálható technika. Tabaković a korszerű képtájékoztató özőnéből részeket vág ki, és azokat szokatlan módon egyezteteti össze, úgyhogy ezek a részek a legparadoxálisabb módokon kapcsolódnak egymáshoz. A részek fontosabbak, mint az egész, a tárgyak térbeli elhelyezése helyett egymáshoz való viszonyaik alakulnak ki, és váratlan meglepetéseket közölnek. Ezek a tárgyak föl szabadultak a konvencionális rend alól, és ironikusan gúnyolják azt. A kollázsnak ez a polivalens tulajdonsága új kommunikatív erőt ad a képzőművészetnek. Szélesebb horizontokról és mélyebb rétegekről tudósít. A módszer a szürrealizmus automatizmusára hasonlít, de Tabakovićnál az automatizmus nem öncélú, hanem alárendelt eszköze egy javító célzatú művészetnek.

Tabaković sok mindennel foglalkozik. „A mai világról szerzett képzeleteinket szélesebb keretek közé kell helyeznünk, és mindazokat a nézeteket, amelyek a létezésünkre vonatkoznak — szellemieket vagy anyagiakat egyaránt —, felül kell vizsgálnunk”. A felülvizsgálás eredményei Tabaković új kollázsai. Tabaković nem tartja megismerhetetlennek a világot, de ismeretelméleti gondolatait a tükör szimbólumával oldja meg, mint ahogy a XVI. században tették. „Mi figyelemmel kísérhetjük, jegyezhetjük a világ és az élet tükrözését, de az a fontos, hogy mit, jót vagy rosszat látunk abban.” Ebből látszik, hogy az automatizmust a humanizmus eszméinek rendeli alá.

A szürrealisták mozgalmát mindenekfelett a humanizmus hatotta át, de Tabaković művészeti céljait ezenfelül didaktikus és klasszikus humanizmusban kell keresnünk. Tabaković magatartása klasszikusnak mondható ebben az objektíve modern világban, mely viszont ellentétben van a klasszikus módszerekkel. Tabaković tehát nem szürrealista, hanem a bizarr jelenségeket kutató művészek közé tartozik, akik családójukat a középkori kabalistákig vezetik vissza. Ezek között vannak például Leonardo, Arcimboldi stb.

A művészetet a tudományra emlékeztető formákkal kapcsolja össze, kölcsönhatásokat teremt a két terület között. De ha ezekhez az elemekhez, melyek elvontak és ideálisak, átlátszók, hozzáadunk „egy kevés élő hús-vér anyagot, akkor szürrealizmushoz lesz hasonló”. A mikro- és makrokozmosz iránti érdeklődése sem matematikai, sem egészen tudományos, hanem költői. Nem a matematikát szereti, hanem a matematikának gondolati formájáért lelkesedik, mely úgy tűnik, mindenható és olyan akrobációkra alkalmas, melyekkel egy csodálatos külön világot teremthet meg. Egy ilyen világ helyettesíti az „ismeretlen valódi világot”. Nagy mélységei vannak, homályokkal teli, s értelmetlenségek helyett paradoxonai vannak, és ami több, „a komikum a lelke ezeknek az aránytalan játékoknak.” De intenzívek, arra alkalmasak, hogy fölkeltsék az érdeklődésünket, hogy zavarba hozzon bennünket, hogy ironikus keserűséget érezzünk, hogy az élet igazságtalanságait, hiúságait átéljük, és végül, hogy reményeink pislákoló lángja is megmaradjon.

A klasszikus módszer és a modern élet ütközése felszínre hozza az etikai kérdéseket is. Tabaković didaktikus módszerrel vizuális egységbe csoportosítja az emberi viszonyokból eredő megfigyeléseit. „Az ügyviteli pantomim” a pénz uralmának félelmes erejét éreztetni egy mozdulattal, a milliók hengerlő erejét hozza működésbe, és társadalmi meg-
rázkódtatásokat idéz föl. A „Művelődés” című kollázon előretolakodó orrok, a kultúra fogyasztásához kellő szervek nélküli arcok, a művelődés fényei felé tolonganak. Olyan ez, mint egy modern változata a „Vak vezet világtalant” című híres mápolyi Breughel-képnek. „Nézetem szerint a művész a létezés minél több megnyilvánulásába kapcsolódik be, kezdve a társasélet szórakozási formáitól, egész a természetig. Részemre nem lehet semmi sem érdektelen, mi még nem találtuk meg a kifejezés szükséges formáit, és állandó küzdelemben vagyunk a rohanó idővel. Sajnos, mi kevésnek bizonyuló eszközökkel próbáljuk megközelíteni az idő és az események egységét.” Tabaković polihisztor szellemű művész, az Alfa és Omega közötti távolságok érdeklik, de úgy véli, hogy a megismerés határait az idő erősen korlátozza. Az idő és a fény problémái állandóan foglalkoztatták. Pályája kezdetén egzakt impresszionista volt, órával a kezében nézte az atmoszféra változásait, majd a mechanika foglalkoztatta, később az üvegtárgyak mágikus fénytöréseit festette, azután üres intérierjein a tárgyak helyett azoknak félelmetes árnyékait terítette szét a falakon. A fényre mint a gyorsaság fizikai tényére tekint, ami az idővel van korrelációban. A kollázs technikája a közlés gyorsaságának a faktora. Ma a mechanikai óráról azt vallja, hogy „az órák tanúai az idő múlásának, de nem kísérik az életünket, hanem csupán a mi képzeletünknek, gondolkodásunknak és saját magunknak az elavultságát jelzik”.

Még egy paradoxon: hogy méltó legyen a tárlat sorsa Tabaković kronométeréhez, mely a végtelent azzal mutatja, hogy megállt, kollázsai többé nem térnek vissza a New York-i Madison Avenue-ről.

SZEMLE

EGY EREDETI GONDOLKODÓ

Danilo Pejović: *Protiv struje*. Mladost, 1965.

Danilo Pejovićot eddig is filozófiai életünk legmarkánsabb egyéniségének ismertük, széles látókörű, nagy műveltségű, sokoldalúan tájékozott alkotónak. Könyv alakban összegyűjtött tanulmányai most mégis kellemes meglepetést hoztak: nemcsak arról győztek meg bennünket, hogy figyelemreméltó, hanem egyik legeredetibb — mondhatnánk úgy is, legfilozofikusabb — egyénisége filozófiai életünknek. Eddigi művei csak sejtették ezt, mert a francia filozófia történetének egy korszakáról (1957) él Hartmann ontológiájáról (1960) írt könyve természeténél fogva igen szűk skálán mozog, s így inkább csak a szerző tudásáról és tájékozottságáról tanúskodik, anélkül, hogy sokat elárulna eredeti egyéniségéből. A szórványosan megjelent tanulmányok sem adhattak hű képet róla. Így Pejović valójában csak ezzel a könyvvel mutatkozik be a filozófiai érdeklődésű olvasótábornak. És ismét tegyük hozzá: ez a bemutatkozás kellemes meglepetést hozott.

A tíz tanulmányt tartalmazó kötet három részre oszlik. Az első benyomás alapján azt mondhatnánk, hogy az első rész a szűkebb értelemben vett filozófiai kérdéseket taglalja, a második a szociológia, a harmadik pedig az esztétika területére kalandozik. Leegyszerűsítés lenne azonban döntő fontosságúnak tekinteni ezt a felosztást, hisz Pejović valójában mindhárom területen ugyanazokkal a problémákkal viaskodik, s — mint később látni fogjuk — a tanulmányokból egy egységes filozófiai álláspont olvasható ki.

Megállapíthatjuk, hogy az első rész tartalmazza a legértékesebb alkotásokat, és közöttük is külön figyelmet érdemel Lukács Györgyről írt tanulmánya. Ezekben meglepő eredetiséggel és meggyőző erővel boncolgatja a filozófiának — elsősorban a marxista filozófiának — az utóbbi időben annyit vitatott kérdéseit. Álláspontjait nemegyszer kételyeket támasztanak. Például valószínűleg sokan nem fogadják el azt a megállapítását, hogy Lukács életművét „fejlődésének korai szakasza jelzi” (88. old.), mert ez a nézet nemcsak a történész Lukácsot nem veszi figyelembe, de nem számol **Az ifjú Hegellel** sem, amely legalább olyan jelentős hozzájá-

ulás a marxista filozófiához, mint a *Történelem és osztálytudat*. Még többen tartják majd vitathatónak az ifjú Marx művei alapján levont nem egy tételét. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az első rész tanulmányaiban Pejović a marxista filozófia néhány kérdése olyan merész és eredeti megfogalmazójának bizonyul, akihez filozófiai életünkben csak Kangrga hasonlítható.

A második rész tanulmányai inkább a szerző olvasottságáról, mint eredetiségéről tanúskodnak. Az első tanulmányban még meglep bennünket, mennyire ismeri a mai Amerikát, milyen merészséggel nyúl a technika fejlődésével és jóléttel, a világ elidegenülésével és az ember automatizálódásával jelentkező problémákhoz — noha már itt sem tudunk szabadulni attól a benyomástól, hogy ezt a problémát amerikai szerzők nálunk is megjelent könyvei sokkal alaposabban feldolgozzák. A lexikális Mi a szocializmus és a tisztán polemikus jellegű Minek az intelligencia című tanulmány viszont már kevés kárpótlást nyújthat azoknak, akik az első rész eredeti gondolatainak nyomát keresik ebben a fejezetben.

Végül, a tanulmánykötet esztétikai problémákkal foglalkozó harmadik része csak ott tud jelentősebb gondolatfolyamatokat elindítani az olvasóban, ahol az első rész gondolatköréhez kapcsolódik. Ugyanakkor azonban nem érezzük elég meggyőzőnek Pejović esztétikai elemzéseit, válaszait a művészetek problémáira, sőt nem egyszer éppen az a benyomásunk, hogy a filozófiában oly mértékű Pejović az esztétika területén belekerül a nagy szavak sodrásába, ami egyébként az utóbbi időben igen elterjedt jelenség egész esztétikai irodalmunkban.

Tegyük fel azonban a kérdést: végighúzódik-e egy vezérgondolat ezen a tíz tanulmányon, kiolvasható-e belőlük egy egységes filozófiai álláspont? Véleményünk szerint, igen. A kiindulópontot Pejovićnak az a véleménye adja, hogy a technika fejlődése során a filozófia megszűnt az lenni, ami a görögöknél volt. Náluk ugyanis a filozófia „történelmi küldetése” az volt, hogy „feltárva az igazságot az emberről és a létről, egészében a világ felszabadtítása felé vezessen” (13. old.). Később azonban kialakult a tudomány és technika világa, amelyben elveszett ez az alapgondolat, megváltozott az értékrendszer, s így a filozófia a tudomány mögé szorult. A filozófiában bekövetkezett fordulatot Pejović több vonatkozásban elemzi, de legérdekesebb az, amit az esztétika történetével kapcsolatban mond, nyomon követve, hogyan alakul át a művészet metafizikája esztétikává. Ennek a metafizikának lényegét Arisztotelész mimesis-ében találja meg. Ebben ugyanis az általános véleménnyel szemben nem egyszerűen másolást, a természet utánzását látja, hanem a művészet lényegét. „Tehát — írja — ha a művészet mimesis, akkor mint physis „másolása” magának a természetnek — a természet mint productio-termelés növekedésének és fejlődésének —, s épp ezt jelenti a poiesis. Ezért a művészi megformálás nem annak sajátos előállítás, ami már elő van állítva, hanem magának a termelésnek”. (293. old.). Ezzel szemben az esztétika érzéki megismeréssé szűkítette a művészetet.

A filozófia elveszett értelmére való emlékeztetés azonban csak az egyik mozzanat. A másik a tudomány és a technika elidegenült

világának kritikája. Pejovičnál a kettő együtt vezet Marx megértéséhez; a praxis, a humanizmus-naturalizmus, a filozófia megvalósítása stb. tételek rendkívül nagy intellektuális erőről tanúskodó értelmezéséhez. A polgári, tudományos-technikai világból egyedül Marx tudott kitörni. A kitörés útja pedig a tudomány és a filozófia elégtelenségének felismerése, a praxis elmélete és a jövő társadalomról alkotott elképzelés, vagyis a világ megváltoztatása szükségességének tudata. Ennek alapján alkot Pejovič két olyan víziót, amelyet szem előtt tart, bármilyen kérdéshez is nyúl.

Egyik a filozófia és a tudomány találkozásának, kiteljesedésének és egyben önmagán túlnövésének víziója: „A huszadik századi gondolkodás és művészet közös sorsának kölcsönös felismerése elősegítette elveszített lényegük felismerését is, amely kezd visszateérni és ismét jelentkezni korszakunk gondolkodóinak és költőinek — közjük tartozik Karl Marx is — nagy alkotásaiban. Hiszszük, hogy a filozófia és a tudomány ebben a dialógusban szintén megbékül és a tudomány el tudja majd fogadni az olyan filozófiát, amely nem lármás tudomány, hanem csendesebb és halkabb, de ezért nem kevésbé angazsált tudatos átgondolása annak, ami nélkül az ember nem élhet emberként. Akkor majd a tudomány nem csodálkozik többé azon, hogy a filozófia nem „hitelesítheti” — nem is kell, és nem is akarja „hitelesíteni” — igazságait, mint tudományos álláspontokat, mivel éppúgy mint a művészet, az őseredetből indul ki, és minden dolog őseredetéről beszél. Ezt a beszédet csak az hallhatja, aki hallani tudja, és akit nem süketített meg a gépek zaja”. (42. old.).

Ennek alapját pedig a jövő társadalmának víziója adja: „A technika mint a szükségletek kielégítésének eszköze lehetővé teszi a nyomortól való megszabadulást, és ezzel teljesíti »életcélját«. Metafizikai igényei így feledésbe merülnek, hogy véglegesen szertefoszoljanak a földi mennyországról alkotott technológiai utópiák, amelyekben az emberi élet korlátlanul meghosszabbodik, a megsérült testrészeket regenerálják és minden gyerek egyforma fizikai és szellemi képességgel születik (amiben sajnos Ernst Bloch is hisz!). Mint tökéletes angyalok, az emberek elveszítenék embe riességüket, ezt a lényeges tökéletlenséget, és ezért nem lenne szükségük technikára sem. Létük csak nyílt dimenziókban indokolt, ahol valamit tökéletesíteni lehet. Mint lényegében tökéletleneknek, az embereknek szükségük van technikára, de belátva annak korlátoltságát, képesek lesznek szabaddá válni emberi hivatásukhoz a történelemben: hogy kínosan és lassan, de mégis kiépítsék saját világukat, amely sohasem lesz a legjobb a lehető világok között”. (68. old.).

Ebből a szempontból nézve, a marxizmust is meg akarja szabadítani bizonyos zavaró elemektől, amelyek szerinte akadályozzák a lényeg felismerését — elsősorban „a szabadság — a szükségyszerűség felismerése” tételtől —, főleg azzal a sztalinizmusban megtestesülő felfogással száll szembe, amely a marxizmusban tudományt, Marxban technikust látott. Sőt az a véleménye, hogy még a fiatal Lukács sem értette meg Marxot, mert másként látta volna, hogy a totalitás, a dialektika, sőt maga a társadalmi lét is

csak ideiglenes, történelmi kategória, amely a jövő társadalmában eltűnik. „Amennyire Marx még dialektikus — írta, az abszolút fogalom munkája dialektikájának bírálójaként már a dialektika másik oldalán áll, és többé nem dialektikus. Mint a polgári világ bírálatának módszere, a dialektika képes felfedni önnön elletmondását, a gondolkodás organonja, de többé nem a lét kánonja, és ezért nem képes arra sem, hogy felmérje a jövőt... Aki ezt nem érti, sohasem fogja megérteni az eredeti Marxot, mint az abszolút fogalom munkája totalitás-dialektikájának bírálóját, és a természettel kibékült ember humánus világa szabadságának hírnökét, humanizmusát — naturalizmusát: az ember és a természet kibékülése nélkül nem lehetséges az ember kibékülése az emberrel.” (137—38. old.).

Marxnak ez az új értelmezése viszi el Pejoviót a kötet legmerészebb tételéig, amely közös nevezőre akarja hozni Marxot és Nietzschét. Nem véletlen ugyanis, hogy „Marx és Nietzsche túlságosan szó szerinti, hogy ne mondjuk vulgáris értelmezéséről” beszél (309. old.), és nem véletlenül zárja Nietzschéről írt fejtegetését ezekkel a szavakkal: „A modernizmus, a polgári prosperitás, a vak racionalizmus és a nihilizmus pusztá alarcaként jelentkező hazug humanizmus kíméletlen bírálata új távlatokat nyit, sőt talán egy új gondolkodásmód körvonalait adja, tehát még mindig integrális, marxista kritikai értékelésre vár” (282. old.). Az a véleménye ugyanis, hogy a tudomány és a technika világán, a tudományon és filozófián túlmutató felfogásban Marx és Nietzsche között érintkező pontok vannak.

Lehet, hogy ezek a tételek vitathatók. Sokszor nem az ár ellen úsznak, mint a kötet címe ígéri, hanem egybeolvadnak a marxizmus értelmezésének ma divatos, szerintünk több szempontból vitatható áramlatával. A művészettel kapcsolatban mondott, üresen kongó szavak részben kompromittálták is ezt a felfogást. De nem volt célunk ennek elemzése. Elegendő, ha leszögezzük, hogy Pejović az ifjú Marx egyes tételeinek megértésében mélyebbre hatolt, mint bárki nálunk — s ha nagy szavakat akarunk használni: bárki a világon. És igaza van Blochnak: aki sokat bólogat, az végül is elalszik, ezért az igazán termékeny gondolkodók azok, akik nem bólogatásra készítetnek, hanem vitára ösztönöznek. Pejović kétségtelenül ilyen alakja a jugoszláv filozófiai életnek.

(b-t)

SZERETNI TUDNI KELL

Erich Fromm: *Umijeće ljubavi*, Matica hrvatska, 1965.

Nemrégiben Fromm negyedik könyve is megjelent szerbhorvát nyelven. A kiadó erővel a népszerű szexológiai kiadványok közé akarta sorolni. Ezért van a fedőlapon elől egy csókolódzó, hátul pedig egy meztelen emberpár, kiegészítve a reklámszöveggel, mely szerint ebben a könyvben Fromm „népszerű módon” számos gondolatot és megjegyzést ír le »a szerelem minden formájáról és ár-

nyalataról«. Ezek a kiadói fogások azonban semmit sem változtatnak a lényegen: Fromm itt is ugyanaz, mint a „komoly” kiadványokban, ugyanazt adja és ugyanazok a problémák foglalkoztatják, mint azokban.

A központi probléma itt is az ember helye az elidegenült világban, viszonya a többi emberhez. És ugyanúgy megtalálható Fromm egész elidegenülés-elméletének központi jelensége is: nem azt kutatja, hogyan lehetne megváltoztatni ezt az elidegenült világot, hanem hogyan lehetne az ember számára elviselhetővé tenni, hogy lehetne az elidegenülés lehető legkisebb fokát megteremteni az egyed számára. A különbség csak abban van, hogy a problémának melyik elemét helyezi előtérbe és az elidegenülés-elmélet különféle elemei hogyan vegyülnek egymással. Az Egészséges társadalomban a megközelítés iránya az ember és a társadalom — itt vázolja fel legteljesebben az elidegenült társadalom képét —; a Menekülés a szabadságtólban pedig az ember és a szabadság viszonya — itt adja legteljesebben az elidegenült társadalomból és az emberek belenyugvásából adódó politikai helyzet kritikáját. A zen buddhizmusról írt tanulmánya egyszerre hozza meg a probléma leszűkítését és kiterjesztését. A kiterjesztés: a központban az ember és az egész világ viszonya áll. A szűkítés: ez nem társadalmi problémaként, az emberek közti viszony kérdéseként jelentkezik, hanem a pszichoanalízis iránti viszonyként, hogy magában tartalmazza az elidegenüléstől való megszabadulás egyedi, „lelki” formáinak egész miszticizmusát, a buddhizmus nirvána felfogásáig. Végül a Szerelem tudománya ennek a kiterjesztésnek és leszűkítésnek egy másik formáját adja. A kiterjesztés: két ember viszonyának minden vonatkozása. A leszűkítés: az egész inkább egyedi, mint társadalmi probléma, és így a szerelem, mint az elidegenülés feloldásának egyik formája, pusztán technika, önfegyelem és gyakorlás művévé válik.

Ezzel már meg is jelöltük azt az irányt, melyet véleményünk szerint a könyv jó és rossz oldalainak vizsgálatánál követnünk kell. A jó oldal két pontban csúcsosodik ki: a kapitalizmus által teremtett sajátos helyzet kritikájában és általában az emberek közötti viszony kérdésének boncolgatásában. A modern kapitalizmusnak a többi könyvekben adott kritikáját itt olyan tömören foglalja össze, hogy idéznünk kell: „A modern kapitalizmusnak olyan emberekre van szüksége, akik simán és nagy számban együttműködnek, akik mind többet és többet akarnak fogyasztani, és akiknek standardizált ízlése könnyen ki van téve a külső befolyásnak és könnyen előrelátható; olyan emberekre van szüksége, akik szabadoknak és függetleneknek érzik magukat, nincsenek alárendelve semmilyen tekintélynek, elvnek vagy lelkiismeretnek, mégis olyan emberek, akik készek megengedni, hogy igazgassák őket, azt csinálják, amit elvárnak tőlük, súrlódásmentesen beilleszkednek a társadalmi gépezetbe, tehát emberekre, akiknek erőszak nélkül lehet irányt szabni, akiket vezető nélkül lehet vezetni, cél nélkül lehet aktivitásra bírni, pontosabban egyetlen céllal: hogy sikerüljön, hogy mozogjon, funkcionáljon, fejlődjön. Mi az eredmény? A modern ember elidegenül önmagától, ember-

társától és a természettől. Áruvá alakul át, aki olyan beruházás-ként éli át életerejét, amelynek a meglévő piaci föltételek mellett a lehető legnagyobb profitot kell hoznia. Az emberek közötti kapcsolatok az elidegenült automaták közötti kapcsolattá válnak, amelyek közül mindegyik arra alapozza biztonságát, hogy közel áll a nyájhoz és nem különbözik tőle sem gondolatokban, sem érzelmekben, sem akciókban”. (110. old.).

Az ily módon kialakult viszony az emberek között már bővebb vizsgálatot kíván. Fromm ugyanis az egzisztenciából indul ki, mint a modern filozófia annyi más áramlata, de sok más felfogással szemben nem azt vallja: a másik a pokol számomra, a többi ember ellenség. Tudatában van ugyanis az alapvető tények: az egyén csak a társadalomban lehet egyén, sőt egy lépéssel továbbmegy és azt hirdeti: a másik nélkül nemcsak elképzelhetetlen, hanem elviselhetetlen is lenne az egyed élete. „Megőrülne, ha nem tudna megszabadulni ettől a börtöntől, nem tudna kilépni belőle és ilyen vagy olyan módon érintkezni az emberekkel, a külvilággal” — írta. (20. old.) E kapcsolat megteremtésének különféle formái alakulhatnak ki a primitív társadalom orgáitól egész a modern társadalom konformizmusáig vagy teljesen rutinizált életmódjáig. A legfontosabb forma azonban szerinte a szeretet: a többi ember vagy egy konkrét ember — gyerek, anya iránti érzélem, vagy az erotikus szerelem — szeretete.

E kérdésnek vizsgálatánál Fromm számos érdekes megfigyelést és magyarázatot tár elénk, számos sajátos elméleti kérdés megfogalmazásához járulhat hozzá — a szabadság és megkötöttség kérdésétől egész Freud és az elidegenülés-elmélet közti viszonyig. Eközben a modern kapitalizmus figyelemreméltó bírálataát adja — a mindent áruvá, cserévé vulgarizáló viszonyoktól egész a szexológiai elméletek által hirdetett felfogásig, amely a szerelemben, a házasságban pusztán a kölcsönös kielégítés szexuális technikáját látja. Ugyanakkor azonban kiütközik az a fogyatékoság, amelyet csakis Fromm egész munkásságának, sőt az elidegenülés-elmélet egy egész áramlatának vizsgálatánál tehetnénk tanulmányozás tárgyává. Itt csak megemlíthetjük.

Ez a fogyatékoság: az elidegenülés-elmélet mélyebb társadalmi megalapozottságának hiánya, az, hogy abban antropológiai problémát látnak, nem pedig úgy vizsgálják, mint az emberek közötti viszonyok kérdését. Ennek következménye, hogy hiányzik vagy utópizmusba fullad az elidegenülés feloldásának távlata, és Frommnál — sokkal tisztábban, mint az elidegenülés-elmélet más képviselőinél — ellentmondásként jelentkezik az egyéni megoldások keresésének különféle formája — a pszichoanalízis, a nirvána vagy akár a szerelem.

Mert Fromm ugyan tudatában van annak, hogy „a szeretni képes emberek ma szükségszerűen kivételek a jelenlegi rendszerben... fontos és radikális változásokat kell eszközölni társadalmi szerkezetünkben ahhoz, hogy a szerelem társadalmi, nem pedig kizárólag egyedi, határjelenség legyen”; hogy a mai társadalomban „minden tevékenység alá van rendelve a gazdasági céloknak; az eszközökből cél lett; az ember automata”. Sőt, felállítja e társada-

lom megváltoztatása szükségességének tételét is: „A társadalmat úgy kell megszervezni, hogy az ember társadalmi természete, szeretetre való képessége ne szakadjon el társadalmi létezésétől, hanem egy legyen azzal. Ha igaz — mint ahogy megpróbáltam bebizonyítani —, hogy a szeretet az egyetlen egészséges és kielégítő válasz az emberi lét problémájára, akkor hosszabb időn belül tönkre kell mennie minden társadalomnak, amely bizonyos fokig kizárja a szeretet fejlődését, mert ellentmondásba kerül az emberi természet alapvető szükségleteivel” (164. 166. old.). Ennek a tételnek a belső gyengesége azonban az emberi természet szükségleteire való hivatkozás, ami nemcsak elködösíti a probléma társadalmi lényegét, hanem utópizmushoz is vezet, mert tisztázatlan marad a kérdés: vajon lehetséges-e, hogy egyes emberek ki tudnak szakadni az elidegenült társadalomból, mit jelent ez a kiszakadás és hogyan illeszkedik bele az elidegenülés egész rendszerébe, milyen értéke és értelme van annak a felfogásnak, amely Fromm egy másik könyvében arra akar megtanítani, hogy a meglévő társadalmi keretben hogyan olvadhat az ember össze a világgal, itt pedig arra, hogyan válhat képessé arra, hogy szeressen.

Ezért van az, hogy Frommnak ez a könyve önmagában izgalmas, érdekes olvasmány mindenki számára, aki ezekkel a problémákkal foglalkozik. A modern elidegenülés-elmélet egy egész áramlatának — erényeinek és gyengeségeinek — vizsgálatához pedig a leghálásabb kiindulópontot kínálja.

(b-t)

LÉTÜNK TELJESSÉGE

Selye János: *Életünk és a stress*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

Molière úrhatnám polgárára, Jourdain úrra, a derék párizsi posztókereskedőre a meglepetés erejével hat az a felfedezés, hogy immár negyven éve prózában beszél, s erről mit sem tud.

Jourdainek mindig voltak, és mindig lesznek. Itt élnek ma is közöttünk. A tárgyak és fogalmak tömkelegét ismerik, netán használgák anélkül, hogy a felületes gyakorlatiasságon túlmenően sajátos lényegükig, igazi értelmükig hatolnának. Nem izgatja őket, ha nem tudják megnevezni, mondjuk, az erdei sétájukon elébük kerülő kankalint. Pedig ennek nemcsak az az ára, hogy egy konkrét, dúsan nyíló, színes virágot az egyedeket szürkén általánosító gyűjtőfogalommal jelölik, hanem számukra értelmét veszti — például — Shakespeare néhány hangulatos sora is: „Tündér királyné az az asszonyom, ... Testőre a sok kankalin.”

De mindnyájan egy kissé Jourdainek vagyunk. Néha legjobb akaratumk ellenére is. Vannak állapotok, jelenségek, tények, igazságok, amelyekig ismeretünk még nem hatolt el, vagy hiányosan, netán tévesen határozott meg. Az ismeretlen, fel nem fedezett dolgok régióiban egészen természetszerű a tudatlanság, tévelygés. De balgaság nem birtokunkba venni mindazt, amit az emberi le-

lemény és kutatószellem számunkra feltárt, és rendszerbe foglalva tálcán felkínált.

Selye János a stresszt hozta értelmünk közelébe. Hogy mi a stressz? Nehéz laikusan megfogalmazni, a tudomány szakosított nyelve helyett talán körülírható néhány hasonlattal.

— A katona, aki sebet kapott a harcban, a katona fiáért aggódó anyja, a játékos, aki a löverseny futamára mered, sőt a ló és a zoké is, mind a stressz állapotában vannak.

— A koldus, akit éhség gyötör, s a nagybélű, aki pukkadásig jóllakott, a szüntelenül csödtől rettegő kisboltos és a pénzes kal-már, aki új milliókat hajszol: őket is a stressz hatja át.

— A családanya, amikor kicsinyei léptét vigyázza, a gyermek, aki leforrázza magát, s főként azok a borsejtek, melyekre a forró kávé lötytént, mind, mind stressz-hatásban vannak.

Mindezek az állapotok, hogy a tudós szótárát használjuk, ma-gukba foglalják a mellékvese ingerületét, a nyirokszervek zsugo-rodását, a gyomor-bélrendszer fekélyeit, a testsúly csökkenését, a szervezet vegyi összetételeinek eltolódásait stb.

Mindebből meglepő következtetések vonhatók le, mivel a fizio-lógiai jelenségek különös kapcsolatban vannak az emóciókkal.

— Az izgalmas művészet is stresszorként hat, ha megnyugtató hatású, akkor ennek éppen az ellenkezője. A gyógykezelésben nem-egyszer alkalmazzák a zenét, hogy antistresszt okozzon. Ahogy minden kornak megvan a maga sajátos és másféle stresszora, ugyanúgy megvan a maga művészete, amely a kor ritmusát, tem-póját fejezi ki.

A stressz valójában az emberi szervezetben minden élettevé-kenységgel együtt járó elhasználódás mértéke, és némileg párhuz-amos az élet intenzitásával is. A stresszor az, ami előhívja, okozza a stresszt. Nem csupán a kellemetlenségek hatnak stresszorként. A nagy öröm, a rendkívüli élmény is stresszt idézhet elő. Ilyenfor-mán a stressz nem mindenkor káros. Sőt a stressz az élet sava-borsa: nélküle nincs is élet. A gép is elkopik, ha használják, a szervezet elkopása maga a stressz. Ha bajt háritunk el vagy élvezünk az éle-tet, egyre megy, ugyanúgy koptatja a szervezetet.

Az emberek egyre nagyobb arányszámban pusztulnak el az ún. kopási betegségekből, amelyek mind a stressz következmé-nyei. Minél sikeresebben küzdjük le a halál belső okait (baktériu-mokat, hideget, éhséget), annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy saját saját öngyilkos tendenciáink áldozatai leszünk. Az élet nem más, mint a környezethez való folyamatos idomulás. Az emberi életkor határát káprázatos mértékben lehet tágítani, ha nagyobb harmóniában élünk a természet törvényeivel.

Szó sincs arról, hogy kerüljük el mindenáron a stresszt, hanem hogy éljünk vele okosan. A végső cél, hogy az ember kifejezze ön-magát, oly teljesen, amennyire csak szándékának megfelelően le-hetséges. Ha nem használjuk szervezetünket — nem élünk. A semmittevésből álló pihenés sem a szervezet egészének, sem részé-nek nincs hasznára. A stressz megfelelő adagolásban nélkülözhetet-len kelléke az életnek. S ahhoz, hogy az ember teljesen kifejez-hesse önmagát, először is meg kell állapítania stressz-szűrő képessé-

geinek felső határát, majd adaptációs energiáit olyan mértékben s arra fordítani, ami legjobban megfelel testi-lelki adottságainak.

A stressz-elmélet az élet helyességére tanít, mottója pedig:

— Adjunk életet az évekhez, s ne csak éveket az élethez!
(VG)

A MEGNEVEZHETETLEN MEGNEVEZÉSE

A világirodalom ars poeticái. Gondolat, Budapest, 1965.

— A költészet tűz, gyárkémények, palacsinták, árvácskák, emberek és bíbor naplementék misztikus-érzéketes matematikája.

Sandburg idézett 37. meghatározása éppúgy nem rögzíti a műalkotás tiszta képletét, mint ahogy Homérosz Odüsszeia-töredéke, Shakespeare Hamlet-monológja, Henry Fielding Tom Jones-idézete, Mark Twain levele, Hemingway novellarészlete, Boileau költészet-tana, Breton szürrealista kiáltványa, Valéry aforizmája, Petőfi vagy Babits verse, Marx politikai gazdaságtanának néhány idevágó tétele, Lukács György tanulmánya, Croce egész esztétikája sem adja meg az alkotás nagy titkának kulcsát.

Plutarkhosz bizonygatja Etikájában: „Lehetetlenség ugyanis, hogy ami lényegénél fogva rút, az szép legyen”.

Boileau meg évszázadok múltán replikáz: „Nincs kígyó, szörnyeteg, amely ne tetszenék, ha a művészetek tükre tárja élénk.” A korokon át vagy ugyanabban a korban egymással perelő írók-költők-filozófusok, ha többé-kevésbé kötött szabályokat ajánlanak is, mégsem írnak elő örök érvényű alkotási törvényeket. Horatius *Ars poeticája* óta a versben és prózában írt költészettanok nem kínálnak fel hatásos recepteket, s a szóban forgó mintegy ezeroldalas gyűjtemény többi válfajú írásos megnyilatkozása, vallo-mása sokféleképpen, hol higgadtan, hol szenvedélyesen magyarázza a művészetet, amely az ember legmélyebb kapcsolata a világgal.

Ahogy változott a költő-író szerepe, úgy módosult a műalkotás értelmezése is.

Horatius minden leírt szava valóságos tananyag volt, és még talán azt a jó tanácsát is megfogadták, hogy a költő kilenc évig őrizgesse művét, jól elzárva, állandóan javítgassa, mivel a szó, ha elszállt egyszer, soha többé nem tud visszarepülni. Goethe határozottan vallotta: a költő tanító, jós, az istenek és az emberek barátja egy személyben. Byron lázba hozta az egész világot. Ady véleménye többet jelentett, mint egy sereg miniszter beszéde. Ma pedig a költő-író nem példakép, s mégis szólania, vallania kell, mint Sartre nyomatékkal bizonygatja: „Nem akkor válunk halhatatlanná, ha az örökkévalóság után futunk, nem akkor jutunk el az abszolútumhoz, ha munkáink néhány olyan elvet tükröznek, amelyek eléggé vérszegények, üresek és jelentéktelenek ahhoz, hogy átmenjenek egyik századból a másikba, hanem ha szenvedélyesen küzdünk a saját korunkban, és ha hajlandók vagyunk mindenestül elpusztulni vele.”

Proust szerint a művésznek ösztöneire kell hallgatnia, Éluard meg azt hirdeti, hogy a művészet célja a gyakorlati igazság.

A költő-író: varázsló, próféta, trubadúr, forradalmár, a Forumon kiált, vagy az Elefántcsonttoronyban elmélkedik, lelkesen buzdít vagy szelíden csillapít, már egyéni és alkati sajátóságától, korától, társadalmától meghatározottan, de végeredményben egyet akar: valami nagyon fontosat mondani az embereknek. S akár magában az alkotásban, akár azt kiegészítve, magyarázva, igyekszik meghatározni viszonyát a művészethez és a világhoz. Teszi ezt évezredek óta, a tiszta elmélettel foglalkozó filozófusokkal, esztétákkal együtt, hogy minduntalan megnevezze a megnevezhetetlent. Sok nyelven, sokféle vérmérséklettel, sokféle meglátással fessegeti a műalkotás titkait, s mind újabb megoldásokat talál. S ha a társadalmi ranglétrán le-fel sétálva hol növekszik, hol csökken súlya, ha hangja nem is hatol olyan messze, mint egykor, állandóan kitolja az emberi szenzibilitás, fogékonyság határait, művésze által legyúri a közvetlen valóság hatalmát, s éppen a művészetben talál rá arra az emberátformáló korlátlan szabadságra, amely az életben egyelőre még szűkebb keretek közé van szorítva.

Ezért a könyv nemcsak érdekes dokumentumgyűjtemény, hanem az alkotók „soknyelvű kórusának” magasztos, átlényegítő „éneke” a művészet által is teljesen felszabadulni, magára találni akaró emberről.

(VG)

ÖNFEGYELEM ÍRÁSBAN ÉS ZENÉBEN

Anton Webern: *Előadások — Levelek — Írások*. Zeneműkiadó, 1965.

Nem tudni, milyen gyászbeszéddel búcsúztatták 1955-ben Raymond N. Bellt, akit lelkiismeret-furdalása kergetett az iszákosságba és a halálba. Említés történt-e arról, hogy a kiskapun belopakodott a zenetörténetbe, noha valószínűleg még a hangjegyeket sem ismerte. Olyan dicsőséget szerzett magának, mint mondjuk, azok a grófok, hercegek, akik kegyelemkenyerén élt Beethoven, s nekik ajánlotta szonátáit, vonósnégyeseit.

Bell, az amerikai felszabadító és megszálló hadsereg tábori szakácsa 1945. szeptember 15-én, leleplezve egy feketézőt, véletlenül lelőtte Anton Webernt. Valószínűleg szíves-örömmel lemondott volna arról, hogy ilyen áron emlegessék a beavatottabb zenetörténészek.

De kacskaringósak a sors útjai. Ilyen tekervényes útvesztőn át jutott el az irányzatalapító vezér dicsőségéig az aszkétaéletű, papos külsejű, magánosan hányódó zeneszerző, aki pályafutása legelőjén fürdőzenekar karmestereként szirupos Pazeller-keringőket vezényelt, a legvégén meg titkos szerzők silány műveit szakvéleményezte: „X. Y. négy dala elejétől végig dilettáns, nyomorult, giccs. Leírhatatlan!”

Halála után az avantgardista törekvések mintaképe lett, noha egész életműve alig három órányi zene. Ő, aki egész életében ön-

zetlenül tanítómesterét, Schönberget magasztalta, népszerűsítette, saját szerzeményeit félrerakta, egy fiókban tartogatta, akaratlanul iskolát alapított. „Zenéje, melyben a legkövetkezetesebben érvényesítette a Schönberg-iskola kompozíciós elveit, egy új neo-expresszionista, atematikus, punktualista irányzat elindítója és alapja lett.”

A dodekafon, azaz tizenkéthangú kompozíciós technikát továbbfejlesztve nemcsak a mű hangjainak rendjét szabta meg, hanem azok ritmikai értékeit, dinamikáját, felépítését is. Az előre megszabott szerkesztési elvet gyakorlatilag kiterjesztette a kompozíció minden elemére. Luigi Nono, Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Krzysztof Penderecki, Wodzimiers Kotóński, — hogy csak a legnevesebbeket említsük — halad az ő nyomdokain.

Schönberget a katonaságnál egyik feljebbvalója csodálkozva kérdezte: „Tán csak nem a zeneszerző?” — mire Schönberg így válaszolt: — „De igen, senki sem akarta vállalni, így aztán kénytelen voltam magam ráadni a fejem.”

A dodekafónia atyjának e mondása sokkal inkább ráillik Webernre, akinek minden megnyilatkozása arra vall, hogy a vállalt feladatnak lelkiismeretesen elegett tett, s mint Sztravinszkij mondja róla: „A tudatlanság és a közöny süket világa teljes sikeretelenségre ítélte, de ő rendíthetetlenül csiszolta szikrázó gyémántjait, amelynek bányáit oly tökéletesen ismerte”.

Kafka bevezette az irodalomba az üldözött s magános embert, Anton Webern pedig új zenei hangokkal kifejezte belső lelkivilágát. Életműve alig harmincegy opusból áll, több kompozíciója olyan rövid, hogy töredékesség, vázlagszerűség benyomását kelti. Szükszavú, megfontolt zenei vallomása a szükségszerűség jegyében fogant, számára a zene a fül érzékére vonatkozó törvényszerű természet. S mivel a törvényszerűség felismerésére ritkán, csak az ihlet és felkészülés fogékony pillanataiban adódik alkalom, a zene sem árad önkényesen és szertelenül, a képzeletet is kordába terelő rutin unszolására. „A magas művészet alkotásait — akár hívőként, akár hitetlenként — úgy kell megközelítenünk, szemlél-nünk, vizsgálnunk, ahogyan a természet alkotásait; tehát a bennünk rejlő alapvető titok, a titokteljes iránt szükséges tisztelettel.”

Webern könyv alakban megjelent előadásainak, leveleinek, írásainak szokványos méltatásánál fontosabb föladat: ismételten felhívni a figyelmet a nálunk olyannyira ismeretlen, népszerűtlen, mellőzött szerzőre, aki annyi önmegtartóztatás árán a tömörséget választotta, lemondott arról, hogy minden pillantásból költeményt csináljon, s minden sóhajt regénnyé szélesítsen. Viszont, mint a tanítványát túlélő Schönberg papírra vetette: „Egy egész regényt egyetlen mondattal, a boldogságot egyetlen fellélegzéssel kifejezni — ilyen sűrítésre csak az képes, aki kellőképpen érzéketlen a fájdalomra”.

(VG)

A REGÉNYÍRÁS PROBLÉMÁINAK REGÉNYE

Alberto Moravia: *Pažnja*. Rijeka, 1965.

Meglepően gyorsan, az olasz nyelvű kiadás után pár hónapra a szerbhorvát nyelven olvasók már kezükben tarthatták Moravia új regényét, a *Figyelmet*, e gazdag és sokrétű írói pálya újabb állomását, s ez a könyv nemcsak aránylag ritka regényírási technikájával tűnik ki, hanem az írói érdeklődés új körével is, amelyet, természetesen leegyszerűsítve, úgy jelölhetnénk, hogy az élet helyett a műalkotás problémás volta képez.

Mi marad egy emberi élet relációiból, ha regényes életté lesz, mivé válik a hétköznapi élet ezer apró ténye, realitása, ha a művészi alkotás szándékával közeledik feléje az író, lehetséges-e manapság a klasszikus értelemben vett regény — cselekményességével és valóságosságával? Milyen mértékben lehet tehát „hú tükre” a mű az életnek? — tehetjük fel Moraviával a kérdést, mintha azon kellene tünődnünk, az íróval megosztva gondjait: milyen eredményeket tud felmutatni a regényíró az élet változatainak megragadása tekintetében, s egyáltalán lehetséges-e egy ilyen vállalkozás.

Mert a *Figyelem* a kérdőjelek regénye, s legalább olyan mértékben görbül az ún. élet jelenségei mögött, mint ahogy a szkepszis savát futtatja a műalkotás erezetébe. Egyszerűnek látszana azonban mondani, hogy Moravia ebben a regényében azt a tapasztalatát fogalmazza meg, hogy az „életet” lehetetlen a maga igazságában művészileg megragadni és ábrázolni, s hogy minden kísérlet csak látszateredményeket hozhat, hiszen minden egyes történés, esemény kapcsán kiderül, hogy vagy hazugságról, képzelgésről volt szó, vagy pedig az ún. igazságnak csak egy kis hányadát tartalmazta, hogy a teljes igazság, ami végső fokon a regényíró foglalkoztatja, ismételten kisiklik a tolla alól.

De ez a tanulság akkor is, amikor a műalkotás felől közelítjük meg ezt a problémát. Sem a szélesebb, epikus elbeszélés, sem a síkokat képező idő — és gondolat-metszetek, kinagyítások és tényvizsgálatok nem viszik közelebb az író problémájához, hiszen mindegyik ilyen kísérlet végén kiderül, hogy a valóságos regényvilág, az, amire az írói figyelem tulajdonképpen irányul, elsikkadt és kimaradt a műből.

Moravia könyvének tehát rendkívül érdekes a problematikája, s azoknak, akik szeretnek a műalkotás természete, sajátosságai felett elmélkedni, ez a regény a modern regény regényeként, a problémák nagy csokrárt kínálja fel, amikor az ún. szubjektív tudat és az objektív valóság relációi között feszíti ki hálóját, s azon a problémán inszisztál, hogy a regényírás folyamata végső fokon nem más, mint a szubjektív tudatnak objektivizálódó folyamata, ami ugyanakkor az objektív világnak szubjektivizálódása is, és hogy az autentikussá válás együtt jár ennek a folyamatnak az ellenkezőjével is.

Hiba lenne Moraviát alkotói nihilizmussal vádolni, s azt állítani, hogy a problémák felvetésével egyúttal tagadja az írói munka értelmét, gondolatilag pedig a realitásokat, a „való világot”. Mo-

ravia problémája jellegzetesen XX. századi írói probléma, amelyet a klasszikus korszakok regényírói ebben a formájukban nem ismerhettek meg. Moravia ugyanis a tárgy-egyénnel mint regényhőssel foglalkozik, tehát egy egészen más koordináta-rendszer után nyomoz, s azt a pontot keresi, ahol ez a tárgy-egyén művésziileg megragadható a maga totalitásában, ha totalitás egyáltalán létezhet ebben a viszonylatban.

Amikor ezt nyomozza, írói műhelye gondjaiba vezet be, akár csak évtizedekkel ezelőtt Andre Gide tette a *Hamispénzverők*-ben, s felhasználja azokat a regényírói „fogásokat”, technikai megoldásokat, amelyekkel a modern regény írói oly szívesen élnek. Naplórészletek, belső monológok, szabályos regényfejezetek, beszéd-montázsok váltakoznak a műben, hogy végül is meggyőződhessünk a „figyelem” csődjéről, hiszen a megírandó regény külsőleg elkészült ugyan, összeállt ezekből a műhelyre jellemző fragmentumokból, a regénybeli regény igazi magvához mégsem értünk el. Az asszony, az író és az asszony lánya háromszög ugyanis érintetlen maradt, megláttuk, felfedtük fátylait, de a viszony igazi természetéhez vezető fonalakat nem találtuk meg — hagyományos vagy hagyományossá vált eszközeink mondták fel a szolgálatot: a tárgy-egyén, az eltárgyasult emberi viszonyok továbbra is nyílt kérdések maradnak.

Moravia művészetének határaihoz értünk-e így, vagy az olasz író tapasztalatai általánosabb érvénnyel is bírnak? A kérdés megoldásához szélesebbkörű vizsgálatokat kellene végeznünk, amelyekre nemcsak a modern regényírás gondja, hanem Moravia szenvedélyes kutató szelleme ebben a regényben is ösztönözhet.

(BI)

EGY BIBLIOGRÁFIA TANULSÁGAI

A csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó irodalmi bibliográfiája 1919—1938. Összeállította és a bevezetőt írta Botka Ferenc, Bp. 1966.

Látszólag szakmunka, amelyet az irodalomtudomány művelői forgatnak majd, s a recenzálása is elsősorban a szakfolyóiratok feladatának tetszik. Témája is tőlünk aránylag távol álló — térben és időben egyaránt.

A látszatok csalóka volta azonban itt is kiderül: ez a bibliográfia a mi feladatainkra és mulasztásainkra is figyelmeztet. A jugoszláviai magyar irodalom két háború közötti története máig is megíratlan, s valljuk be, az előmunkálatokhoz sem kezdtünk még hozzá, sem arányait, sem értékeit valójában nem látjuk még, s még azok a határok is bizonytalanok, amelyeket egy-egy folyóirat köré csoportosítva, *A magyar irodalom története* 6. kötetében körvonalaztunk. S jellemző tünetnek kell tartanunk azt a tényt is, hogy a régi *Híd* anyagának publikálása közben megfedkedtünk a *Híd* megjelentette szövegek bibliográfiai feldolgozásáról, a kutató és tájékoztató munka eme alapvető munkálatáról. S elhanyagoltuk a *Kalangya* körül csoportosult írók, törekvések

vizsgálatát, mert nyilvánvalóvá válik az anyag felületesebb tanulmányozásakor is, hogy a *Kalangya* polgári jellegét árnyaltabban kellene látnunk, mint látjuk.

Bennünket a bibliográfia forgatásakor elsősorban az a kérdés foglalkoztatott, nem függetlenül a fentebb mondottaktól, hogy hogyan tükröződik a jugoszláviai magyar irodalom ebben a sajtóban. Ha azt mondjuk, hogy összesen 3 helyen bukkantunk irodalmunkra vonatkozó adaléokra, akkor lényegében jeleztük is, hogy a csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó alig vett tudomást arról az irodalomról, amely nálunk volt alakulóban. Nyomban azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem tájékoztatlanságról van szó, mert pl. a romániai magyar irodalom eseményeinek publicitása igen nagy, s a magyar irodalom életének intenzív kísérése is megfigyelhető, nem beszélve ennek a sajtónak világirodalmi tájékozottságáról, külön pedig a szovjet irodalom felé forduló figyelméről, hiszen ezen a téren szinte úttörő jelentőségű az a tevékenység, amelyet a csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó folytatott. Arra kell elsősorban gondolnunk, hogy a jugoszláviai magyar irodalom nem tudott olyan jelentősebb értéket felmutatni, amely egy szélesebb és nemzetközi érdeklődésre tarthatott volna számot, nem volt olyan jellegű, hogy eredetibb arculatával magára vonhatta volna a figyelmet.

Tanulságos lehet tehát egy ilyen tükörben megnézni irodalmunk egy korszakát, s belőle értékére, elért eredményeire következtetni. Összehasonlítási alapot is felkínál egy ilyen bibliográfia, amelyből az derül ki, hogy nálunk a szellemi életnek az intenzitása talán a leggyöngébb volt, különösen ha a kolozsvári *Korunkra*, a csehszlovákiai Fábry Zoltánra vagy Balogh Edgárra gondolunk, aki mind Csehszlovákiában, mind Romániában tevékenykedett. Am azt sem szabad felednünk, hogy az előttünk fekvő bibliográfia ugyanakkor egy szerencsésebb társadalmi-politikai alakulat szellemi életét tükrözi. Csehszlovákia polgári köztársaság volt, amelyben pl. 1935—36-ban *Szovjetföld* címen jelenhetett meg folyóirat. Másfelől a bécsi emigráció közelsége is befolyásolta ennek a sajtónak a szellemét, hiszen egy Lukács Györgyöt is munkatársának tudhatott, Kassák Lajos előadestjeiről számolhatott be, a *Szép Szó* körútjáról cikkezhetett, nem beszélve az olyan kezdeményekről, mint amilyen a Sarló mozgalma volt.

Ezért bír külön érdekességgel az irodalmunkról szóló pár adalék is. 1937-ben egy B. S. cikkez a *Magyar Napban* A jugoszláviai magyar írás cím alatt; ugyancsak a *Magyar Nap* ismereti két ízben a *Híd* is (1937, 1938), s ebben a lapban ír cikket a romániai Méliusz József Sinkó Ervin moszkvai magyar író cím alatt 1936 októberében. Ez tehát e bibliográfia sommája irodalmunkról — rajtunk áll, hogy majdani kutató, értékelő munkánkban kamatoztatni tudjuk-e a felkínált tapasztalatokat.

(BI)

JEGYZETEK

Iffjú Műhely. — E cím alatt folyóiratunkban első ízben jelentkező fiatal költőket — az *Iffjúság* c. hetilap ugyanilyen nevű rovatának munkatársait — mutatjuk be:

Jung Károly 1944-ben született Bogojevón. Középiskolai tanulmányait Szabadkán végezte. Jelenleg a Novi Sad-i Filozófiai Fakultás magyar tanszékének hallgatója.

Utasi Mária 1944-ben született Vörösmarton. Középiskolai tanulmányait Szabadkán fejezte be. Jelenleg Vörösmarton dolgozik mint tanítónő.

Podolszki József 1946-ban született Feketicsen. Középiskolai tanulmányait Verbászon végezte. Jelenleg a Novi Sad-i Filozófiai Fakultás magyar tanszékének hallgatója.

Balogh István 1946-ban született Kanizsán. Gimnáziumi tanulmányait Zentán végezte. Jelenleg a Novi Sad-i Filozófiai Fakultás magyar tanszékének hallgatója.

B. Varga László 1945-ben született Ittabén. Gimnáziumi tanulmányait Zrenjaninban fejezte be. Jelenleg a Novi Sad-i Filozófiai Fakultás magyar tanszékének hallgatója.

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1966. ÁPRILIS — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRAK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A KOMMUNÁLIS BANK NOVI SAD-I KIRENDELTSÉGÉNél A 647-1-255-ÖS FOLYÓSZÁMLÁRA. BEFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETESI DÍJ: BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— ÚJ DINÁR; KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 31,25, FÉL ÉVRE 15,63 ÚJ DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 2,50 DOLLAR, FÉL ÉVRE 1,25 DOLLAR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON

